

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**ESKİ ANADOLU MİTLERİNDE GEÇEN CANLI VARLIKLAR VE
SEMBOİK DEĞERLERİ (MÖ II. BİNYILIN SONUNA KADAR)**

Başak BAYSAN

202285003

Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

DENİZLİ, 2023

**ESKİ ANADOLU MİTLERİNDE GEÇEN CANLI VARLIKLAR VE
SEMBOİK DEĞERLERİ (MÖ II. BİNYILIN SONUNA KADAR)**

**PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

Başak BAYSAN

202285003

Prof. Dr. YUSUF KILIÇ

HAZİRAN 2023

DENİZLİ

ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İMZA

ÖĞRENCİ ADI SOYADI

ÖN SÖZ

Asırlarca medeniyetler kültürlerarası etkileşime girmişlerdir. Bu noktada bilhassa Mezopotamya ve Anadolu etkileşimi bu bölgedeki mitoloji ve sembolizme hayat verir nitelikte olmuştur. Tezimde bu kültürlerarası etkileşim göz önünde bulundurularak mitoloji ve sembolizme başta yerel kaynaklar olmak üzere yabancı kaynaklardan da çeviriler yaparak ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber çeşitli kütüphanelerden kaynaklar taranmış ve alan incelemesi yapılarak tezin içeriğine eklenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanış sürecinde desteğini üzerimden eksik etmeyen ve gerek bu alanı seçmemde gerek ilerlememde büyük katkısı yadsınamaz olan başta değerli danışmanım, Prof. Dr. Yusuf KILIÇ'a çok teşekkür ederim. Bununla beraber yine tez sürecinde tezimin her detayıyla büyük bir içtenlikle ilgilenen ve destek olan Doç. Dr. Murat TURGUT hocama desteklerinden ötürü teşekkürü borç bilirim.

Başta tek bir kız çocuğu olarak çıktığım bu akademi yolculuğunda hem çalışıp hem okumanın zorluğunu bilerek her şeye rağmen pes etmeyen kendime, sonrasında bu süreçte bana desteğini esirgemeyen çevremdeki herkese teşekkür ediyorum.

ÖZET

BAŞAK BAYSAN

202285003

Yüksek Lisans Tezi

Prof. Dr. YUSUF KILIÇ

Anadolu'nun en eski mitlerinden biri olan Hitit mitolojisinde, Tanrılar ve Tanrıçalar yanı sıra hayvanlar da önemli bir yere sahiptir. Özellikle boğa, aslan ve kartal gibi güçlü hayvanlar, güç ve kudret sembolü olarak kullanılmıştır. Hititlerin inanışına göre, boğa güçlü bir Tanrı olan Teshub'un sembolüdür. Aslan ise, kralların simgesi olarak kullanılmıştır. Kartal ise, Tanrıların gökyüzündeki temsilcisidir. Anadolu'nun diğer önemli mitolojisi olan Frig mitolojisinde de, hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Frigler, atları çok önemserlerdi ve atlarının gücüne inanırlardı. Bu nedenle, atlar Frig mitolojisinde önemli bir sembol haline gelmiştir. Ayrıca, Frig mitolojisinde kaplan da önemli bir yere sahiptir. Kaplan, güçlü ve kudretli bir hayvan olarak kabul edilir ve savaşçıların sembolü olarak kullanılır. Anadolu'nun en eski halklarından biri olan Lidyalılar da, hayvanları sembolik olarak kullanmışlardır. Lidyalıların en önemli sembollerinden biri olan yaban keçisi, bereket ve zenginlik sembolü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Lidyalıların sembolleri arasında aslan da yer almaktadır. Aslan, güç ve kudret sembolü olarak kullanılmıştır. Anadolu'nun en ünlü mitolojisi olan Yunan

mitolojisinde de, hayvanlar önemli bir yer tutar. Özellikle Zeus'un sembolü olan kartal, Yunan mitolojisinde çok önemlidir. Ayrıca, Yunan mitolojisinde boğa da önemli bir semboldür. Boğa, güç ve kudret sembolü olarak kabul edilir. Anadolu mitolojilerinde canlı varlıkların sembolik değeri çok yüksektir. Güçlü hayvanlar, Tanrıların veya kralların sembolü olarak kullanılırken, diğer hayvanlar bereket veya zenginlik sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu'nun bu zengin mitolojisi, hala günümüzde de ilgiyle takip edilmektedir ve kültürümüzün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma Anadolu ve diğer uygarlıkların sembolik değerlerinin incelenmesi üzerine şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu uygarları, Sembolik değerler, Etkileşim

ABSTRACT

BAŞAK BAYSAN

202285003

Master Thesis

Prof. Dr. YUSUF KILIÇ

In Hittite mythology, which is one of the oldest myths of Anatolia, besides gods and goddesses, animals also have an important place. Especially powerful animals such as bull, lion and eagle were used as symbols of power and might. According to the belief of the Hittites, the bull is the symbol of Teshub, a powerful God. The lion was used as a symbol of kings. The eagle is the representative of the gods in the sky. In the Phrygian mythology, which is another important mythology of Anatolia, animals have an important place. Phrygians cared very much about horses and believed in the power of their horses. For this reason, horses have become an important symbol in Phrygian mythology. In addition, the tiger has an important place in Phrygian mythology. The tiger is considered a powerful and mighty animal and is used as a symbol of warriors. Lydians, one of the oldest peoples of Anatolia, also used animals symbolically. The wild goat, one of the most important symbols of the Lydians, was accepted as a symbol of fertility and wealth. In addition, the lion is among the symbols of the Lydians. The lion was used as a symbol of power and might. In Greek mythology, which is the most famous mythology of Anatolia, animals have an important place. The eagle, especially the symbol of Zeus, is very important in Greek mythology. Also, the bull is an important symbol in Greek mythology. The bull is considered a symbol of power and might. The symbolic value of living beings in Anatolian mythologies is very high. Powerful animals were used as symbols of gods or kings, while other animals were considered symbols of fertility or wealth. This rich mythology of Anatolia is still followed with interest today and constitutes an important part of our culture. In this context, the study is shaped by examining the symbolic values of Anatolia and other civilizations.

Keywords: Anatolian civilizations, Symbolic values, Interaction

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Anadolu- Mezopotamya Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi.....	57
Şekil 2. Ana Tanrıça Kybele.....	61
Şekil 3.Boğa Kurban Töreni (Taurobolium)	66

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ETİK SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
I. ESKİÇAĞ ANADOLUSUNDA GÖRÜLEN İLK SEMBOLLER.....	2
1.1. Sembol Kavramı.....	3
1.2. Sembollerin Özellikleri	5
1.3. Prehistorik Dönem Sembolik Unsurları	11
1.4. Göbekli Tepe ve Çatalhöyük Yerleşimlerindeki Sembolik İfadelerin Yorumlanması.....	12
1.5. Prehistorik Anadolu Sembolizminin Çevre Kültürlerle Etkileşimi.....	16
1.6. Mit ve Mitoloji	18
1.7. Mit Kaynaklı Anlatı Türleri.....	29
1.7.1. Destan (Epos).....	30
1.7.2. Efsane.....	31
1.7.3. Masal	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	38
2. ESKİÇAĞ ANADOLUSUNDAKİ CANLI VARLIK SEMBOLİZMİNİN MİTLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	38
2.1. Hatti Mitlerinde Geçen Canlı Varlıkların Sembolik Değerleri.....	38
2.1.1. Hatti Mitlerinde Geçen Büyükbaş Hayvanlar	37

2.1.2. Hatti Mitlerinde Geçen Küçükbaş Hayvanlar	38
2.1.3. Hatti Mitlerinde Geçen Kanatlı Hayvanlar	40
2.1.4. Hatti Mitlerinde Geçen Bilinmeyen Bazı Hayvanlar	41
2.2. Hurri Mitlerinde Geçen Canlı Varlıkların Sembolik Değerleri	44
2.2.1. Hurri Mitlerinde Geçen Büyükbaş Hayvanlar	43
2.2.2. Hurri Mitlerinde Geçen Küçükbaş ve Kanatlı Hayvanlar	45
2.3. Hitit Mitlerinde Geçen Canlı Varlıkların Sembolik Değerleri.....	48
2.4. Anadolu ve Komşu Memleketlerin Kültürel Etkileşimi Bağlamında Sembolik Değerlerin Yorumlanması.....	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	57
3. CANLI VARLIK SEMBOLİZMİ BAĞLAMINDA ANADOLU COĞRAFYASININ DİĞER KÜLTÜRLERLE ETKİLEŞİMİ	57
3.1. Anadolu- Mezopotamya Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi.....	57
3.2. Anadolu- Suriye Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi	61
3.3. Anadolu- Mısır Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi.....	68
3.4.1. Güneş Barkası	69
3.4.2. Dikilitaş/ Obelisk	70
3.4.3. Ben-ben Taşı	70
3.4.4. Güneş Tanrısının Sembolleri Olan Bitkiler.....	71
3.4.5. Güneş Tanrısı'nın Sembolleri Olan Hayvanlar.....	72
3.4. Anadolu- Trans Kafkasya Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi	78
Sonuç.....	80
Kaynakça.....	82

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CTH.	Catalogue des Textes Hittites
Çev.	Çeviren
DTCF.	Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
S.	Sayı
s.	sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Anadolu, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin her biri, kendine özgü kültürü ve inançlarıyla Anadolu topraklarında var olmuştur. Bu inançlar arasında yer alan mitler, Anadolu halkının yaşamına yön veren önemli bir unsurdur. Eski Anadolu mitlerinde, canlı varlıkların sembolik anlamları oldukça önemlidir. Bu varlıklar, doğanın ve insanın güçlerini temsil ederler. Mitlerde sık sık karşılaşılan canlı varlıklar arasında, atlar, yılanlar, kuşlar ve boğalar yer almaktadır. Atlar, Anadolu mitolojisinde özgürlük, güç ve hızın sembolüdür. Mitlerde sık sık atların tanrılar tarafından kullanıldığı görülür. Atın gücü, insanların hayatındaki zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olur. Yılanlar ise, Anadolu mitolojisinde bilgelik ve iyileştirme gücüyle ilişkilendirilir. Yılanların zehirleri, aynı zamanda iyileştirici özelliklere de sahiptir. Bu nedenle, yılan sembolü sık sık tıbbi uygulamalarda kullanılır. Kuşlar da Anadolu mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Kuşlar, özgürlük ve yükseklik hissiyle ilişkilendirilir. Mitlerde sık sık kuşların tanrılar tarafından kullanıldığı görülür. Kuşların kanatları, insanların hayatındaki engelleri aşmalarına yardımcı olur. Hitit toplumunda ise gökyüzünde olmalarından dolayı tanrılarla iletişim kurabildikleri düşünülmüştür. Bunun yanında öbür dünyayla da bağlantı kurabilen varlıklar olarak görülmüşlerdir. Süel, kuşların yer altı dünyasıyla haberleşmede kullanıldığını belirtmiştir¹. Boğalar ise, Anadolu mitolojisinde güç ve bereketin sembolüdür. Boğaların gücü, insanların hayatındaki zorlukları aşmalarına yardımcı olur. Mitlerde sık sık boğaların tanrılar tarafından kullanıldığı görülür. Anadolu mitlerinde yer alan canlı varlıkların sembolik anlamları, halkın yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu semboller, insanların hayatındaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olur ve onlara güç verir. Anadolu mitleri, günümüzde de hala yaşayan bir kültürel miras olarak değerini korumaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde kavramsal tanımlamalar ikinci bölümde eskiçağ Anadolu'sundaki canlı varlık sembolizminin mitler üzerinden değerlendirilmesi üzerine sembolik değer incelemesi üçüncü bölümde de bu sembolik değerlerin Anadolu ve diğer kültürlerle etkileşimi ele alınmıştır.

---

¹ Aygül Süel, "The Religious Significance and Sacredness of the Hittite Capital City Sapinuwa", *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi*, Eds. Anacleto D'Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri, Frenze University Press 2015, s.101-111.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ESKİÇAĞ ANADOLUSUNDA GÖRÜLEN İLK SEMBOLLER

Eskiçağ dönemi, Anadolu tarihinin en eski dönemlerinden biridir. Bu dönemde, Anadolu'da yaşayan topluluklar, kendilerini ifade etmek için çeşitli semboller kullanmışlardır. Bu semboller, o dönemdeki kültür ve inançların yansıması olarak kabul edilmektedir. Anadolu'da görülen ilk semboller, genellikle mağara duvarlarına çizilmiş resimlerdir. Bu resimlerde, hayvan figürleri ve insanlar sıkça yer almaktadır. Hayvan figürleri, o dönemde avcılık ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların yaşam tarzını yansıtmaktadır. İnsan figürleri ise, o dönemdeki toplumsal yapıya ve inançlara işaret etmektedir. Mağara resimlerinin yanı sıra, Anadolu'da kullanılan diğer semboller arasında çeşitli amuletler ve heykeller de yer almaktadır. Bu amuletler, genellikle koruyucu amaçlı olarak kullanılmıştır². Heykeller ise, o dönemdeki inançların ve ritüellerin yansıması olarak kabul edilmektedir³.

Anadolu'da görülen sembollerin en önemli özelliklerinden biri de çeşitli kültürlerin etkisi altında kalmış olmalarıdır. Anadolu, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin kültürleri, Anadolu'da yaşayan topluluklar üzerinde etkili olmuştur. Bu etkileşimler, Anadolu'da görülen sembollerin çeşitliliğini artırmıştır. Sonuç olarak, Anadolu'da görülen ilk semboller, o dönemdeki kültür ve inançların yansıması olarak kabul edilmektedir. Bu semboller, Anadolu'nun tarihine ışık tutmakta ve geçmişte yaşayan toplulukların hayatları hakkında bilgi vermektedir. Anadolu'nun zengin tarihine katkı sağlayan bu semboller, günümüzde de büyük bir önem taşımaktadır.

---

² Gary Beckman, *Hittite Birth Rituals*, STBOT 29, Otto Harrosowitz-Wiesbaden 1983. Kassian Alexei S., *Two Middle Hittite Rituals Mentioning ^fZiplantawija, Sister of the Hittite King ^mTuthaliya II/I*, Paleograph, Moscow 2000,

³ Haas Volkert, *Geschichte Der Hethitischen Religion*, Brill, Leiden-New York-Koln, 1994, s.675.

1.1.Sembol Kavramı

Antik çağlardan günümüze semboller, insan doğasının ortak ifadeleridir. Anlamı, içeriği ve kavramıyla ifade edilen semboller, gelişimleri boyunca pek çok terimle ele alınmış, filozoflar, sanatçılar ve sanat tarihçileri semboller ve temsil biçimleri konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır.⁴ Anadolu’da yaşam izleri çok erken dönemlere kadar dayanmaktadır. Kökeni erken dönemlere kadar uzanan coğrafi, dini ve kültürel özellikleriyle köklü bir kültürel topluluktur. Bu nedenlerle sembolik anlamlar, biçimler ve sembolik motifler açısından zengin bir kültürü yansıtır.⁵

Sembol kavramı, insanlık tarihi boyunca var olan ve farklı kültürlerde farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Semboller, insanların düşüncelerini ve duygularını ifade etmek için kullandıkları görsel veya işitsel araçlardır. İnsanlar, semboller aracılığıyla düşüncelerini ve duygularını anlatırken, semboller aynı zamanda bir toplumun kültürünü de yansıtır. Sembollerin kullanımı, insanların iletişim kurma biçimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Semboller, dilin yanı sıra insanların düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları en etkili araçlardan biridir. Örneğin, trafik işaretleri, haritalar, bayraklar, logolar ve amblemler gibi semboller, insanların anlaması ve iletişim kurması için önemli bir rol oynar. Sembollerin kullanımı, sadece insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bir ürünün veya hizmetin tanıtımında da etkilidir. Bir ürünün logosu veya amblemi, müşterilerin ürünü tanıması ve hatırlaması için önemli bir rol oynar. Bu nedenle, sembol tasarımı, marka kimliği oluşturmanın önemli bir parçasıdır.

Sembollerin anlamları, kültürler arasında farklılık gösterir. Örneğin, bir sembol bir kültürde olumlu anlamlar taşıırken, başka bir kültürde olumsuz anlamlar taşıyabilir. Bu nedenle, sembollerin kullanımı sadece tasarım açısından değil, aynı zamanda kültürel farklılıkları da dikkate alarak yapılmalıdır. Sembollerin tarihi, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, sembol tasarımı modern zamanlarda önem kazanmıştır. Günümüzde birçok işletme ve kuruluş, sembol tasarımına büyük önem vermektedir. İyi tasarlanmış bir sembol, bir markanın imajını güçlendirebilir ve müşterilerin dikkatini çekebilir. Sembol kavramı insanların iletişim kurma biçimlerinde önemli bir rol

---

⁴ Naile Rengin Oyman, “Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi”, *ARIŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı: 14, Isparta 2019, s. 4-22.

⁵ Doğan Kuban, 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, İstanbul 1981, s.15-16.

oyunayan ve kültürel farklılıkları da yansıtan bir kavramdır. Sembollerin kullanımı, insanların düşüncelerini ve duygularını ifade etmelerine yardımcı olurken aynı zamanda bir ürünün veya hizmetin tanıtımında da etkilidir. Sembol tasarımı, marka kimliği oluşturmanın önemli bir parçasıdır ve kültürel farklılıkları dikkate alarak yapılması gerekmektedir.⁶

Bir sembol, ansiklopedik olarak bir kavram veya düşünceye atıfta bulunan, sembolize eden veya somutlaştıran bir işaret veya sembol olarak tanımlanır.⁷ İkonik yapısı nedeniyle geniş bir kullanım alanına sahiptir. Felsefeden dine, mitolojiden sanata, dilden bilime ifade biçimleri ve tüm bu disiplinlerin kendisi geniş bir sembol ailesini oluşturur. Bir nesnenin, kavramın, tutumun, ifadenin ya da biçimin gösterge olabilmesi için bir anlam ifade etmesi gerekir. Semboller anlam içerdikleri için soyut bir niteliğe sahiptirler. Yani duyularla açıklanamayan, ispatlanamayan, algılanamayan soyut kavramlardır.⁸ Semboller, insan düşüncesini, insanın ait olduğu toplumun ideolojisini somutlaştırır. Düşüncenin görsel bir temsilidir. Dolayısıyla geçmiş toplumların nasıl yaşadıklarını anlamak için hangi sembolleri kullandıklarına ve bu sembollere ne anlamlar yüklediklerine bakmak gerekir.⁹

Sözcükler olarak semboller binlerce yıllıktır ve soyut anlamları temsil eder. İnsanın doğumundan ölümüne kadar her anını kuşatan semboller, din alanında çok güçlüdür. Ayrıca edebiyatta, mimaride, müzikte, resimde, heykelde vb. hemen hemen her yerde kullanılan semboller, kültürel farklılıklar olsa da aynı dilden, sembolik dilden, farklı diller ve yazı sistemleri ile tüm halklar tarafından paylaşılmaktadır. Bu yönüyle sembolizm kendine has özellikleri ile evrensel bir dil olarak kabul edilmektedir¹⁰. Bir sembol, anlamı bilinçli zihin tarafından algılanmasa bile kendi mesajını iletir ve işlevini yerine getirir. Bununla birlikte, semboller anlamlarını tam olarak açıklamazlar, bu nedenle yarı saydam bir nitelik sergilerler. En açık yerler bile hala çok fazla gizem

---

⁶ Yuval Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, Kolektif Kitap, İstanbul 2016, s.40-45.

⁷ Dictionnaire Larousse, Milliyet Gazetecilik A.Ş., Cilt 6, İstanbul 1993, s. 2140.

⁸ Özlem Alp, Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş, Ankara 2009, s.3.

⁹ Hande Duymuş Floriotti, "Eski Yakındoğu'da Nar Sembolizmine Dair: Bir Derleme Çalışması", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: XXII, Denizli 2015, s. 19-38.

¹⁰ Birsal Çağlar, *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeler Üzerine Bir İnceleme*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2008, s.2.

barındırmaktadırlar. "Kutsal"da her zaman keşfedilecek bir şeyler olduğu gerçeği, sembollerle yeni ve kişisel karşılaşmalara olanak sağlar.¹¹

Dünyada gördüğümüz her şey ve duyduğumuz her ses sembolik olma potansiyeline sahiptir. Bu, emrinde bol miktarda malzeme bulunan sembolizmde de kanıtlanmaktadır. Böylece hemen hemen her nesne, söz, hareket, olay, canlı, hayvan, yumurta, ağaç, su, dağ, mağara, lahit, ay, canlı veya cansız nesne sembol olabilir.¹² Lévy Brühl'e göre farklılıklar çevrede, simgelerin yapımında kullanılan malzemelerde ve bu simgelere iklim, çevre, mevcut malzemeler, geleneksel inançlar ve kurumlara karşılık verilen biçimlerde yatmaktadır. Ancak sembolizmde yer alan zihinsel süreçlerin temelinde hiçbir şey değişmez.¹³ Sembolleştirme yeteneğine sahip bir insan, bir şeyi sembole dönüştürmekte hiç zorlanmaz.

İlk bakışta, ikonik malzemenin bolluğunun izi başlıca iki nedene dayandırılabilir;

1- "Dinin kurucusu"nun anlamayı kolaylaştırdığı için sembolleri kullanması. Bu gibi durumlarda semboller kutsal kaynaklara dayanmaktadır¹⁴.

2- İnsanın olayları, eylemleri ve kelimeleri sembolize etme ve hatırlama yeteneği.¹⁵

1.2.Sembollerin Özellikleri

Semboller, insanlar arasındaki iletişimin en temel unsurlarından biridir. Her kültürde sembollerin farklı anlamları ve kullanım alanları vardır. Semboller, bir kelime ya da cümle ile ifade edilemeyen kavramları görsel olarak temsil eder. Bu nedenle, sembollerin özellikleri ve kullanımı oldukça önemlidir. Bir sembolün özellikleri, onun anlamını ve kullanımını belirler. Sembollerin özellikleri arasında şekil, renk, boyut, çizgi kalınlığı gibi görsel öğeler yer alır. Ayrıca sembollerin kullanım amacı, kültürel ve

¹¹ Emir Kuşçu, *Din Fenomenolojisi Wilfred Cantwell Smith Örneği*, Sarkaç Yayınları, C:3 S:5, Ankara 2011, s.209.

¹² Wontgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, (Çev. Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s.56.

¹³ Lucien Lévy-Bruhl, *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, (Çev. Oğuz Adanır), Ankara 2006, s.175.

¹⁴ Burada Eliade'nin tanrılardan önce sembollerin bulunduğu düşüncesinin de belirtilmesi gerekmektedir. Onun düşüncesine göre Ay, Yıldız, Güneş, boğa, yılan gibi semboller zaten doğada var olan sembollerdir. Tanrılar bu sembolleri üzerlerine almışlar ya da insanlar tarafından bu semboller onlara yakıştırılmışlardır. Eliade 2003, 423. Eliade Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi 2003

¹⁵ Hayrettin Kızıl, "Dinî Sembolizm Üzerine", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/2 Yıl: 9 Cilt: IX Sayı: 20, Şırnak 2018, s.333.

tarihsel bağlamı da önemli bir rol oynar. Sembollerin en önemli özelliklerinden biri, anlamının evrenselliğidir. Bazı semboller, dünya genelinde aynı anlama gelirler. Örneğin, trafik işaretleri ya da matematik sembolleri gibi. Ancak bazı semboller, kültürel farklılıklar nedeniyle farklı anlamlara sahiptirler. Bu nedenle, sembollerin kullanımı sırasında kültürel farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Sembollerin bir diğer önemli özelliği, çağrışım gücüdür. Semboller, insanların zihinlerinde farklı düşünceleri ve duyguları tetikleyebilirler. Örneğin, bir kalp sembolü sevgiyi ifade ederken, bir yılan sembolü korku ve tehlikeyi temsil eder. Bu nedenle, sembollerin kullanımı sırasında hangi çağrışımları uyandırdıkları dikkate alınmalıdır. Sembollerin kullanım alanları oldukça geniştir. İletişimde, reklamcılıkta, sanatta, mimaride ve daha birçok alanda semboller kullanılır. Semboller, iletişimde anlatımı kolaylaştırırken, sanatta da anlatımı güçlendirirler. Mimari projelerde ise semboller, binaların işlevleri ve kullanım alanları hakkında bilgi verirler. Semboller insanlar arasındaki iletişimde oldukça önemli bir rol oynarlar. Sembollerin özellikleri ve kullanımı, anlamının doğru bir şekilde iletilmesi için oldukça önemlidir. Sembollerin kültürel farklılıklar nedeniyle farklı anlamlara sahip olabilecekleri unutulmamalıdır¹⁶. Bu nedenle, sembollerin doğru bir şekilde kullanılması için özenli ve dikkatli olunması gerekmektedir.

Sembolik düşüncenin kökeni konusunda önemli bir görüşe sahip olan Alman filozof Ernst Cassirer'e (1874-1945) göre sembolizm, insanın çevresine uyum sağlamak için geliştirdiği yoldur. İnsan sadece maddi evrende değil, simgesel evrende de yaşar. Diller, mitler, sanatlar ve dinler bu evrenin parçalarıdır. Sembolik ağı, insan deneyiminin karmaşık ağını ören çeşitli ipliklerdir. Bu ağ, insan düşüncesi ve deneyimindeki her ilerlemeyle saflaştırılır ve güçlendirilir ve insan artık gerçekle eskisi gibi yüzleşemez. İnsan sembolik etkinliği geliştikçe, fiziksel gerçeklik bu gelişmeye göre arka planda kalıyor gibi görünmektedir. Bir bakıma insanlar, nesnelere kendileriyle uğraşmak yerine, genellikle kendileriyle sohbet etmektedirler. Çünkü insanların dilsel biçimlere, sanatsal imgelere, mitolojiye, bilimsel sembolizme ve dinsel ritüellere o kadar sabitlemişler ki, bu insan yapımı ortam onsuz hiçbir şeyi göremez ve bilemez hale gelmiştir. İnsanı düşünen bir hayvan olarak tanımlayan Cassirer, hayvan mantığının eksik olduğunu ve bu aklın, insanın zengin ve çeşitli kültürel yaşam tarzını

---

¹⁶ Harari, s.40 -45.

kavramada yetersiz kaldığını savunuyor. Bu nedenle Cassirer'e göre insanı rasyonel bir hayvan olarak değil, sembolik bir hayvan (animalsymbolicum) olarak tanımlamak daha doğrudur. Ancak bu şekilde özellikleri belirlenebilir ve insanlığa açık olan yeni yol - medeniyet yolu – anlaşılabilir.¹⁷

Semboller temel olarak dini semboller ve dini olmayan semboller olarak ikiye ayrılır. Herhangi bir dinin tarihine bakarsanız, hemen hemen her şeyin bir sembol olarak kullanıldığını görürsünüz. Dini sembollerin özelliği, "kutsal şeylere" atıfta bulunmalarıdır. Aynı zamanda bir dinin diğerinden ayırt edilmesine yardımcı olur. Çünkü dini semboller dinin dış yüzüdür. Aslında dinler sembollerleriyle bilinir ve tanınır. Dini semboller, hem ait oldukları dinin mensupları için hem de ait oldukları din üzerinde tefekkür edenler için farklı anlamlar ortaya koymaktadır.¹⁸

Sembollerin dini olması ya da dini olmaması onların kesin statülerini belirlememektedir. Dini olmayan bir sembol bulunduğu yer veya ritüelde kullanılmasından dolayı dini ya da kutsal sembol olma özelliğini kazanabilmiştir. Bazı objeler ritüellerde kullanılmıştır ve bu kullanımları sırasında sembol olma özelliğini kazanmışlardır. Bu tür sembollere "tali sembol" denilmektedir.¹⁹

Aslında her dini faaliyet, "kutsal" bir şeye atıfta bulunduğu için sembolik olarak kabul edilebilir. Tersine, dinler tarihini incelediğimizde, duyulan sözlerin ve görülenlerin de birer sembol olduğunu görürüz. Tillich, dünyada karşılaştığımız her şeyin varoluşun nihai temelini dayanmasının doğal bir sonucu olarak, din tarihinin bir noktasında hemen hemen her şeyin ilahi olanın bir simgesi olduğunu gözlemler. Tillich'e göre, din tarihindeki bariz karmaşıklığı ortadan kaldıran bir açıklama şöyledir: "Gerçekte var olan her şeyin kendisi, insan zihni ile onun nihai temeli ve anlamı

---

¹⁷ Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev. Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul 2005, s.35-36.

¹⁸ Baki Adam, "Din Hakkında Genel Bilgiler", *Dinler Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s.38-39.

¹⁹ Morris 2004, 384 – 385.; Bilgin 2011, 163.; Çınar 2004, 145 – 147. Bilgin Vejdi, *İbadet Şekilsel Sembolik ve Toplumsal*, Emin Yayınları, 2011. Çınar Aliye, *Paul Tillich'te Din – Sembol İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2004. Morris Brian, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler Bir Giriş Metni*, Çev: Tayfun Atay, İmge Kitabevi, 2004.

arasındaki özel bir ilişkinin sembolü olarak hizmet edebilir." ²⁰ René Guénon, her ritüelin kelimenin tam anlamıyla kullanılan bir dizi sembol, kelime, jest ve nesne olduğunu açıklıyor. Ona göre ritüel, eyleme geçirilen bir semboldür. Guénon doğayı bir sembol olarak kabul eder. Ona göre tabiat, tabiatüstü hakikatlerin veya etimolojik anlamda "metafizik" hakikatlerin bilgisinin genişletilebileceği bir araç olarak görüldüğü zaman gerçek anlamını kazanır. Guénon, sembolizmin ana rolünün insanları doğaüstü veya metafizik gerçeklerin bilgisine yaklaştırmak olduğunu açıklamaktadır. ²¹

Semboller inançları ve kültürü aktarır. Bazen söylemek zorunda kaldığımız, ancak kelimelerin ve kelimelerin yeterli olmadığı durumlarda düşünceleri ifade eden bir resim. Çünkü söylenenler gerçek anlamın sınırlarını aşabilir ve gerçek anlam yaşanan duyguları sınırlayabilir. Ancak sembollerin de belirli bir felsefi yapısı vardır. Bu bağlamda sembol özellikleri şu şekilde belirtilebilir:

- Sembol, kendi dışında, doğrudan kavranamayan bir şeyi ifade eder.
- Onun temsil ettiği gerçekliğe katılırsınız.
- Bize kapalı olan belirli gerçeklik seviyelerine ışık tutarlar.
- Bize kendi varlığımızın gizli derinliklerini gösterirler.
- Bireylerin veya grupların bilinçaltında belirirler. Bu nedenle, herhangi bir zamanda oluşturulamazlar.
- Semboller biyolojiktir. Doğarlar, büyürler ve ölürlür. ²²

Yazı dilinin henüz tam olarak gelişmediği bir dönemde, insanların inanç, duygu ve düşüncelerini ifade etmede ve başkalarına aktarmada kuşkusuz en temel unsur sembolizmdir. Bu insanlar sembollerde kodlanan bilgi ve anlamı günlük hayatlarında deneyimleyerek gelecek nesillere aktarmışlardır. ²³

Buradan, insanların dünyayı anlamlandırabildikleri, hayatın anlamını semboller aracılığıyla kavrayabildikleri ve hatta anlam kurabildikleri sonucuna varabiliriz. Yine

---

²⁰ Paul Tillich, "Din Dilinin Doğası", (Çev. Aliye Çınar), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XI, Sayı: 2, Bursa 2002, s.231-232.

²¹ René Guénon, *İnisasyona Toplu Bakışlar I-II*, (Çev. Mahmut Kanık), Hece Yayınları, Ankara 2023, s.176-177 ve s.195-196.

²² Paul Tillich, "Dynamics of Faith", Harper & Brothers, New York 1956, s. 41-48.

²³ Hasan Özalp, "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?", *Bilimname Düşünce Platformu*, Cilt: 2016 S: 1,59, Sivas 2016, s.67.

insan zihni, semboller üreten bir fabrika olarak düşünülebilir. Hayal gücü sayesinde, insanlar doğal çevrelerini aşabilir ve böylece özgürlüklerini ifade edebilirler. Semboller, kişinin her olayda farklı örüntüler ortaya koymasını sağlar ve hatta aynı kişi aynı sembolün farklı zamanlarda ve farklı yerlerde farklı anlamlarını algılayabilir.²⁴

Jung ayrıca sembollerin bireyin yaşamına ve dengesine anlam kattığını da fark etti. Simgelerin yoksulluğu, modern toplumda ortaya çıkan bazı sorunların nedenidir. Bu nedenle, modern yaşamda, kişi ruhunun bilinçsiz içeriğini (sembollerini) bilinçli dünyaya yansıtmayı bırakır bırakmaz, yeni, daha net ve önyargısız bir gerçeklik algısı edinir. Bu yeni fırsat, yansıttığı manevi içeriği geri çekmesi, dünyanın büyüsunü kırması, kendi ruhunun imajını somut çevresinin gerçeklerinden ayırt etmesi için onu farklı bir konuma getirir. Ancak bu gelişmeyle birlikte, dünyayı daha iyi anlamak için ödenmesi gereken yüksek bir bedel gerekiyor. Ruhu ifade etmenin farklı biçimleri olan semboller, zamanla canlı karakterlerini kaybetmek zorunda kalıyor.²⁵

Bir örgütün toplum içinde varlığını sürdürebilmesi, işlevlerinin devam etmesi ile mümkün olmaktadır. Artık işlemeyen kuruluşlar toplum tarafından hızla unutulur. Aynı durum semboller için de geçerlidir. İnsan iletişiminin en etkili araçlarından biri olan semboller, çeşitli nitelikte olup, farklı kişisel ve toplumsal işlevlere sahiptir. Simgeye süreklilik kazandıran, kişisel ve toplumsal işlevidir. İşlevini sürdüren yaşayan bir simge hem bireyler hem de toplum üzerinde güçlü bir etkiye sahip olurken, işlevini yitiren bir simge unutulmaya yüz tutar ve yerini aynı işlevi sürdüren başka bir simge alır. Zamanla anlamını yitiren unutilan semboller bir sonraki döneme tarihi eser olarak girebilir.²⁶

Eliade'ye göre bir sembolün en ayırt edici özelliklerinden biri ortaya koyduğu anlamdır, sembolize ettiği tüm anlamları kapsayan ve bunları mantıklı ve düzenli bir sistem içinde gösteren bir sembol. Örneğin, 'su' ve 'ay' sembolleri, yaşam ve ölümle ilgili her şeyi, yani tüm değişimleri ve formları somutlaştırırken, 'inci' sembolü hemen hemen her şeyi temsil ederken: yaşam, açlık, doğurganlık, doğurganlık vb. Sistemin somutlaştırılması (ay ve su) tasvire yardımcı olur. Bu "füzyon" hiçbir şekilde bir

²⁴ Aliye Çınar, *Varoluşçu Teoloji Paul Tillich'te Din ve Sembol*, İstanbul 2007, s.64.

²⁵ Abdülkerim Bahadır, *Jung ve Din*, İstanbul 2010, s.129.

²⁶ Hayrettin Kızıllı, "İşlevleri Açısından Dini Sembol", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 21, Şanlıurfa 2018, s.31.

karmaşa değildir. Sembolizm asla karıştırmaz ve tüm anlamları bir araya getirir.²⁷ Gerçek olan, olduğu haliyle görüntü, yalnızca bir anlam veya birçok referans seviyesinden biri değil, bir anlamlar demeti olarak görüntüdür. İmgeyi referans düzlemlerinden birine indirgemek ve somut olarak ifade etmek, onu bir bilgi aracı olarak sakatlamaktan ve yok etmekten beterdir.²⁸

Cohen, sembollerin etkili olduğunu çünkü çok anlamlı olduklarını ve kesinlikten yoksun olduklarını söylüyor. Ona göre semboller doğası gereği yorumlanabilir ve onları kullananlara yorum alanı sunar. Semboller o kadar çok yönlüdür ki, çoğu zaman orijinal anlam kalıbına uyarlanabilirken, aynı sembolü aynı anda kullanan diğerleri bozulmayı fark etmez. Bazı sembollerin anlamları öznedir. Bu nedenle semboller, insanların "ortak/ortak" bir dil konuşmasına, görünüşte benzer davranışlarda bulunmasına, "aynı" ritüellere katılmasına, "aynı" tanrıya dua etmesine ve benzer şekilde giyinmesine olanak tanır.²⁹ Schwartz'a göre, muğlaklık sembolizme gücünü verir ve muğlaklık sayesinde farklı anlamları tutarlı bir sistem, her şeyi kapsayan bir bütün halinde bir araya getirme gücüne sahiptir. Birleştirme veya sistemleştirmeye yönelik sembolist tutum, paradoksal durumları bile ifade etme yeteneği vermektedir.³⁰

Semboller son derece anlamlıdır, ancak muğlak ve değişken yapılarıyla çok yönlü ve esnektir. Tek bir ögenin birden çok anlama sahip olması, simge olarak karşımıza çıkmasının nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Başka bir deyişle, sembolün bir sembol olarak ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, geniş anlamının ve çok yönlülüğünün, kelimenin tam anlamıyla veya başka türlü ifade edilememesidir. Semboller genel anlamlarına göre kategorize edilemez veya tek bir anlama indirgenemez. Bu nedenle sembol, tükenmez bir anlam zenginliği içermektedir. Bir işaret sonluluk içinde sonsuzsa bir anda tam olarak açıklanamaz ve işaretin anlamının tüketilemeyeceğini göstermektedir.³¹

---

²⁷ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, (Çev. Mustafa Ünal), Konya 2020, s.530-532.

²⁸ Mircea Eliade, *İmgeler Simgeler*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1992, s.XXIII-XXIV önsöz.

²⁹ Anthony Cohen, *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara 1999. s.15-16, 20.

³⁰ Fernand Schwarz, *Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi*, (Çev. Ayşe Meral Aslan), İstanbul 2019, s.283.

³¹ Latif Tokat, *Dinde Sembolizm*, Ankara 2004, s.19.

1.3.Prehistorik Dönem Sembolik Unsurları

Sembolik düşünce ürünü olarak nitelendirilebilecek bulguların varlığını tek bir unsur bağlamında açıklamaya çalışmak veya davranışsal, ussal açılardan bir standardizasyon arayışında olmak pek çok unsurun gözden kaçmasına sebep olmaktadır. Sembolik üretimlerin birtakım duygu, düşünce ya da inancı tasvir ettiği bir gerçektir. Bu tasvirlerin yaşam, ölüm, mevsim, yaşam kaynakları, av verimliliği, büyüsel-dinsel değerleri veya çeşitli öyküleri içeren semboller sistemi olduğu da düşünülebilir. Kuşkusuz bu öykülerin içeriklerini, tam olarak ne anlatmak istediklerini net bir şekilde ortaya koymak mümkün olamayacaktır fakat farklı simgesel değerlerin bulunduğu bir sistemler bütünü olduğunun ya da bunların Paleolitik toplulukların yaşamında ne denli önemli bir yeri olduğunun anlaşılması daha mümkün olacaktır.³² Prehistorik dönem, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden biridir. Bu dönemde, insanlar henüz yazı ve alfabe gibi iletişim araçlarına sahip değildi. Ancak, yine de birçok sembolik unsuru kullanarak iletişim kuruyorlardı. Bu sembolik unsurlar, günümüzde bile hala anlamını koruyan ve arkeologlar tarafından incelenen önemli bulgulardır. Prehistorik dönem sembolik unsurları, genellikle mağara resimleri, heykeller ve süslemeler şeklinde karşımıza çıkar. Bu unsurların çoğu, insanların yaşadığı döneme ve kültüre özgüdür. Örneğin, bazı semboller avcılık ve toplayıcılık kültürüne aitken, bazıları ise tarım kültürüne aittir. Mağara resimleri, prehistorik dönem insanların en önemli iletişim araçlarından biriydi. Bu resimler genellikle av sahneleri, insan figürleri ve hayvan figürleri içerir. Bu resimler, insanların günlük yaşamlarına ve inanç sistemlerine dair birçok ipucu vermektedir. Heykeller de prehistorik dönem sembolik unsurları arasında yer almaktadır. Bu heykeller genellikle insan figürleri veya hayvan figürleri şeklindedir. İnsan figürleri genellikle doğurganlık, bereket ve diğer önemli kavramlarla ilişkilendirilirken, hayvan figürleri ise avcılık ve toplayıcılık kültürüne aittir. Süslemeler de prehistorik dönem sembolik unsurları arasında yer almaktadır. Bu süslemeler genellikle taşlara veya kemiklere kazınmış şekillerdir. Bu şekiller genellikle geometrik şekillerdir ve insanların inanç sistemlerine dair ipuçları vermektedir. Prehistorik dönem sembolik unsurları, günümüzde bile arkeologlar tarafından incelenmektedir. Bu unsurlar, insanların geçmişteki yaşamlarına ve inanç sistemlerine dair önemli bilgiler

---

³² Alan Barnard, *Simgesel Düşüncenin Doğuşu* (Çev. Mehmet Doğan), İstanbul 2012, s.150.

içermektedir. Bu nedenle, prehistorik dönemin sembolik unsurları, insanlık tarihinin en önemli bulgularından biridir. Ian Hodder'a göre, herhangi bir yerleşim yerinde bulunan arkeolojik buluntular, yalnızca günlük ve işlevsel anlamlara (birincil anlamlar) değil, aynı zamanda ritüel ve sembolik anlamlara (ikincil anlamlar) sahiptir ve gündelik işlevsel ve ritüel öğeleri içerebilir ve bunlarla iç içe geçmiş olabilir. Ona göre bir buluntunun sembolik niteliği, işlevinin ötesinde ikincil bir anlam olan kullanımına da işaret edebilir. Bu nedenle ağaçları kesmek için balta kullanılır. Bu baltanın ilk anlamı olan "göstermek"tir. Ancak baltanın, gücü veya tarımsal gücü veya onları kullanan toplumu veya bir grubun "adını" veya temsilcisini temsil eden ikincil bir anlamı da vardır. Bu nedenle Hodder'a göre bir eylemin veya nesnenin sembolik anlamı olmadığını söylemek çok zordur.³³ Diyet, paleontolojinin hayatta kalması için ilk koşuldur. Böylece kemikler beslenmenin ve hayatta kalmanın sembolü haline gelmiştir. Ona başka bir anlam yüklenmesi gerekmez. Elbette bu, Üst Paleolitik'in erken evrelerinde kemiklerin yaşamın bir simgesi haline geldiği anlamına gelmez. Vurgulanması gereken nokta, sembolik şemaların zihindeki ilk tohumlar olabileceğidir. Kuşkusuz, zihinsel süreci bir şekilde işgal etmiş olan simgeleştirme eğilimini somut madde üzerinde gözlemlemek kolay değildir. Öte yandan, bazı içgörülerin doğası gereği sembolik olduğunu da unutmamalıyız. Kemik objeler için aranan sembolik anlam, el baltaları, kemik ve boynuz muskalar, çentikli kürek kemikleri ve bazı aletler şeklinde kendini göstermektedir.³⁴

1.4. Göbekli Tepe ve Çatalhöyük Yerleşimlerindeki Sembolik İfadelerin Yorumlanması

Çatalhöyük, Konya İli, Çumra İlçesi, Küçükköy köyünün 1 km güneyinde yer alan Neolitik bir yerleşim yeridir. Çatalhöyük, Konya Ovası'nda yer alır ve MÖ 7000 ile 6500 yılları arasında kurulmuştur. Anadolu'nun ilk tarım yerleşimlerinden biridir. Duvarlarında freskler bulunan özel odalar, duvar ve sekilerde alçı kabartmalar, dini törenlerde kullanıldığını gösteren ilginç insan figürleri gibi pek çok farklı kalıntının

---

³³ Serap Özdöl Kutlu, "Erbaba'dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel", *Belleten*, Cilt: LXXXII, Sayı: 293, İzmir 2018, s.4-5.

³⁴ Hande Bulut, Kemik Objelerde Sembolik Uygulamalar: Prehistorik Çağların Gizli Kalmış Sembolizmi, *Anadolu*, Sayı: 47, Düzce 2021, s.203-204.

bulunduğu Anadolu'nun en önemli ve eski yerleşim yerlerinden birisidir.³⁵ Orta Anadolu'daki Çatalhöyük, MÖ 7. binyılın sonundan itibaren Neolitik dönemde insanlığın kültürel ve entelektüel gelişimini belgelemektedir. Çatalhöyük, MÖ 6. binyılın ortalarına kadar gözlenmiştir. Burada yaşayan halkın aslen çiftçi ve çoban olduğunu, koyun, sığır, domuz ve köpeklerin evcilleştirildiğini ancak avlanmanın toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmuş olduğunu görüyoruz.

Çatalhöyük duvarlarındaki kabartmalar ve resimler, üç ana temayı ele alır: doğum, yaşam ve ölüm. İnsan zihnini meşgul eden gebelik ve doğum, uygarlığın ilk dönemlerinden beri tapınak duvarlarında yüksek kabartma olarak tasvir edilmiştir. Eserlerden birinde, hamile bir kadının şematik olarak oyulmuş bir kabartması, göbek çevresinde eş merkezli daireler halinde karındaki gebelik şişkinliğini göstermektedir. Bu sırada başka bir tapınakta tüm duvarı kaplayan devasa bir kabartmada figürün hemen altında bir koyun başı görülmektedir. Doğum pozisyonu ve altındaki üç boğa başı görülmekle birlikte bu kabartma bir koçtur. Boğayı doğurmanın ana tanrıça olarak yorumlandığı iddia edilmektedir. Doğuran figürün sadece kadını değil "kadınlığı", Koç ve Boğa burcunun da erkekliği simgelediği düşünülürse sonucun "kadın erkek doğurur" olduğu söylenir. Sonuç olarak, "Neolitik İnsan"ın yaratılış hakkındaki fikir ve inançlarını yansıttığı ifade edilmiştir.³⁶

Göbeklitepe ve Çatalhöyük, insanlık tarihinin en eski yerleşim yerleri arasındadır. Bu yerleşimler, insanların avcılık ve toplayıcılık döneminden yerleşik hayata geçiş yaptığı dönemi yansıtmaktadır. Ancak, bu yerleşimlerin sadece insanların yaşadığı birer yer olmadığı, aynı zamanda sembolik ifadelerin de bulunduğu birer kültür merkezi olduğu düşünülmektedir. Göbeklitepe, Şanlıurfa ilinde yer alan ve MÖ 10.000 yılına kadar uzanan tarihi bir yerleşim yeridir. Burada yapılan kazılar sonucu, taş bloklar üzerine işlenmiş hayvan figürleri, insan figürleri ve geometrik desenlerin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu sembolik ifadelerin ne anlama geldiği konusunda ise hala birçok tartışma devam etmektedir. Çatalhöyük ise, Konya ilinde yer alan ve MÖ 7500 yılına kadar uzanan tarihi bir yerleşim yeridir. Burada yapılan kazılar sonucu,

³⁵ Lynn E. Roller, *Ana Tanrıça'nın İzinde-Anadolu Kybele Kültü*, (Çev. Betül Avunç), İstanbul 2004, s.46.

³⁶ Edibe Uzunoğlu, *Tarih Öncesinden Demir Çağ'a Anadolu'da Kadın- Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın-Anadolu Kadınının 9000 Yılı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s.20.

duvarlarda işlenmiş insan figürleri, hayvan figürleri ve geometrik desenlerin yanı sıra, duvarlarda bulunan deliklerin de sembolik bir anlam taşıdığı düşünülmektedir. Bu sembolik ifadelerin ne anlama geldiği konusunda birçok teori bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, sembolik ifadelerin dini bir anlam taşıdığını düşünmektedir. Göbeklitepe'deki hayvan figürlerinin tapınaklarda kullanılan hayvan sembollerine benzediği ve Çatalhöyük'teki insan figürlerinin tanrıça sembolü olduğu düşünülmektedir. Diğer araştırmacılar ise, sembolik ifadelerin sosyal bir anlam taşıdığını düşünmektedir. Göbeklitepe'deki insan figürlerinin, o dönemdeki toplum yapısını yansıttığı ve Çatalhöyük'teki duvarlardaki deliklerin, evler arasındaki iletişimi sağladığı düşünülmektedir. Göbeklitepe ve Çatalhöyük gibi yerleşim yerlerindeki sembolik ifadelerin ne anlama geldiği hala tam olarak bilinmemektedir. Ancak, bu sembolik ifadelerin insanların o dönemdeki yaşam biçimlerini yansıttığı ve sosyal ya da dini bir anlam taşıdığı düşünülmektedir. Bu nedenle, bu yerleşim yerleri insanlık tarihindeki önemli kültür merkezleri olarak kabul edilmektedir.

Çatalhöyük'ü çağdaşlarından ayıran en önemli fark, eve nüfuz eden yoğun sembolizm, mistik ritüeller ve gelişen sanat deneyimidir. Uygarlık tarihinde ilk kez, Çatalhöyük'e bu onur verilmektedir. Tapınak olarak kullanılan 63 yapıda çok renkli kabartmalar kullanılmıştır. Kırmızı, sarı, siyah ve yeşil renklerle boyanmış bu duvar resimleri, dans eden insanları, ellerini kaldırmış avcılarını, başı kesilmiş bir insan cesedine saldıran akbabaları ve belki de lav püskürten bir volkan olan Hasan Dağları'nı tasvir ediyor. Çatalhöyük de kabartmalarda ana tanrıça, leopar ve dağ keçisi betimlenmiştir.³⁷ Ayrıca tapınak odalarının duvarları ve sedir kenarları boğa başları ve boynuzlarla doldurulmuştur. Bundan, boğaya tapınma inancının tarımın gelişimiyle ortaya çıktığı sonucuna varabiliriz. Anadolu'da en çok saygı duyulan varlık, daha sonra insan doğurganlığının ve üremesinin simgesi haline gelen Ana Tanrıça idi. Hajlal ve Çatalhöyük kazılarında yüzlerce Ana Tanrıça heykelciği bulunmuştur. Ana Tanrıça her zaman çeşitli şekillerde çıplak tasvir edilmiştir. Ana Tanrıça'nın doğduğu anda betimlenmiş olması, insanlığın hayatta kalmasını sağlayan doğurganlığın ve üremenin simgesi olarak tapınıldığını gösterir. Birçok Neolitik Akdeniz ve Orta Doğu ülkesinde

---

³⁷ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisinin Abc'si*, İstanbul 1991, s. 21-22.

çıplak kadın figürlerinin varlığı, dünyanın bu bölgelerinde ana tanrıçaların egemenliğine işaret etmektedir.³⁸

Neolitik çanak çömleklerdeki boğa sembolizminin sosyal ve dini yapılar hakkında neler ortaya koyduğuna odaklanarak birkaç spekülasyon yapılabilmektedir. Bu konuda spekülasyon yapmamızı sağlayan en kapsamlı kanıt Çatalhöyük'ten gelmektedir. Çatalhöyük'ün toplumsal örgütlenmelerindeki ve aile yaşantılarındaki değişimlerle ilgili olmalıdır. Özellikle erken dönemde Çatalhöyük'teki evlerin hemen hemen tamamında duvarlarında gerçek inek başları bulunurken, orta tabakadan sonraki şekilde görülebilen inek başları ve sandalyelere yerleştirilen boynuzlar inek kafasına dönüşmüştür. Üst çini tabakasında kulp olarak ya da "insan ve boğa yüzlü kap" olarak çok özel bir kap içinde yansıtılmıştır. Çatalhöyük çanak çömleğinde dikkati çeken bir diğer sembol ise insan başı tasviridir. Bu sorun "atalara tapınma" kavramıyla ilgili gibi görünmektedir.³⁹

Şanlıurfa ilinin 15 kilometre kuzeydoğusunda yer alan Göbekli Tepe, Germuş Dağları'nın en yüksek noktası üzerine kurulmuştur. Tepe 15 metre yüksekliğinde, 300 metre çapında ve 9 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Höyükte saklı olan mimari yapı, 1994 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Klaus Schmidt tarafından keşfedilmiştir.⁴⁰ Güneydoğu Anadolu bölgesinde Neolitik dönemin en önemli yerleşimlerinden biri olan Göbekli Tepe'nin mimariye yansıyan neredeyse hayali yaşamıyla dikkat çeken kemik objelerinde de benzer bir anlayış görülmektedir. Bulunan süslü spatula, mimarlığın giyilebilir sanat anlayışını yansıması olarak tanımlanabilir. Göbekli Tepe'de 'T' şeklinde bir sütunun betimlendiği olası tanrıça figürünün karşı yüzü de geometrik bezelidir. Söz konusu figür, Göbekli Tepe'nin mimarisine yerleştirdiği sembolik düşünce sisteminin minyatür bir temsili gibidir. Körtik Tepe buluntusu da Göbekli Tepe örneğine benzer özelliklere sahip bir spatula içermektedir. Hasankeyf'ten de bilinen bezemeli bu tanrıça geleneği, Göbekli Tepe gibi hem figürlü hem de geometrik süslemelerle Körtik Tepe'de

---

³⁸ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1994, s.5-8.

³⁹ Jacques Cauvin, "The Symbolic Foundations of the Neolithic Revolution in the Near East", (Ed. Ian Kuijt), *Life in Neolithic Farming Communities, Social Organization, Identity and Differentiation*, New York 2000, s. 235- 251.

⁴⁰ Oliver Dietrich and Jess Notroff, *Erken Neolitik Dönem Göbekli Tepe, Yukarı Mezopotamya'da Sosyal Karmaşıklık İlk Adımları*, İstanbul 2017, s.64-81.

öne çıkmaktadır.⁴¹ Göbekli Tepe’de bulunan taş sütunlarda çoğu hayvan figürü olan onlarca kabartma ve sembol bulunmaktadır. Ana karakterler tilki, yaban domuzu, turna, inek, yılan balığı, keçi ve örümcektir.⁴² Schmidt'e göre T şeklindeki taş insanı simgeliyor. Çünkü T insan formunda stilize edilmiş olup kol ve parmak şeklinde kabartmalara sahiptir. Ortada karşılıklı duran iki dikilitaş muhtemelen Tanrı ve Tanrıça'nın simgesidir.⁴³ Çünkü bu dönemin sembolizminde ve mitolojisinde kuşlar ve kuşlarla ilgili her şey, tüm canlıların yumurtadan doğduğu inancını ifade eder. Böylece kuş motifli kaide dişiyi, üzerine yerleştirilen fallik dikilitaş ise erkek üreme organlarını temsil etmekte ve bu birlikteliği yaratılışla ilişkilendirmektedir⁴⁴.

Neolitik toplulukların çömlekçilik gelenekleri, "dünyevi ve günlük" anlamdan ziyade sembolik ve ritüel bir bağlamda yorumlanmıştır. İlk çanak çömlek kadınlar tarafından yapılmış, kaplar kadını simgelemekle beraber, kapların kırmızı rengi hayız yani kan ya da yemek pişirmeyi simgeliyor, toprak, ateş gibi malzeme ve yöntemlerle, özel gün ve ritüeller kullanılarak yapılmış, bu nedenle kutsal sayılıyor. Bunlar; toplumda büyücüler ve şifacılar gibi kişiler tarafından yapılmaktaydı. Törenselleşmiş olarak kullanıldılar ve kan, otlar, zehirler, tütsü veya narkotik bitkileri taşımak veya işlemek için kullanıldıkları öne sürülüyor. Bazı yiyecek ve içeceklerin kutsal ve ritüellerde kullanıldıklarının kabul edilmesi, bu kapların bazı özel günlerde kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.⁴⁵

1.5.Prehistorik Anadolu Sembolizminin Çevre Kültürlerle Etkileşimi

Semboller incelendiğinde her bir sembolün bulunduğu coğrafyaya göre şekillendiği görülür. Bu nedenle dini sembollerin bağlamından koparılması ve yorumlanması eksik ve hatalı yorumlara yol açmaktadır. Dini bir sembolü anlamaya

⁴¹ Oliver Dietrich and Jess Notroff, “A Decorated Bone “Spatula” from Göbekli Tepe. On the Pitfalls of Iconographical Interpretations of Early Neolithic Art Neo-Lithics”, A Newsletter of Southwest Asian Lithics Research 1.16, İstanbul 2017, s. 22-31.

⁴² Hasan Özalp, “İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?”, Bilimname Düşünce Platformu, S. XXX, 2016/1, Ankara 2016, s.67.

⁴³ Klaus Schmidt, *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alan Göbeklitepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çev. Rüstem Aslan), İstanbul 2017, s.116-117.

⁴⁴ Yusuf Kılıç ve Elvan Eser, “Göbekli Tepe Ne Anlatıyor: Doğum, Ölüm ve Hayat Döngüsü”, Iğdır Üniversitesi III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi, Iğdır 2019, s.755.

⁴⁵ Serap Özöl Kutlu, “Erbaba’dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel”, *Belleten*, Cilt: LXXXII, İzmir 2018, Sayı: 293, s.4-5.

çalışan bir araştırmacı, o sembolün ortaya çıktığı tüm koşulların farkında olmalıdır. Dil, kültür, coğrafi yapı, tarihsel deneyim vb. Pek çok unsur bir sembolü oluşturur ve yapısını etkiler, bu nedenle, bir dini sembolü tanımlarken sıralanan unsurlar dikkate alınmalıdır. Kaydedilenleri anlamadan bir dini topluluğu anlamak zordur. Aslında semboller ve kültür arasındaki ilişki karşılıklıdır. Sembol, ortaya çıktığı kültürden etkilenir. Semboller hem ortaya çıktıkları kültürü hem de ait oldukları aynı kültür veya toplumun hayatta kalmasını etkiler. Bu nedenle toplumlar ve gruplar tarafından kullanılan sembollerini incelemek bilgilendirici olabilir ve incelenen grubun kültürel bağlamını anlamamıza yardımcı olabilmektedir.⁴⁶ Anadolu, tarihin en eski yerleşim bölgelerinden biridir. İnsanlık tarihinin başlangıcında, Anadolu'da yaşayan insanlar, kendilerini ifade etmek için semboller kullanmışlardır. Bu semboller, Anadolu'nun tarihinde önemli bir yere sahip olan sembolizmin temelini oluşturmuştur. Prehistorik Anadolu sembolizmi, çevre kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Anadolu'nun çevresindeki kültürler, sembolizmin gelişimine katkıda bulunmuştur. Özellikle Mezopotamya ve Mısır kültürleri, Anadolu sembolizminin gelişiminde etkili olmuştur. Mezopotamya kültürü, Anadolu sembolizminde önemli bir yer tutar. Mezopotamya'da kullanılan semboller, Anadolu sembolizminde de kullanılmıştır. Ayrıca Mezopotamya'da kullanılan tanrı ve tanrıça sembolleri de Anadolu sembolizminde yer almıştır. Mısır kültürü de Anadolu sembolizminin gelişiminde etkili olmuştur. Mısır'da kullanılan güneş sembolü de Anadolu sembolizminde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, Mısır'da kullanılan diğer semboller de Anadolu sembolizminde yer almıştır. Anadolu sembolizmi, Hititler döneminde büyük bir gelişim göstermiştir. Hititler, Anadolu sembolizmini kendi kültürlerine uygun hale getirmişlerdir. Hititler döneminde, Anadolu sembolizminde güneş sembolüne daha fazla yer verilmiştir. Ayrıca Hititler, kendi tanrı ve tanrıça sembollerini de Anadolu sembolizmine dahil etmişlerdir. Anadolu sembolizmi, Persler döneminde de etkisini sürdürmüştür. Persler, Anadolu sembolizmini kendi kültürlerine uygun hale getirmişlerdir. Persler döneminde, Anadolu sembolizminde hayvan figürleri daha fazla yer almıştır. Ayrıca Persler, kendi tanrı ve tanrıça sembollerini de Anadolu sembolizmine dahil etmişlerdir. Anadolu sembolizmi, Helenistik dönemde de etkisini sürdürmüştür. Helenistik dönemde, Anadolu

---

⁴⁶ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2011, s.278.

sembolizmde geometrik desenler daha fazla yer almıştır. Ayrıca Helenistik dönemde, Anadolu sembolizmde mitolojik figürler daha fazla yer almıştır. Prehistorik Anadolu sembolizmi, çevre kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Mezopotamya ve Mısır kültürleri, Anadolu sembolizminin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Hititler, Persler ve Helenistik dönemde ise Anadolu sembolizmi kendi kültürel özellikleriyle şekillenmiştir. Bugün bile Anadolu sembolizmi, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir ve Türk sanatında sık sık kullanılmaktadır.

Sembollerin ve kültürlerin karşılıklı etkileşimi, insanlar ve kültürler için de geçerlidir. İnsanlar kültürü üretirler ve ürettikleri kültüre tabidirler. Aynı kültürel ortamda yetişen insanlar benzer ilgi alanlarına ve benzer özelliklere sahiptir. Çünkü aynı kültürel ortam aslında öğrendiğimiz zaman oluşturulan ve kullanılan bir anlamlar çerçevesidir.⁴⁷

1.6.Mit ve Mitoloji

Mythos söylenen veya duyulan söz, öykü, efsane, masal anlamında kullanılmaktadır. Epos ise belli bir düzen ve ölçü dâhilinde söylenen, okunan sözler olup insana tanrının armağanı olarak kabul edilmektedir. Ozanlar sözleri süsleyerek bir araya getirip dinleyicileri büyülemektedir. Epos, ozanın sözü tanımıyla destan, ezgi, şiir anlamına gelerek epik ve epepe diye batılı dillerin genelinde yerini almaktadır. Mythos"la epos arasında bir yakınlık söz konusudur. Mythos söylenmiş olan sözün ya da anlatılan bir öykünün içeriği, epos ise anlatılan öykünün almış olduğu süslü, dengeli ve ölçülü şekilden ibarettir. Epos'un güzel oluşu mythos"u o denli etkili bir hale getirir. Epos"la mythos"un başarılı birlikteliği ürünler vererek günümüze dek gelmesini ve mythos kavramının çağlar boyunca uluslararası bir düzeyde ölümsüzlüğe kavuşmasını sağlamaktadır. Logos ise gerçek olanı nedenlere dayatarak, mantıklı kavramlar halinde ifadeye dökmektir⁴⁸. Logos sözcüğünü Herakleitos başta olmak üzere İonya düşünürleri ve bilginlerince kullanılmıştır. Onlara göre logos gerçeklerin bireylerin sözleri ile dile getirilmesidir. Logos yasal bir düzeni yansıtmaktadır. İnsanın ruhunda ve bedeninde olduğu gibi doğa ve evrenin bir logos"u bulunmaktadır.

⁴⁷ Dilşa Deniz, "Dersim İnanç Sembolizmi", *Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011, s.26.

⁴⁸ Mehmet Akgül, *Mit, Din ve Toplum ilişkisi- Mitoloji ve Din*, Eskişehir 2012, s.20-40.

Doğada kanun, insanda düşünce olarak görülen logos, her yerde var olup, tanrısaldır. Logos'u bularak sır perdesini aralamak ve insanlar tarafından sözlü olarak dile getirmek düşünürün aslı görevi sayılmaktadır. Logos kavramı neticesinde açılan çığır, bilime kadar gelmiş, "logos-logia" günümüzde herhangi bir araştırma dalında bilimi dile getirmek amacıyla birer ek olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma dalı Anadolu insanının kat ettiği gelişim aşamalarını, düşünme atılımlarını gösteren kanıtlardır. Mitoloji eski Yunancada "söylence", "öykü", "doğüstü olay", "us ilkelerini aşan olay" anlamına gelen "mitos" ile "bilim" karşılıklarını içeren logos'tan oluşan bir isimdir ⁴⁹. Mitoloji doğüstü olaylar bilimi demektir. Günümüzde bu kavram geniş bir anlam kazanmış, bilim dışı olarak görülen buluşları, çok tanrılı dönemlerin inançlarını, ilkel dönem olaylarını dile getiren, araştıran ve açıklayan bir çalışma dalı olduğu görülmektedir. Bu çalışma dalının bilimsel olmayan konuları içermesi, çok tanrılı zaman diliminde hayat sürmüş bireylerin buluşlarını düşüncelerini doğa olaylarına getirilen yorumları birer insan sorunu olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. Bu inanç varlıkları eski çağ Anadolusun'daki toplumların yaşam biçimi, yaratma başarılarını, olaylara bakış tarzını, düşünce yeteneğini, inanç ürünlerini ve tümünün birikimi olan tarihini anlatmaktadır⁵⁰. Mitoloji kendi dünyamızın yanı sıra var olan ve bir şekilde onu destekleyen bambaşka bir düzlemden bahsetmektedir. Tanrılar dünyası adı altındaki, gözle görülmeyen ancak daha güçlü olan bu gerçekliğe inanış, mitolojinin temeli sayılmaktadır. Bilimsel modernlikten uzak olduğumuz dönemlerdeki toplumlarda, mitoloji, töre ve toplumsal düzen hakkında bilgi vermesi ve günümüz geleneksel toplumlarını etkilemeye devam etmesi açısından "kalıcı (kadim) felsefe" adını taşımaktadır ⁵¹. Birçok düşünür tarafından benzer tanımlarla açıklanan mitoloji kavramı Fuzuli Bayat'a göre, Arkaik dönemlerin ilk ilmi düşünce ve deneyimlerinin sözlü kültür halinde, kuşaklar arası aktarımının sağlandığı ilk bilim olma özelliği ile, kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağını teşkil etmektedir. Aynı zamanda oluşturduğu düzen dahilinde, toplumun kutsal saydığı güçlerle iletişimi sağlayan ilk ideoloji olarak da düşünülebilmektedir.

---

⁴⁹ Erhat, 2012, 5 – 6.; İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Mitolojisi/Anadolu Üçlemesi 2*, İstanbul 1998, s.37.

⁵⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Mitolojisi/Anadolu Üçlemesi 2*, İstanbul 1998, s.38.

⁵¹ Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*. (Çev. Dilek Şendil) Merkez Kitapçılık Yayınları, İstanbul 2005, s. 14.

Sosyo-kültürel açıdan bakıldığında ise mitoloji, toplumun iyi ve kötü unsurlar olarak oluşturduğu sınıflamalar ile zarar görmeden evrenin düzenine ayak uydurma çabası neticesinde oluşan deneyimlerdir. Mitoloji bu özelliği ile ilk siyaset bilimi olarak tanımlanabilmektedir⁵². Mitoloji dünyada batı olarak adlandırılan topraklarda, ilk zamanlar hikâye öbekleri olarak anlam bulurken, sonraki zamanlarda (17. Yüzyıl sonlarından itibaren) bu hikayelerin anlamlarını, kaynaklık ettiği toplumsal örgütlenişleri toplumların ne tür değişiklikler sonucunda oluştuklarını inceleyen bilim dalı haline gelmiştir. Başlarda belirli amaçlara hizmet etmiştir. Örneğin Yunan veya Afrika'ya ait olan mitlerde tüm insanlığa inen ilk vahyin izleri aranmaya çalışılırken, bu çabanın ileri zamanlarda dönüşüme uğramış ve her mit ait olduğu kültür içerisinde değerlendirilmiştir. Bu kültür evrenleri araştırılırken o evren içerisindeki mit denilen anlatımların ölmediği, aksine onlara inanılmaya devam edildiği görülmüştür. Bunları anlamak için yola koyulan antropoloji, mitlerin yalnızca anlatılmasının ötesinde rit denilen davranış dizeleri ile birbirlerine kenetlenmiş olarak yaşadıklarını ortaya koymuştur. Rit, mit ile iç içe yaşayan törenleri, ayinleri, kutlamaları işaret etmektedir. Bunların tamamı bireyin içinde doğduğu toplumun kültürüne kendiliğinden katılmasını sağlayan nedenlerdir⁵³.

Mitlerin doğuşu: Mitos (söylence) düşünen bireyin benliğini doğa ile özdeşleştirmesidir. Düşünen kişi, varlığını bilincine ulaştırarak yolu arayan kişidir. Doğa karşısında kendi varlığını hissetmeyen, kendinden öte daha yüce bir varlık olan doğanın bulunduğu inancına erişemeyen toplumlarda söylence üretme ve yaratma yeteneği görülmemektedir. Söylence ve bilgece düşünme ürünleri yaratıcı yeteneklerin olduğu ortamlarda oluşabilmektedir. Kişi sadece yarattığında kendini bulabilmektedir⁵⁴. İnsanoğlunun soyut varlıklardan haberdar olmaması söylencelerin doğuşu ve yapısında önemli bir etkidir. Eski çağlarda bireyler doğayla iç içe ve samimi olup, yaşamı ve düşüncesi elle tutulur, görünür nesnelere. Somut düşünce biçimlerinden dolayı fırtına, güneş, ay, yıldız gibi birçok doğa varlığı ile doğa olayları tanrı ya da tanrıça olarak benimsenmiş, güçlü kişiler olarak kabul edilerek biçimlendirilmiş ve söylencelere

⁵² Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, Çorum 2005, s.4.

⁵³ Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü* (Çev. Levent Yılmaz) Ankara 2000, s.5.

⁵⁴ Eyüboğlu, s.12-14.

yansıtılması sağlanmıştır. Söylencelerini doğaüstü varlıklarla biçimlendirirken dahi doğadan ve somuttan uzaklaşmayan uygarlıklar, zaman içerisindeki gelişimlerine paralel olarak somutun yerini soyut kavramlarla doldurmak suretiyle söylene ürünlerinde başkalaşımlara imkân tanımıştır. Tanrıları somut varlıklar olarak düşünebilme olgusu, farklı bir yaratma yetisi sayesinde dönüşüme uğrayarak soyutlaştırma eylemi gerçekleştirilmiştir.

Mitlerin konusu: Dünya mitolojisinde ele alınan ortak konular genellikle, gökyüzü ve yeryüzü tanrıları ile ilk ana-baba söylenceleridir. Mitolojilerde tanrı, ilk insanı genellikle çamur, ağaç, kaya ve bitki gibi yeryüzü öğelerinden yaratmaktadır. Aynı Tanrılar ölümlülerin dünyasını büyük bir tufan yaratarak yok etmektedirler. Tıpkı doğa gibi evrende de doğum, olgunluk ve ölüm sonrası gelen yeniden doğuş öyküleri sıklıkla görülmektedir. Anlatılardaki kahramanlar sıra dışı bir doğumla dünyaya gelen ve doğaüstü güçlere sahip bir nitelik arz ederler. Canavarları özel silahlarla öldürüp, zorlu yolculuklara çıkan, görevleri gereği zaman zaman yeraltına inebilen ve alışılmadık ölüm hikayelerine sahip tanrı çocuklarıdır⁵⁵.

Doğal veya doğaüstü varlıkların oluşumunu konu edinen mitler, yaratılışın öyküsü olarak da tanımlanabilir⁵⁶. Mitler ele aldıkları konular ile arkaik toplumlarda doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluştururken, insana dair bütün anlamlı eylemlerin örnek çeşitlerini oluşturup yaratılış konu edinerek varlıkların, eylemlerin, kuramların, davranışın ilk oluşumunu anlatmaktadır. İnsanoğlu mitleri dinleyip öğrenerek köken olgusunu benimseyip nesnelere egemen olmayı ve kullanmayı başarabilmektedir. Mitlerin öğrenilmesi dıştan alınan soyut bir bilgi niteliğinde değil, törensel bir anlatım ya da kanıt sayılabilecek ritüelin gerçekleşmesi sayesinde yaşanarak öğrenilmektedir. Her ne sebeple olursa olsun bir şekilde insan mitlerini yeniden gerçekleştiren aşamasıyla kutsal ve coşkulu gücü neticesinde yaşayarak öğrenmektedir. Bu nedenle mitleri yaşamak dinsel bir yaşantıyı içine alır. Mitolojiye özgü bu coşku ve anlam dolu olayların yeniden gerçekleşme töreni doğaüstü varlıkların yeniden tanınması ile günlük yaşama ara verilerek doğaüstü varlıkların derin dünyasına dalınmaktadır. Söz

---

⁵⁵ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi/Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi* (Çev. Koray Akten ve Erdal Cengizoğlu), Ankara 2003, s. 200-222.

⁵⁶ Ahmet Çaycı, *Mitoloji ve Din*, Eskişehir 2012, s.5.

konusu olan mitsel olayların anılması değil, yenilenmesi ve döngüsüdür. Mitlerde kişiler var edilerek insanlar bu varlığa tanıklık ederek zamandaş olmaktadır. Birçok efsane ve mitte cennet veya cehennemi simgeleyen yasaklı bir mekâna erişmeye çalışan kahramanların veya yarı tanrıların karşılaştığı zorluklar konu edinilmektedir. Bıçak keskinliğinde bir köprü, bitişik sayılabilecek kadar yakın iki kayanın arasındaki zorlu geçit, sallanan bir sarmaşık, bir anda mekâna açılan bir kapı ve bu aralıktan içeriye geçebilme zorunluluğu, sularla, dağlarla, ateşlerle çevrili bir yer ve canavarların bekçilik etmesi, yerle göğün birleştiği noktada bulunan bir kapı, çetin yolların sonunda ulaşılan bir yer gibi zorluklar içeren konular içeren mitler “sınama” içeriklidir⁵⁷.

Mit zaman içerisinde dönüşerek, eriyerek, eklenerek ya da ifade biçimi değişerek roman, batıl inanç, alışkanlık veya özlem halini alabilmektedir. Ancak bu serüven içerisinde, yapısında ve anlamında kayıplar olmamaktadır. Kozmik ağaç mitinin, efsanelerde ve şifalı ot ritüellerinde yaşamını sürdürdüğünü örnek vermek mümkündür. Erginlenecek bireyin sınındığı mitlerde çekilen acılar ile katedilen yolları, efsane ya da drama kahramanlarının hedeflerine ulaşma yolunda karşılaştıkları engel ve çileler olarak günümüz masallarında görmek mümkündür. Efsane ve dramının roman ile malzeme olarak kullandığı “sınamalar ve acılar”, ana temaya giden yol üzerindeki ritüellerde görülen “acılar ve engeller” ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Gidilen yol erginleyici düzeyde olmasa da tipolojik olarak aynı yankıları duyurmaktadır. Birkaç kuşak öncesindeki romanların konu edindiği haydudun elindeki masum çocuk, öksüz prens, kara keşişler, haydutlar, kaçırılan kızlar, maskeli koruyucular ve benzeri kahramanlar ile günümüz polisiye romanlarındaki bir suçlu ile dedektifin amansız kovalamacası benzer içerikler taşımaktadır. Bu karakterlerin masallardaki iyi cin, hain cin, ejder, peri ve prens gibi karakterlerden tek farkı zamanın halkının nabzına göre kurgulanarak yönlendirilmesi olurken tema asla değişmemektedir. Ana temadan sapmalar özgün yapının kaybolması ve yerel rengin yaygınlaşmasını sağlamış olsa da uzak geçmişin modelleri kaybolmayarak yenilenme güçleri saklı kalıp, modern anlayış içerisinde geçerliliğini korumaktadır.

---

⁵⁷ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi/ İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. (Çev: Mustafa Ünal) Konya 2005, s.300-304.

Mitler her ne kadar ilk insanların doğa ile etkileşimlerini anlatan hikayeler olarak bilinse de bazı bilim adamlarına göre anlatılan olaylar kutsallık boyutunda ele alınmalı, söylenmiş bir söz olarak görülmemelidir. Eliade'ye göre, "söz" ve "fabl" kavramlarından ayrı olarak değerlendirilmesi gereken mit, "kutsal eylem", "ilksel olay", "anlamlı jest" kavramlarıyla birlikte düşünülmelidir. Mitler sadece, gerçekleşen olaylar ve kadim zamanlarda yaşamış toplumların anlatıları olarak değerlendirilmemelidir. Mitler bu tür olayların yanı sıra, insanoğlu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan her şeyi kapsamaktadır.⁵⁸

Mitlerin işlevi: Uygarlıkların zihniyetleri ile alakalı bilgiler, insanların inançlarından ziyade, her tür deformasyona karşın köken hakkında hala açık bilgiler vermeye devam eden simgelerden, mitlerden ve geleneklerden elde edilmektedir. Bu kaynaklar yaşayan fosiller olup, bazen tek bir fosil temsil ettiği organik sistemin tümünü anlatmaya yetmektedir. Mitolojiler, belirli bir kültür ve zaman dilimi beraberliğinde iken yaşam bilgeliği işlevini üstlenmektedir. Bütün rit ve anlamlı insan hareketlerinin (evlilik, beslenme, eğitim, çalışma, sanat, bilgelik...) örnek oluşturacak modellerini oluşturmaktır. Bu görüş, arkaik ve geleneksel toplum insanının anlaşılmasında kazanılmış önemli bir ivmedir.⁵⁹

Mitler ilksel bir olay örgüsünü, doğaüstü bir gerçeğe dayandırarak, gelenekleri güçlü hallere getirip ona değer ve saygınlık kazandırmaktadır. Bu nedenle mit tüm kültürlerin yegâne bir parçasıdır. Tarihler değiştikçe kendi mitolojilerini yaratırken aynı zamanda yenileyip yinelemektedir. Ancak yeniden yaratılan bu mitolojiler tarih ile sadece dolaylı bir ilişki yaşamaktadırlar. Mit, mucizelere ihtiyacı olan yaşayan bir inancın, örnekler arayışında olan sosyal statülerin, doğrulanması gereken ahlak odaklı bir bilginin sabit bir yan ürünüdür. Oluşturdukları inançlar ile kitleler içerisinde istikrar ve ahlaki bir düzeni oluşturmada önemli bir yere sahip olan mitler, bireyi, hayat sürdürdüğü coğrafya ve yaşamış olduğu tarihe göre yönlendirerek, toplumun gereksinimlerine göre biçimlendirir. Bu biçimlendirme biyolojik ve doğallıktan koparak farklı biçimlere büründürülebilir. Örneğin; inançlarda yer alan kurban, adak gibi ritüeller insan bedenini basit ve doğal hallerinden kopararak kültürel bir gövdeye dönüştürür. Ancak mitler

⁵⁸ Eliade, 2017, s.442.

⁵⁹ Joseph Campbell, *Mitolojinin Gücü*, (Çev. Zeynep Yaman), İstanbul 2013, s.82.

sadece ayinler için modellik yapmazlar, metafiziksel ve dinsel deneyimlere de (bilgelik, mistik fizyoloji teknikleri) model niteliğindedirler. Temel mitlerin, insanın kutsal olmayan gündelik yaşamında da kullandığı arketipleri oluşturduğu görülmektedir. Örneğin kahramanlar hakkında anlatılan öyküler, insanların iyi vakit geçirmesi için değildir. Anlatılan bu öyküler insanlara iyi insan olmanın yollarını gösterir. Her insanın yaşamının bir döneminde kahraman olması gerekmektedir. Doğururken çocuğunun canını tehlikeye atan her anne gibi, kahraman olabilmek için her şeyden vazgeçmeye hazır olmak gerekmektedir. Bir topluma ait kahramanlık söylenceleri ve destanları, toplum içerisindeki bireye, olması gereken tavır ve davranışları ile kültürlerine ait değerlerini öğretmektedir⁶⁰.

Mit ve gerçeklik: Eliade'ye göre mitin "kurmaca" niteliğine getirilmiş olduğu tarihsel zaman ya da akıl evresi ilgilenilmesi gereken bir konu değildir. İnsanlığı asıl ilgilendirmesi gerekenler, yaşayan mitler veya toplumlarda zamana karşı direnmiş, özelliğini korumuş söylencelerdir. Yaşayan mitler insan davranışı için model oluşturan ve bu yolla hayatı anlamlandıran olguya sahip olan mitlerdir. Önemli olan geleneksel toplum mitlerinin işlev ve yapısını kavramak, insanlığa ait düşünce tarihinin bir bölümüne ışık tutmanın yanı sıra çağdaşlarımız arasındaki kategoriyi de kavrayabilmektir. Mitlerin anlaşılması için, barındırdıkları içgüdüler patolojik bir yoğunlaşma ile irdelenmelidir. Hayvanlara özgü veya çocukça diye nitelendirilen davranış biçimleri olarak değil, insana özgü, kültürel, düşünce çıkışlı oluşumlar olarak kabullenilmesi gerekmektedir⁶¹.

Mitolojinin yalan olmadığını dile getiren Campbell, mitleri mecaz anlatımları olan şiirler olarak tanıtmaktadır. Mitolojiyi aşırı uçlarda gezindiğimiz söylemler olarak tanımlayan Armstrong ise, anlatılan miti dinlerken ona inanmalı ve bizi etkisi altında bırakmasına izin verip, bizi sonsuza dek değiştirmesi için kendimizi hazırlamamız gerektiğini dile getirmektedir. Armstrong'a göre dinleyici ve öykü arasındaki engeller kaldırılmalı, dinlenen öykü ile dinleyici yakınlaşmalıdır. Mitler bizleri alışıldık

---

⁶⁰ M. Akgül, s. 45-50.

⁶¹ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri* (Çev. Sema Rıfat), İstanbul 2001, s.13.

dünyanın bilinenlerinden çok ötelere götürmek için tasarlanmıştır. Bir miti inisiyasyon⁶² ayini olmaksızın okumaya kalkışmak, müziğine kulak vermeden bir opera metnini okumakla aynı şeydir. Dirilme, ölüm ve yeniden doğuş gibi süreçlerin bir parçası olarak değerlendirilmeyen bir mitolojiyi anlamak imkânsızdır. Mitlerin her insan grubu içinde anlatılmadığını belirten Eliade⁶³’ye göre, birçok kabileden inisiyasyondan geçmemiş olanların önünde okunmayan mitler genellikle yaşlı hocalar tarafından, insanlara uzak bir bölgede, dine yeni giriş yapan gençlere kabul töreni olarak anlatılırlardı. Her zaman ve her yerde anlatılabilen yalancı öykülere karşın mitler, kutsal zamanlarda, sonbahar veya kış gecelerinde ezberden okunmalıydı. Arkaik evreleri geride bırakmış bu alışkanlık, sonraki kültürlerde dahi varlığını göstermeye devam etmiştir. Mitlerin din ve tarih bilimleri ile ilişkisine değinen bilim adamlarına göre, din ile ayrılmaz bağlara sahip olan mitlerin, tarih ile aynı yakınlığının söz konusu değildir.

Mit- Tarih ilişkisi: Tarihi ve mitsel hikâye arasındaki farkı tespit edip, doğru bir ayırımın yapılması gerektiğini dile getiren Nar’a göre, bir milletin tarihi gerçekleri anlatmasından çok sembolik gerçekleri yansıttığını bilmek gerekmektedir. Günümüzdeki modern toplumlarda milletler, kendilerini evrensel tarih ile açıklamaya çalışırken, arkaik toplumlardaki bireyler ve toplumlar kendilerini mitlerle anlatmaya çalışmışlardır. Arkaik kabilelerdeki bir birey için bağlı bulunduğu kabilenin mitsel öyküsünü benimseyip gelecek nesillere aktarması öncelikli görevlerindedir. Çünkü mitlerin kültür sayesinde tekrarlanması neticesinde tanrılarının, atalarının, kahramanlarının yaptıklarının yeniden yaşanması ile bağlı oldukları toplumların yenilenerek devamlı var olacağına inanılmaktadır⁶³. Mitler eski dönemlerde yaşanmış ve yaşanmakta olan olaylardır. Tarih olarak kesin bir zaman çerçevesinde durumu anlatan sözcük dağarcığı bulunmamaktadır. Mitoloji tarihin ötesinde insanlığın varoluşunu işaret eden olayların karmaşık akışından çıkıp, gerçeğin en saf haline göz atmamıza yardımcı olan sanat biçimidir.

Strauss’a göre, kapalı bir sistem içinde statik bir mitoloji görülmektedir. Aynı mitik unsurlar farklı tarih ve yerlerdeki anlatılarda sık sık bir araya gelebilmektedir.

⁶² Bireyin spiritüel gelişimi için, ‘spiritüel tesir’i alıp aktarabilen bir üstadın sert ve sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, sınavlara dayalı tarzda, metotlu olarak eğitimi.

⁶³ Mehmet Şükrü Nar, “Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20(79), Çorum 2014, s.58.

Ancak mitolojilerdeki bu kapalı sisteme karşın açık bir sistem olan tarih ile aralarında zıt bir durum görülmektedir.

Mit- Din ilişkisi: Çoğu araştırmacı tarafından gözden kaçırılan mit ve din arasındaki sağlam bağ ise, bazı bilim adamlarınca dikkate alınarak konu edinilmiştir. Psikologlardan Wundt, Hubert, Durkheim, Mauss gibi birçok sosyolog, Miss Jane Harrisson gibi adından söz ettirmiş klasik bilginler, Crowley gibi antropologlar, ayin, mit ve manevi gelenekler arasında, yapı olarak toplumun kurallarınca sağlamlaşmış bir ilişkisi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Eski toplumların kültürel temsilcisi olan mitlerin, inançlar ile ilişkisi ve kutsallık bağı, mitlerin günümüz ve geçmiş toplumlarla ilintili bir yönünü ortaya koyar. Yani, mitin din ile olan yakın bağları kutsallık olgusunun oluşumunun yanında, ritüeller sayesinde sembolize edilerek görsellik kazanmasına zemin hazırlar. Din ile mit arasındaki bu yakın duruşluluk, ilkel kabilelerdeki inançlar göz önünde bulundurulurken düşünülürken kabul görmektedir. Doğası ve olağanüstü varlıkların yanında gerçek üstü olayların mitin konusu içerisinde var olması, ilkel toplumların mitleri ile inanışlarının örtüşmesini sağlamaktadır. Nitekim bu sonuç günümüz dini inanışlarda kabul görmediği gibi saçma ve kurgu olarak görülmektedir ⁶⁴.

Mitoloji varlıkları olan inanç ve söylenceler arasında köken olarak birliktelik görülmektedir. İnanç ve söylencelerin birbirinden kopuk olarak yalnız başlarına ele alınması mümkün değildir. Zamandan kaynaklanan biçimsel farklılıklar dışında aynı özü oluşturan öğelere sahiptirler. Bu konuda çoktanrıçılıktan tektanrıci dinlere geçiş büyük bir önem taşımaktadır. Söylence türlerinde görülen inançların çoktanrıci dönemler ile bağdaştığı bilinmektedir. Tektanrıci dinlerin daha kesin bir tanıma sahip olması, yazılı kaynaklara geçirilmiş kural ve koşullara sahip olması nedeniyle söylencelere yönelimin az olduğu görülmektedir. Söylence niteliği taşıyanlar ise biçim değişikliklerine uğrayarak çoktanrıci dönemlerden günümüze gelebilenlerdir.

Mit- Sanat ilişkisi: Mitolojinin sanat ile olan bağlantısı, eserlerin yüzeylerindeki görsellerden kolaylıkla anlaşılabilir. İlk devirlere ait neredeyse bütün sanat eserlerinde mitolojik bir yön bulunmaktadır. Bu döneme ait sanat eserlerinin mitsel bir çözümlemeye ihtiyaç olmadan anlaşılması mümkündür. İlk dönem sanat

---

⁶⁴ M. Ş. Nar, s.57.

eserlerinde mitoloji bizzat malzeme olarak kullanılmış, sanatın temel kaynağı olarak görülmüştür. Bu eserlerde sanat eseri mitsel bir obje halinde görülürken bazı eserlerde ise mit kaynaklı figürler, sanat eserinin malzemesini ya da arka planını oluşturmaktadır⁶⁵. Söylence varlıkları sanattaki insani yaratıcılığın ilk ürünleri durumundadır. Bu ürünlerdeki inanç temaları doğaüstü alana geçiş yaparak etkinliğini sürdürmektedir. Söylencelerdeki veriler, insanoğlundaki sınırsız yaşam alanı arzusunun göstergesidir. Bu doğrultuda, anlatımlarda yaratıcı gücün bütün olanakları sergilenmektedir. Özellikle hayal gücü olarak bütün yetkinlikler ortaya koyulmaktadır. Dolayısı ile toplumların oluşturdukları söylenceler aynı zamanda ait olduğu topluluğun yaratı alanındaki kimliği olarak görülebilmektedir.

Anadolu “da çok tanrılı dönemlerde başlayan doğaüstü varlıkların yaratımları, tek tanrılı inançların hüküm sürdüğü dönemlerde de farklı biçimlerde ve kılıklarda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Anadolu insanının gelişim serüvenini kanıtlayan bu olgunun kökü yaratma eyleminin bilince dönüştüğü çağlardır. Türk toplumlarının zengin manevi mirası olarak kabul edilen mitler, ideolojik, iktisadi-siyasi düşüncelerin temelinde yer almaktadır. Ait olduğu toplumun edebi ve estetik açıdan yaratıcılığının kaynağını teşkil etmektedirler. Bu kaynaklık, folklorik nesnelere, güzel sanatlar alanlarında, destan, efsane ve masal gibi edebi ürünlerde olmak üzere birçok farklı alanda kendini göstermiştir⁶⁶. Dünya mitolojileri açısından bakıldığında, mitosları sanat eserlerinden ayırmak mümkün görünmemektedir. Toplumlar mitosları yaratıp nesillerden nesillere aktarımını sağlamaktadırlar. Toplum geleneklerini bünyesinde barındıran sanat eserleri ve plastik sanat ürünleri sayesinde geçmişten süzülerek günümüze dek gelen bu aktarım mitolojik değerlerin birer yansımasıdır. Kendi toplumuna ait olan sanatı geri planda besleyen temel bir yapı daima var olmuştur.⁶⁷

Mit-Sembol ilişkisi: Mitoloji semboller ilimi olarak bilinmektedir. Her kelimesinin ardında bir hazinenin gizliliğine inanılmaktadır. İnsanın var olmaya başladığı ilksel dönemlerdeki mitler, sanatsal eserlerinin doğuşunu yönlendiren etmenlerden biridir. Edebiyat, mimarlık, plastik sanatlar ve sahne sanatları ile etkileşim

⁶⁵ Dursun Ali Tökel, *Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler*, Samsun 2001, s.61.

⁶⁶ Yüksel Göğebakan, “Türk Mitolojisine Ait Unsurların Çağdaş Türk Sanatına Kaynaklık Etme Sorunu”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (12) , 41-57, Ankara 2013, s.46.

⁶⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul 2019, s.202.

dâhilinde asırlar boyu varlığını devam ettirmiştir. 19. yüzyılın sonuna kadar resim sanatında yorumlanan konular arasında mitsel öyküler sıklıkla görülmektedir. Resim sanatında etkin bir yapı taşı olarak birçok toplumun kültürüne ait kodlanmış fikir ve değerleri içine alan mitler, sanatçılar tarafından ele alınarak sanat eseri oluşturmak üzere hammaddeye dönüştürülmektedir. Böylece sanat ortamının dinamizmi arttırılarak zenginlik ve süreklilik kazanmasına zemin hazırlanmıştır⁶⁸.

Sembol, soyut bir kavramın dil ile göstergeleşmiş halidir. Barış kavramını anlatmak için "güvercin" motifini kullanarak soyut fikirler benzerlikler ile somuta dönüştürülmektedir. Nesne ya da eylemlere yeni bir değer katan semboller değer kattıkları nesnelerin kendine özgü değerlerine ise dokunmazlar. İmgeler, her sanatçıda farklı şekillerle anlatılırken semboller, bu şahsi düşünceden uzak olup genellikle yaygın ve tanınmış biçimlerden ibarettir. Semboller çoğu toplumda benzer anlamları ifade etmektedirler İksel dönemlere ait sanat ürünlerinde çoğunlukla bütüncül mitolojik yapı görünürken sonraki çağlara ait eserlerde mitler, mitlerin ana figürlerini oluşturan sembol ve imgeler olarak görülmektedirler. Sembollerden meydana gelen kompozisyonları anlamak için mitolojilerde yer alan sembolik söylemlerin karmaşık kurgusunun çözümlenmesi gerekmektedir. Mitolojik konuların ana temasındaki öz, bütün meçhullerin düğümlenmiş olduğu asıl ve gizil noktaları oluşturmaktadır. Bu noktada sembolik anlatımlardan oluşan mitoloji, sembol ile iki bilinmeyen olarak bir arada görülmektedir. Söylencelerde ön plana çıkan nesnelerin asıl anlamları ise görülenin arkasına gizlenmiştir. Günümüz modern toplumu, eski düşünce biçimlerini analiz etme sürecinde yakın tarihli bilimsel kavramları kullandıklarında, bilim yolunda birtakım yanılgıların yaşandığı görülmektedir. Modern insan yaptığı araştırmalarda, yerli kabilelerin içerikleri kaybolmuş ve unutulmuş inançlar yerine birtakım tapınma sembolü halini almış nesnel varlıkların kutsandığını gördüklerinde yanılgılar fazlasıyla keskinleşmiştir⁶⁹. İnsanlık tarihi ile başlayan insan-sembol ilişkisi konusuna sanatsal açıdan bakıldığında, sanatın biçim ve konusundaki değişimlerden etkilenilmeyerek olgu ve nesnelerin sembolleşme eğiliminin günümüze dek sürdüğü görülmektedir. Sanat

---

⁶⁸ Gonca Yayan & Sema Demirtaş, "Mitolojik Sembollerin Abidin Elderoğlu'nun Eserlerine Yansıması", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(33): 1148-1160. Ankara 2020, s. 1149.

⁶⁹ Mehmet Ateş, *Mitolojiler ve Semboller*, İstanbul 2001, s.21.

ürününe bakıldığında “ne anlatmak istiyor?” sorusu ile beynin sanat eseri karşısında sistematik ve tanıma dayalı bir düşünceyi ortaya çıkarma arzusu bulunmaktadır.

Korku, din, büyü ve somut olmayan olguları somut hale getirerek görsel algıda pratiklik elde eden insanoğlu, bu şekilde kendini ifade etmenin yanı sıra sembol ile algısal iletişimin yolunu bulmuştur. Bu bağlamda dil, din, mitos ve sanat bir araya gelerek semboller dizisini oluşturmuştur. Zamanla insanoğlunun vazgeçilmez haline gelen sembol, anlam ve içerik konusundaki karmaşık yapısı gereği çift yönlü olarak değerlendirilmektedir. Anlatılmak istenilen ile anlatılan arasında süreç olarak tek anlam yerine birçok anlama büründürülebilmesi mümkündür ⁷⁰. Akıllardaki soru işaretleri ve yanılgıların giderilmesi için tören ve ritüeller ardında gizlenen anlamların çözümlenmesi gerekmektedir. Ritüel ve semboller sayesinde var olduğuna inandıkları gizli güçleri etkileyip ikna ederek dileklerine kavuşmak isteyen yerli kabilelerin, ortaya koydukları sanatsal ürünlerde bahsedilen etkileme sırrının saklı olduğu düşüncesi hakimdir. Mitolojik söylenceler birbirlerine karşıt ya da benzer ilkeler arasındaki bağlantılar olarak kurgulandığından dolayı ortaya çıkan sembolik göstergelerde birbirleriyle ilgisiz ve karmaşık görünen bitki-hayvan kompozisyonları oluşmaktadır. Oluşturulan bu bütün (kompozisyon) bir sembol değildir. Anlatılmak istenen konunun bilimsel bir şekilde sembollerle ifadeye kavuşturma arzusu güdülerek kompozisi edilmiş ana temanın gerçekçi çizimleridir. Rozet taşı niteliğinde olan bu öğeler dikkate alınması gereken görsellerdir. Örneğin; bir dişinin doğurganlık olgusunun kaynağı olarak kadın yumurtası bir kuş olarak tasvir edilmişken, bazen bir yumurta, bazen de yumurtanın tıbbi bir kesiti olarak çizilmiş grafiksel biçimlerle temsil edildiği görülmüştür ⁷¹.

1.7.Mit Kaynaklı Anlatı Türleri

Destan, masal, efsane gibi geleneksel anlatı türleri, mitleri günümüze dek taşıyan edebi ürünlerdir. Bu anlatılarda metnin iç içe geçmiş anlam katmanlarının ilk bakışta fark edilmesi mümkün olmayabilmektedir. Edebi eserlerin oluşunda önemli role sahip mitsel unsurların anlaşılması ve çözümlenmesi gerekmektedir. Mitoloji ve edebiyat

⁷⁰ Sedat Alp, *Konya Civarında Kara Höyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Ankara 1972, s.1.

⁷¹ M. Ateş, s.26.

ilişkisi ele alınırken iki farklı boyut göz önünde bulundurulmalıdır. Birincisi mitolojik çağlardan günümüze gelen olağanüstü anlatıları konu alan destanlardır. Bu tür eserlerde anlatım tamamen mitolojik olup kullanılan kavramlar şifrelidir. İkincisi ise sonraki çağlara ait olağanüstülükten uzak mantığa dayalı mitolojik yönlerdir. Bu eserlerde ise sembol ve imge halinde mitolojik figürler görülmektedir. Edebi metnin ana kurgusunu oluşturdukları gibi bazen de edebi eserin bünyesinde bir mazmun ya da gönderme birliği olarak bulunurlar. Bu eserlerdeki ana kurguyu oluşturan mitolojik figürlerin çözümlenmesi eserin anlaşılabilmesi açısından önemlidir ⁷².

1.7.1. Destan (Epos)

Epos belli bir ölçü ve düzene göre söylenen sözler olup, insana tanrının armağanı olduğunu dile getiren Erhat'a göre, ozanın sözü eposlar, şiir, destan, ezgi anlamına gelmektedir. Batılı diller içerisinde epik ve epepe olarak adlarıyla yerini alan destanlar ile mit arasında eskilerden beri yakınlık söz konusudur. Mit anlatılan öykünün içeriği ise epos ise onun belli bir ölçü ile bezenmiş dengeli biçimleridir. Mitlerin etkili oluşu eposun güzelliği ile ilintilidir. İlk çağlardan günümüze dek gelebilen efsanelerin ürün vererek günümüz edebiyatına yerleşmesi ve mit kavramının uluslararası niteliğe gelerek ölümsüz oluşunun nedeni mytos ile epos'un birlikteliğidir.

Destanlar (epos), herhangi bir ulusun hayatında tam olarak estetik bir kimlik kazanmış eserlerden olan efsanelerden sonra nazım biçimde oluşmuş en eski halk edebiyatı ürünlerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bir özelliğe sahip olan bu anonim tür, zaman ve mekân dâhilinde toplumun iradesine hâkim kahraman bilge kişilerin menkıbevi⁷³ ve gerçek hayatları çevresinde oluşmuş didaktik ve uzun hikayelerdir. Tarihe bağlı olmasının yanında, tarihi kabul edilmeyen, ozanların kopuzları eşliğinde söylenen, toplumun ülkülerini ve hayat anlayışını dile getiren bu eserlerin oluşması için zemin oluşturan din değiştirme, göç, savaş, kuraklık gibi büyük olayların millet vicdanında büyük sarsıntılar yaratması gerekmektedir. Köprülü'ye göre destanların oluşumu için kavmin medeniyet seviyesinin düşük ve yaşantısında birtakım hadiselerin yaşanıp büyük olaylarla sarsılması gerekmektedir. Yaşanılan dönemde toplumun

⁷² D. A. Tökel, s.69.

⁷³ Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye.

içerisindeki halk şairleri tarafından ayrı ayrı parça episodeler halinde dile getirilmeye başlanan vakalar göçler ve farklı yollarla yayılmaktadır. Mazisini şairlerin rivayetlerinden öğrenen halk ise anlatılardan farklı olarak parçalar meydana getirerek veya farklı kahramanların çevresinde daireler oluşturarak aktarımlarda bulunmaktadır. Zaman içerisinde medeniyet seviyesi güçlenerek birlik olma ihtiyacı hisseden toplum, şairler vasıtası ile oluşturulmuş parçaları bütünleştirerek milli destanlarını ortaya çıkarmaktadır. Uzun soluklu bir anlatı olduğunu dile getiren Boratav'a göre epos olarak da bilinen destanlar çokluk nazımı ile düzenlenmiştir. Toplumların yazılı kültür ile dönemine ulaşmalarından itibaren edebiyat terimiyle gösterilen söz sanatları, yazıdan önceki çağlarda söz, ezgi ve seyirlik anlatımı ortaklığı olarak düşünülebilmektedir. Kırgızlarda olduğu gibi günümüzde de destanlar ölçülü sözler ile dile getirilmektedir. Bazı sözlü geleneklerde düz konuşma ile ölçülü söz birlikte kullanılmaktadır. Dede korkut kitabı örneğinden yola çıkarak geçmişten beri destan anlatılarında düz ve ölçülü söz ortaklığı düşünülebilmektedir. Destanlar çağına özgü yaratılış ve dönüşümlere, olağanüstü varlıklara, tanrıların yanı sıra toplumun geçmişi ile alakalı bilgiler sunmaktadır. İki kolda incelenebilecek olan destanların, ilki kozmogoni ve mitolojik temalı olanlarıdır. Evrenin yaratılışı, tanrısal varlıklar dev, ejder gibi cisimlendirilmiş yaratıklar ile bu varlıkların insanlar ile etkileşimleri dile getirilmektedir. İkinci destan tipi ise geçmişteki ulusların ulu önderleri ve bu şahsiyetlerin, toplumu refah içinde yaşatma çabaları uğruna düşmanları ile savaşları ve önemli olaylar aktarılmaktadır. Toplumun bir bütün halinde görebildiğimiz destanlarda ideal kişilerin dış güçlerle ve olağanüstü yaratıklarla savaştıkları görülmektedir. Kahramanları soylu kişilerden oluşan anlatımlardaki olay örgüleri toplum tarafından gerçekten olmuş gibi sayılmaktadır. Dönem hakkında bilgiler alabildiğimiz destan türünde dinleyici kendi tarihlerine dinlediklerini düşünerek kabullenmektedirler⁷⁴.

1.7.2. Efsane

Efsane kelimesinin halk arasında telaffuz edilen günlük yaşama dair cümlelerde olağanüstü, harika, fevkalade gibi sözcüklerin yerine kullanıldığı görülmektedir. Efsane sözcüğünün doğaüstü (olağanüstü) teriminin yerine kullanılmasından da anlaşılacağı

---

⁷⁴ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 2004, s.501.

üzere bu edebi türün ismi halk arasında beğeni ifadesinin karşılığı haline gelmiştir. Efsane teriminin tanımında farklı yaklaşımlar görülmektedir. Latince kökenli olan ‘legendus’ sözcüğünden türetilmiş olup, Fransızca ‘leğende’, İngilizcede ‘legend’, İspanyolcada ‘leyenda’, Alman dilinde ‘legende ve sage’ sözcükleri efsaneyi karşılayan terimlerden bazılarıdır⁷⁵.

Efsanelerin en önemli özelliği, bünyesinde barındırdığı inanç konusudur. Anlatılan olayların doğru ve gerçekten olmuş gibi kabul edilmesi efsaneleri masaldan ayıran en önemli niteliktir. Bu nitelik, onları destan ve hikâye türüne yakın hale getirmektedir. Bu edebi ürünün bir diğer özelliği ise düz konuşma dilinin kullanılması ve üslup kaygısı gütmeyen hazır kalıplara içeriğinde yer vermeyen kısa bir anlatı biçimi oluşudur. Destana ait bir parça, uzun soluklu ve karmaşık kalıplardan sıyrılarak kendine dair üslupsal niteliklerini ve sanatsal süslemelerini yitirip sadece gerçek üstü yönleriyle ele aldığı bir olayı ya da kişiyi anlatma görevini üstlendiğinde efsane halini almaktadır.

Efsanelerin konu, biçim ve dil özellikleri üzerinde duran Boratav ise efsaneleri kendilerine özgü bir biçim, kalıp ve üslubu olmayan, düz konuşma olarak yapılan anlatı türü olarak tanımlamıştır. Masal, hikâye, türkü, destan gibi türlere konu olarak benimsendiği zaman veya belirtilen türlerde bir parça olarak yapı gereci halinde kullanılan efsaneler, içine girmiş olduğu edebi türün üslup ve biçim özelliğini kolayca kazanabilmektedir. Efsanelerin masallarla benzer olan özelliği, kısa oluşu ve nesirlerle anlatılmasıdır. Ancak bu benzer niteliğin yanı sıra ayırt edici özelliği ise efsanelerin birçoğunda sonların hüznü bitmesi karşılığında, masalda anlatının bitiminde mutlu son görülmektedir.

Efsane ve masalı karşılaştırırken inandırıcılık merkezli bir tanımlama yapan Bilge Seyidoğlu’na göre sözlü geleneğin bir ürünü olan efsanelerin temelinde inanç unsuru yatmaktadır. Efsaneyi anlatan ve dinleyiciler, efsanenin gerçeklikler üzerine kurulu olduğuna inanmaktadırlar. Bu gerçeklik objektif olmasa dahi, anlatıcı ve dinleyiciler anlatılan olayların gerçekleşmiş olduğuna inanmaktadırlar. Bünyesindeki inanç unsuru ile masallardan ayrılan efsanelere tezat bir anlatım türü olan masallarda ise olayların yalandan ibaret olduğu masalın en başında ‘bir varmış bir yokmuş, evvel

---

⁷⁵ Metin Karadağ, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara 2004, s.205.

zaman içinde kalbur saman içinde” gibi tekerlemeler ile bitirilmektedir. Efsanelerde ise anlatım ‘büyüklerimden duyduğuma göre, annemin anlattığına göre’ gibi cümleler ile başlayarak büyükleri tanık gösterme sureti ile anlatının gerçekliği kuvvetlendirilmek istenmektedir. Birkaç motiften oluşan efsaneler kısa anlatılar olarak da diğer anlatı türlerinden ayrılmaktadır. Önceleri masalın bir alt grubu olarak sınıflandırıldığı görülen efsaneler zamanla ayrı bir tür olarak kabul edilerek kendi içlerinde sınıflandırılmıştır. Dünyaca geçerliliği kabul edilen “International Society for Folk-Narrative Research” (Uluslararası Halk Anlatmalarını Araştırma Enstitüsü) tarafından 1962’de yapılmış olan sınıflandırmaya göre efsaneler dört grupta incelenmiştir. Bu gruplar ‘yaratılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler, tarihi ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler, olağanüstü varlıklar ve güçler (mitik efsaneler), dini efsaneler’ olarak başlıklar altında toplanmıştır. Bilge Seyidoğlu’na göre, toplum üzerindeki yaptırım gücü ve kabul edilmiş biçimi olarak diğer türlerden farklı olan efsanelerin toplumsal işlevlerinin başında gelenek ve görenekleri koruması gelmektedir. Topluma yön vermeleri efsanenin işlevleri arasında yer almaktadır. Toplumsal bir yapı içerisinde yaşamını sürdüren bireylere yapılması gereken ya da yapılması uygun olmayan davranışları öğretmek iyilik yapma yardımlaşma gibi olumlu davranışlara teşvik etme özelliği bulunmaktadır. Efsaneler oluştukları ve beslendiği yerlere anlam kazandırarak tarihin gerçekliği dışında halkın gerçek ve kutsal kabul ettiği yer kişi ve olaylar kitlelerin bir unsur haline gelerek özellik kazanmaktadır⁷⁶.

Sakaoğlu’na göre efsane ve mit arasındaki ilişkiler benzerlik olarak inançlara dayalı olmalarından kaynaklanmaktadır. Efsaneler zaman olarak mitlere göre daha yakın bir geçmişe sahiptirler. Günümüzde dahi efsanelerin oluşabilme olanağı bulunmaktadır. Yer olarak mitler farklı boyutlardaki başka bir dünya iken, efsanelerde yer ve mekân tanıdığımız, bildiğimiz herhangi bir şehir olabilmektedir. Mitlerde kesin bir kutsallık yansıtılırken efsanelerde bu kutsallık belirleyici kesinlikte değildir. Tanrı veya yarı tanrıların ön planda olduğu mitlere karşın efsanelerde tarihsel ve yarı tarihsel kişiler çoğunlukla görülmektedir⁷⁷.

---

⁷⁶ Bilge Seyidoğlu, *Efsane; Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1992, s.316.

⁷⁷ M. Karadağ, s.215.

Efsanelerin tarih, din, mitoloji, hayal ve fantezi kaynaklı bir tür olduğunu ifade eden Metin Ergun'a göre her efsane kaynaklanıp beslendiği köklere göre ayrı bir oluşum sürecinden geçmektedir. Birey varlığını ve oluşum sebebini merak ettiği olay ve cisimleri sorgulayarak, açıklama ihtiyacı duyduğu zamanlarda ortaya çıkan efsaneler çok eski zamanlı olup mitolojik kökenli anlatılardır. Olay ve olguların sebebi ve meydana geliş biçiminin izahı olarak oluşan mitler zaman içerisinde halkın hayal gücü neticesindeki uydurma eklentiler ile bütünleşerek kronolojik tarih sıfatından çıkıp efsanelere dönüşmüşlerdir. Günümüzde dahi anlatılmakta olan bu efsaneler tarihte yaşamış bir kahramanın maceralarına halkın hayal ürünü olarak ekledikleri anlatımlarla harmanlanarak efsane halini almıştır. Kahramanın ve olayın hatırası azaldıkça güncel kahramana dair anlatıma hayali unsurlar eklentileri artarak, aktüel bir duruma getirilmek istenmektedir. Eski anlatımlar yeni dinler etrafında konuşularak, yeni dini yayma açısından da görev üstlenmektedirler. Din büyüklerinin maceraları dilden dile aktarılırken bünyesine katılan hayali unsurlarla efsaneye dönüşmektedirler. Halk dini emir ve buyrukları daha iyi anlatabilmek amacıyla din büyükleri çevresinde efsaneler oluşturmuşlardır. Ancak herhangi bir kahramanın etrafında efsane oluşturulabilmesi için ya da bir olayın efsaneleşmesi için olay veya kahramanın halk tarafından benimsenmiş, halkın kaderinin seyrini değiştirmiş olması gerekmektedir⁷⁸

1.7.3. Masal

Şükrü Elçin'e göre masal türü isim olarak Arapçada 'mesel', ibranicede 'masal', Aramice'de 'masla', Habeşçe'de 'mesl' kelimeleri ile karşılık bulmakta olup, anonim halk edebiyatının en yaygın türleri içerisine girmektedir. Farklı kaynaklardaki ortak vasıflara dayanarak masalı tanımlayan Elçin, "bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi" olarak tarif etmektedir. Masal kahramanları insanlar, hayvanlar, bitkiler, hayali yaratıklar olabileceği gibi iyilik, kötülük, zekâ, güzellik gibi yalın fikirlerinde konu olarak işlenebildiği masal türü, insanlığın tabiat ya da yaşam içinde hissettiği ortak duygu ve düşünceler, anlatıldıkları dile göre milli bir hale gelmektedir. Zamanına dair köklü geleneğe bağlı olarak bünyesinde kolektif karakterler barındıran soyut-somut, hayali-gerçek, maddi-manevi

---

⁷⁸ Metin Ergun, "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları, *Bellekten*, 46 (1998/1), Ankara 2004, s.71-80.

konular içeren insanları eğlendirirken terbiye etmek amacıyla nesir dili ile oluşturulmuş anlatılar veya yazılara masal denilmektedir⁷⁹.

Boratav'a göre masal, din, büyü inanışları ve törelerden bağımsız, hayalden ibaret olup inandırma iddiası olmayan nesirle söylenmiş kısa bir anlatı çeşididir (Boratav, 1969, s. 80). Boratav'a göre masal tamamen hayal ürünü olup, din ve büyüsel inançlardan ayrıdır. Masallarda inandırma iddiası olmayıp gerçeklerden uzak olan kısa anlatımlardır. Anlatıların kısalığı ve yoğun oluşuna değinen Boratav, masallardaki dil özelliklerine değinirken sözlü gelenekte masal fiillerinin şimdiki zaman, miş'li geçmiş zaman veya geniş zamanda kullanıldığını, di'li geçmiş zamanın ise kullanılmadığını ifade etmektedir. Bireylerin amaç ve isteklerine dair hayalleri, istek ve arzuların peşinden koşarken kendi güçleri veya doğaüstü güçler yardımı ile engelleri aşmasının yanı sıra iyilik-kötülük, yanlışlık doğruluk, cisimlere büründürülmüş kişilerin alışveriş ve savaşları gibi konular masalın içeriğini oluşturmaktadır. Belli bir yer ve zaman belirtilmeden tüm toplumlarca benimsenmesi kolay, kalıplaşmış duygu, düşünce ve olay örgüleri masal olarak tanımlanmaktadır⁸⁰.

Umay Günay (1992) a göre masallarda zaman ve mekân belirsiz olduğundan "evvel zaman içinde" sözleri ile anlatıma başlanmaktadır. Masallarda genellikle hayali olaylar, iyi ve kötü olarak nitelendirilen zıt karakterlerdeki kahramanlar 'Kaf dağının ardı', 'yedi kat yerin dibi' gibi dağlar ormanlar konu edilmektedir. Asırlarca birikmiş anlamlı bilgileri, belli bir hayat düzenini, yaşamaya mecbur olunan veya yaşamak istenilenleri belli bir mantık çerçevesinde kendine has bir atmosferde, geleneksel motiflerle masallarda izlemek mümkündür⁸¹.

Masalın eğitici niteliğinin olduğunu dile getiren Eyüboğlu'na göre, masalın biçimine dönüşerek çocukların eğitilmesine ve düşünme yetilerinin gelişimine katkısı görülmektedir. Masallar ulusların düşünce tarihi hakkında günümüze kaynaklık etmekle beraber, toplumların geçmişte gölgesinde yürüdüğü inançları öğrenmemiz açısından bilgiler sunmaktadır. Us ilkelerine dayalı bir nitelik barındırmadıkları halde belli

⁷⁹ Ş. Elçin, s.369.

⁸⁰ Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi, Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, (Çev. Recep Özbay), Ankara 2012, s.14.

⁸¹ Umay Günay, *Masal-Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1992, s.21.

yaratıcıları olmayan masallar dilden dile toplumun bütün kesimlerine yayıldıktan sonra belli kişilerce us ölçülerine uygun olarak şekillendirilerek sanatın teması haline geldikleri görülmektedir⁸².

---

⁸² İsmet Zeki Eyüboğlu, *Tanrı Yaratan Toprak: Anadolu*, İstanbul 2007, s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESKİÇAĞ ANADOLUSUNDAKİ CANLI VARLIK SEMBOLİZMİNİN MİTLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Hatti Mitlerinde Geçen Canlı Varlıkların Sembolik Değerleri

Anadolu yarımadasının bilinen en eski adı Hatti'dir. Adı Mezopotamya edebiyatında ilk olarak Akad hanedanından (MÖ 2350-2150) itibaren kullanılır ve kökeni Asur kroniklerinde görüldüğü gibi MÖ 630'a kadar sürmüştür. Bu nedenle Anadolu, en az 1500 yıl boyunca Hatti Ülkesi olarak bilinmektedir.⁸³

Orta ve Güneydoğu Anadolu, M.Ö. 2500 ile 2000 yılları arasında yapılan eserlerde özellikle dekorasyonda kendine özgü ve belirgin bir üslup bütünlüğü hakimdir. Bu form tekdüzeliği Alakahöyük, Horoztepe ve Mahmatlardaki güneş kurslarında ve hayvan figürlerinde de görülmektedir. Bu nedenle bu eserlerin Hatti sanatıyla benzerlikler taşıdığı da bir gerçektir.⁸⁴

Alacahöyük, Mahmatlar ve Horoztepe kral mezarlarında bulunan ve kesinlikle kutsal bir öneme sahip olan hayvan figürlerinin Güney Rusya'daki Maykop uygarlığında da bulunması ilginçtir. Ağırlıklı olarak boğa ve geyiklerden oluşan bu heykeller, dinsel törenlerde rahipler tarafından direkler üzerinde taşınmış gibi görünmektedir. İnsanlar önce göktaşlarına ve gökten düşen diğer fetişlere, ardından güçlü ve kutsal hayvanlara tapıyorlardı. Bu, Alacahöyük krallıklarının, güneş kursunun ve dini pankartlarda bulunan hayvan figürlerinin tanrıları temsil ettiği anlamına gelir. Dolayısıyla bu kalıntılar, Hatti uygarlığına yabancı hayvan tanrılara tapan ilkel bir topluluğa, yani Hint-Avrupa Hititlerine ait olmalıdır. Çünkü Hattiler, ilkel tapınma günlerini terk etmişler ve her biri özel bir isme sahip, şüphe götürmez bir biçimde insan biçiminde, erkek ve dişi antropomorfik tanrılara tapmışlardı. Boğa, en büyük tanrıyı

⁸³ Aynur Özfirat, *Eski Çağ'da Harran*, İstanbul 1994, s. 40.

⁸⁴ Sevcan Yıldız, *Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar*, Ankara 2019, s.144.

(Gök Tanrısı) temsil ediyordu. Krallıkların birçoğunun ayrıca uzaydaki yıldızları temsil ettiği varsayılan küçük dairesel sallantılar vardır.⁸⁵

2.1.1. Hatti Mitlerinde Geçen Büyükbaş Hayvanlar

Hatti mitlerinde geçen büyükbaş hayvanlar Boğa, Sığır, Öküz, İnek ve çok nadir de olsa Eşek olmuştur. Bu hayvanlar Hatti mitlerinde çeşitli şekillerde kendilerine yer bulmuşlardır.

Fırtına Tanrısının Müthiş Bir Şekilde Gürlemesi mitinin A versiyonunda Fırtına Tanrısının adamlarının aldığı büyük olasılıkla sunu malzemeleri arasında iki adet boğa bulunmaktadır.⁸⁶ Bu mitos aynı zamanda Gökyüzünden Düşen Ay mitosunu olarak bilinmektedir. Yine bu mitolojik efsanede Fırtına Tanrısının iki sığırı için içildiği görülmektedir.⁸⁷

Eski Anadolu mitlerinin en önemlilerinin başında Telepinu'nun Kayboluşu mitosunu gelmektedir. Bu mitolojik efsanede Tanrı Telepinu'nun ortadan kaybolmasından sonra dünyada yaşanan düzensizlik betimlenmiştir. Mite göre sığırların da içerisinde yer aldığı hayvanlar yavrularına bakmamış ve onların üremeleri durmuştur. Tanrının bulunup tekrar ortaya çıkmasıyla dünya düzeni geri gelmiştir.⁸⁸

Telepinu'nun kayboluş mitine benzer şekilde Fırtına Tanrısının Kayboluşu, Güneş Tanrısının Kayboluşu, Hannahanna'nın Kayboluşu mitlerinde de benzer şekilde sığırlar yavrularını reddederek onlara bakmamışlar, üremelerini durdurmuşlar, tanrının geri gelmesinden sonra ise tekrar eski normal düzenlerine geri dönmüşlerdir.⁸⁹

Fırtına Tanrısının Müthiş Şekilde Gürlediği Zaman isimli mitolojik efsanenin B versiyonu olarak isimlendirilen versiyonunda yapılacak sunu için toplanan malzemeler

⁸⁵ Füzuran Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara 1983, s. 76.

⁸⁶ CTH 727 §1 1-2: [*Eğer Fırtına Tanrısı müthiş bir şekilde gürlerse, (Fırtına Tanrısının adamı) şunları alır*]: iki adet boğa, iki adet ..., bir] tane bakırdan [ ], ...” Karauğuz, 2001, 80.

⁸⁷ CTH 727 §14 (C III 3 – 5): “Onun arkasından O, üç kez Fırtına Tanrısının [mızrağı], arabası, [iki] sığırı (için) [içer]. O [üç] adet kurbanlık kalın ekmeği parçalar.” Karauğuz, 2001, 83.; Hoffner, 1998, 36.

⁸⁸ Hoffner, 1998, 15 – 20.

⁸⁹ Karauğuz, 2001, 101 – 111.

arasında öküz yer almıştır.⁹⁰ Güneş Tanrısının Kayboluşu mitosunda ise öküz edebi bir benzetmede kullanılmıştır.⁹¹ Appu hikayesinde Appu'nun çocukları olan Kötü ve İyi bir çift öküz ve sığırı kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Kötü, sağlıklı bir çift öküzü alırken İyi'ye sağlıksız bir sığır vermiştir.⁹²

İneklerin bu dönemdeki mitolojik efsanelerde yer alması genellikle üretim – verimle ilişkili olmuştur. Telepinu'nun, Fırtına Tanrısının, Hannahanna'nın kayboluşlarını ele alan mitoslarda İnek görülmektedir. Bu mitoslarda İnekler, Sığır ve Öküzde olduğu gibi tanrının kaybolmasından sonra bir çeşit depresyona girmişler ve yavrularını reddederek ürememişlerdir. Kaybolan tanrının dönmesinden sonra ise bu durumdan kurtularak tekrar normale dönmüşler ve yavrularına analık yapmaya başlamışlardır.⁹³

Eşek az da olsa MÖ II. bin mitlerinde yer almıştır. Kaneş kraliçesi efsanesinde Kaneş kraliçesi önce tek seferde otuz erkek çocuk doğurmuştur. Doğurduğu çocukları su geçirmez bir sepetle nehre bırakmıştır. Sepet Zalpa kentine varmış ve çocuklar tanrılar tarafından kurtarılmışlar ve beslenip büyütülmüşlerdir. Kaneş kraliçesi daha sonra da tek seferde otuz kız çocuk dünyaya getirmiştir. Erkek çocuklar büyüdükleri zaman Kaneş'e doğru yola çıkmışlar ve bu seyahatlerini eşek ile gerçekleştirmişlerdir⁹⁴.

2.1.2. Hatti Mitlerinde Geçen Küçükbaş Hayvanlar

Hatti mitlerinde çeşitli amaçlarla küçükbaş hayvanlar da geçmektedir. Bu mitlerin içerisindeki küçükbaş hayvanlar koyun, koç, keçi olmuşlardır. Telepinu'nun Kayboluşu mitosunda tanrının ortadan kaybolmasıyla hayvanlar aleminde ve dünyada yaşanan düzensizliklerden bahsedilirken ağılda bulunan koyunların boğulduğu; koyunun kuzusunu bakmak istemeyerek reddettiği, üremelerinin durduğu belirtilmiştir. Tanrının bulunmasından sonra ise dünya düzeninde olduğu gibi koyunların durumunda

---

⁹⁰ CTH 727 §4 (B 3 – 5): “ve o bunları alır: bir öküz, beş koyun, [...] tawal- içkisi için bir derin kap...” Hoffner, 1998, 35.

⁹¹ Karauğuz, 2001, 107.

⁹² Karauğuz, 2001, 206.

⁹³ Karauğuz, 2001, 87, 93, 100, 104, 111.

⁹⁴ Otten, Heinrich, *Eine Althetische Erzählung um die Stadt Zalpa*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1973, s. 7.

de değişiklik yaşanmıştır. Tanrı Telepinu geri dönünce ağıldaki koyunlar serbest bırakılmış, kuzularıyla ilgilenmişler ve tekrar remeye bařlamıřlardır⁹⁵.

Telepinu'nun Kayboluşu miti ve bu mitin çeşitli versiyonlarında gördüğümüz koyunların bu durumu tanrıların kayboluşuyla ilgili diğer efsanelerde de görebilmekteyiz. Bu diğer kayboluş mitosları, Güneş Tanrısının kayboluşu, Hannahanna'nın kayboluşu, Harapşili'nin Fırtına Tanrısının kayboluşu, Lihzina kenti Fırtına Tanrısının kayboluşu, Kuliwişna kenti Fırtına Tanrısının kayboluşu ve Tanrıça Inara'nın kayboluşlarını ele alan mitler olmuşlardır. Koyunların bu mitlerde biraz farklı Şekillerde de olsa normal düzenlerinden çıkararak farklılaştıkları tanrısal varlığın bulunmasıyla birlikte tekrar normal düzene döndükleri söylenebilir.

Koç hayvanı Hatti mitoslarında yer almıştır. Telepinu'nun Kayboluşu mitosunun birinci versiyonunda Telepinu'yu bulmaları için yapılan işlerde Telepinu'nun *karaş-*hububatlarını iyileştirebilmek için oniki ko seçilmesi ve bunların dökülmesinden bahsedilmiştir. Fırtına Tanrısının Kayboluşu mitosunda da kk gözeneklere sahip bir elekten Kamruşepa'nın koçları ve *karaş-*buğdayı dklmřtr⁹⁶. Koların buradaki kullanım amaçları, nasıl kullanıldıkları konusu kesin bir Şekilde bilinmemektedir. Bu kullanımlarının sembolik oldukları söylenebilir.

Hatti mitoslarında görülen bir diğer kkbaş hayvan keçi olmuştur. Ebedi Olan İnsan Ruhunun Yolculuğu adı verilen mitte keçiden(?) boynuzlarıyla vurması istenmiştir. Tanrıça Inara'nın Kayboluşu mitinde Hannahanna, Koruyucu Tanrı'ya bir arı göndererek keçi boynuzu almasını ve ses çıkarmasını söylüyor. Mitin devamında da Koruyucu Tanrı'nın ses çıkardığı belirtilmiřtir⁹⁷.

Köpek ve domuz hayvanı da bazı Hatti mitleri ve hikayelerinde yer almıştır. Güneş Tanrısının Kayboluşu mitosunda tanrının ortaldan kaybolmasıyla hayvanların bozulan düzenleri arasında köpek ile domuz da vardır. Kaybolan tanrı mitinin bu

---

⁹⁵ Hoffner 1998, s. 15 – 18.

⁹⁶ Hoffner, 1998, s. 16, 22.

⁹⁷ Karauğuz, 2001, s. 84, 125.

çeşidinde köpeklerin ve domuzların felce uğradığı belirtilmiştir. Avcı Kessi ve Onun Güzel Karısı isimli hikayede ise köpeğiyle birlikte avlanmaya çıkmıştır⁹⁸.

Az bir örnekte de olsa Hatti mitlerinin içerisinde aslan bulunmaktadır. Avcı Kessi ve onun güzel karısı isimli hikayede Kessi yedi defa rüya görmüştür. Yedinci rüyasında Kessi aslanların arkasından gitmiştir⁹⁹.

2.1.3. Hatti Mitlerinde Geçen Kanatlı Hayvanlar

Hatti döneminden kaldığı tahmin edilen mitolojik efsanelerde kanatlı hayvanlar da yer almıştır. Bu efsanelerde arı, kartal ve kuşlar çeşitli şekillerde mitolojik hikayelerin içerisinde kendilerine yer bulmuşlardır.

Kartal hayvanı mitolojik efsanelerin önemli öğelerinden birisi olmuştur. Ebedi Olan İnsan Ruhunun Yolculuğu isimli mitte kartaldan pençeleriyle insan ruhunu getirmesi dilenmiştir¹⁰⁰.

Telepinu'nun Kayboluşu mitosunda kartal Ebedi Olan İnsan Ruhunun Yolculuğu mitosundakine benzer bir şekilde görülmektedir. Telepinu'nun ortadan kaybolmasının farkına varılmasının ardından tanrılar onu arama çalışmalarına başlamışlardır. Güneş Tanrısı, Telepinu'yu bulması için hızlı kartalı yüksek dağlara ve zirvelere, derin vadilere bakmasını tembihleyerek göndermiştir¹⁰¹. Ancak Güneş tanrısı tarafında görevlendirilen kartal Telepinu'yu bulamamıştır. Kartalın Telepinu'yu bulmak için gönderilmesi mitin ikinci ve üçüncü versiyonlarında da bulunmaktadır.

Telepinu mitosunun yanı sıra yine benzer temaya sahip olan Kaybolan Tanrıyı bulma mitoslarında kartal yer almıştır. Fırtına Tanrısının kayboluşu ve Katip Pirwa'nın Fırtına Tanrısının Kayboluşu mitlerinde kaybolan tanrıyı bulmak için hızlı kartal gönderilmiştir.

---

⁹⁸ Hoffner, 1998, s. 28, 88.

⁹⁹ Karauğuz, 2001, s. 210.

¹⁰⁰ Karauğuz, 2001, s. 84.

¹⁰¹ Hoffner, 1998, 15.

Arı Hatti mitlerinde görülen kanatlı hayvanlardan biri olmuştur. Ebedi Olan İnsan Ruhunun Yolculuğu isimli mitolojik efsanede, insan ruhu dağda, ovada veya ekilmiş olan tarladaysa arının ruhu bulup getirmesi istenmiştir¹⁰².

Telepinu'nun Kayboluşu mitinde arı görülmektedir. Telepinu'nun ortadan kaybolmasının fark edilmesinden sonra onu bulmak için yapılan arama faaliyetlerinde Güneş Tanrısının gönderdiği hızlı kartaldan sonra Hannahanna tarafından arı gönderilmiştir. Mitin ikinci versiyonunda tanrının bulunması için arı, yine Hannahanna tarafından görevlendirilmiştir. Mitin üçüncü versiyonunda ise arıdan Telepinu'yu bulması ve onu ayağa kaldırması istenmiştir¹⁰³.

Telepinu'nun Kayboluşu mitosu haricinde arı benzer temadaki diğer mitolojik efsanelerde de kendisine yer bulmuştur. Fırtına Tanrısının Kayboluşu ve Tanrıça Inara'nın Kayboluşu mitoslarında arı kaybolan tanrıyı bulmak için görevlendirilen hayvanlardan birisi olmuştur.

Tanrıça Inara'nın Kayboluşu isimli mitolojik efsanede genel anlamda kuşlar ifadesi geçmektedir. Burada kuşlar sığır ve koyunlarla birlikte anılmışlardır¹⁰⁴. Metin yeri kırık olduğu için bu mitolojik hikayede kuşların ne amaçla yer aldığı kesin bir şekilde bilinmemektedir. Ancak sığır ve koyunların Hitit dini başta olmak üzere Anadolu inançlarında önemli bir sunu objesi olduklarını düşündüğümüz zaman kuşlarında burada sunu objelerinden birisi olabileceği düşünülebilir.

2.1.4. Hatti Mitlerinde Geçen Bilinmeyen Bazı Hayvanlar

Hatti kökenli mitlerde bazı geçen bazı hayvanların kesin tanımlaması yapılamamıştır. Bu hayvanlar genellikle kuş çeşitleri olmuştur. Güneş Tanrısı, İnek ve Balıkçı hikayesinde zariyanalla- ve arnawalla kuşları geçmektedir¹⁰⁵. Bu kuşların hangi tür ve ne kuşu oldukları tespit edilememiştir¹⁰⁶.

¹⁰² Karauğuz, 2001, s. 84.

¹⁰³ Hoffner, 1998, 15, 18, 20.

¹⁰⁴ Karauğuz, 2001, s. 128.

¹⁰⁵ CTH 363 KUB 24.7 II §12 iii 61 – 70: “Güneş Tanrısı gök yüzüne geri dönmek için yola çıktığı zaman, O [ ]tı. Çocuk [ ]. O, [başı] ile beraber onun uzvuna vurur(?). Güneş Tanrısı, Şa-[ ]'ya şöyle söyler: “Eline bir asa al. Kanatlanmış [ayakkabılar gibi ayaklarına] rüzgarları koy. Bir günlük mesafeye

2.2. Hurri Mitlerinde Geçen Canlı Varlıkların Sembolik Değerleri

Hurrilerin Anadolu'da ne zamandan itibaren var oldukları kesin bir şekilde bilinmemektedir. Yapılan araştırmalardan öğrenilen bilgilere göre MÖ III. binyıldan itibaren Anadolu'da var oldukları kesin bir şekilde söylenebilir. Onların tarih sahnesinde ön plana çıkmaları ise MÖ II. binyılda gerçekleşmeye başlamıştır. MÖ 19. yüzyılın başında Mısır'da tamamen yeni bir devlet sistemi ortaya çıktı. Bu dönemde firavunun soyunda bir kopukluk meydana gelir. Nil Deltası'nı yeni bir grup yönetiyor. Hurrilerin MÖ 1900'den beri 1700 civarında olduğuna inanılıyor. Bu gruba Hyksos denir ve onlar da Hyksos olarak adlandırılır. Hyksos'un savaş atları ve savaş arabaları kullanan güçlü bir ordusu var. Bu grup M.Ö. 18. yüzyılda, kuzeydeki güçlü Mısırlılar tarafından Nil Deltası'ndan şu anda kuzey Suriye olan yere sürüldüler. Daha sonra yapılan araştırmalar, Hurrilerin kuzeyde Kafkasya'dan güneyde Suriye'ye, batıda Sivas veya Malatya'ya ve doğuda bugünkü Azerbaycan'a kadar olan bölgeleri kontrol ettiği ileri sürülmektedir.¹⁰⁷ Erken Hurri Kültür Federasyonu'nun en büyük fiziksel kalıntısı olan bu geniş coğrafi alanda bulunan çanak çömlek türlerinin şekli dikkatleri üzerine çekmiştir. Doğu Anadolu bölgesindeki Hurri Kültür Federasyonu'nun ikinci bir ortak özelliği de mimari yapılarıdır. Bu dönemin dairesel planlı yapı tipi, Transkafkasya, kuzeybatı İran ve Van bölgesindeki Hurri kültürünün önemli ve karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yuvarlak bir çadır şeklini andıran bu evler, oldukça pratik oldukları için yarı göçebe Hurri kabilesi tarafından kullanılmaktadır. Bu evler tipik olarak 4 ila 13 metre çapındadır ve merkezde tek kapılı dairesel bir yapıya sahiptir. Duvarlar çok kalın olmayan kerpiç tuğlalardan yapılmıştır. Türk yarı göçebe kabilelerinin kullandığı dairesel çadır, geleneksel yapısı günümüze kadar değişmemiştir. Günümüzde Urfa çevresinde bulunan bu tip köy evleri günümüze kadar gelebilmiş olabilir.¹⁰⁸

Hurri Mitleri, insanlık tarihinin en eski mitolojilerinden biridir. Bu mitoloji, Anadolu'nun güneyinde yaşamış olan Hurri halkının inanç sistemlerini yansıtmaktadır.

---

yolculuk yap. Çocuğun üzerine [ ] kuşlar, zariianalla- kuşları [ ] arnawala kuşlkarı, kartallar [ ]. Onların üzerinden pençelerini [ ] Yılanlar birbirlerine sarıldı.” Karauğuz, 2001, s. 214.

¹⁰⁶ Ünal, 2007, s. 817.

¹⁰⁷ Yıldız, s.134.

¹⁰⁸ Özfırat, s. 34.

Hurri Mitleri'nde, doğüstü güçlere sahip olan tanrılar ve tanrıçalar, kahramanlar ve canavarlar gibi birçok sembolik varlık yer almaktadır. Bu sembolik varlıklar, insanların hayatındaki anlamlarıyla birlikte ele alınarak, toplumsal değerlerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Hurri Mitleri'nde yer alan canavarlar, genellikle insanların korkularını temsil eder. Örneğin, Azhi Dahaka adlı canavar, kötülük ve karanlığı simgeler. Bu canavarın yenilmesi ise, iyiliğin ve aydınlığın zaferi olarak yorumlanır. Aynı şekilde, Ullikummi adlı devasa bir canavar da insanların karşılaştığı zorlukları ve engelleri temsil eder. Bu canavarın yenilmesi ise, insanların gücünün ve kararlılığının bir göstergesi olarak kabul edilir. Hurri Mitlerinde yer alan tanrılar ve tanrıçalar da, insanların hayatındaki önemli değerleri temsil eder. Örneğin, Teshub adlı tanrı, gökyüzünün ve yağmurun tanrısıdır. Bu tanrı, bereketin ve bolluğun sembolü olarak kabul edilir. Aynı şekilde, Hepat adlı tanrıça da doğurganlık ve aşkın sembolü olarak görülür. Bu tanrıça, kadınların gücünü ve değerini yansıtır. Hurri Mitlerinde yer alan kahramanlar da, insanların hayatındaki değerleri temsil eder. Örneğin, Kumarbi adlı kahraman, insanların mücadele ettiği zorlukları ve engelleri aşmak için verdiği mücadeleyi simgeler. Bu kahramanın zaferi ise, insanların başarılarına ve kazanımlarına bir işarettir. Aynı şekilde, Telipinu adlı kahraman da insanların hayatındaki düzeni ve istikrarı temsil eder. Bu kahramanın hikayesi, insanların yaşamındaki dengenin korunması gerektiğini vurgular. Sonuç olarak, Hurri Mitleri'nde yer alan sembolik varlıklar, insanların hayatındaki değerleri ve anlamları yansıtmaktadır. Bu sembolik varlıkların hikayeleri, insanların toplumsal değerlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Günümüzde bile, Hurri Mitlerinin sembolik varlıkları, Anadolu kültürünün önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir.

2.2.1. Hurri Mitlerinde Geçen Büyükbaş Hayvanlar

Hurri mitleri olarak nitelendirdiğimiz efsaneler aslında Mezopotamya mitleri gibidir. Hurriler Mezopotamya kültürünü Anadolu'ya taşıyan bir aracı toplum olmuşlardır. Onlar aracılığıyla Mezopotamya kültürünün bazı öğeleri Anadolu'ya aktarılmıştır. Bu mitlerin içerisinde çok sayıda hayvan çeşitli şekillerde temsil edilmiştir. Mitlerin içerisinde en sık olarak gördüğümüz büyükbaş hayvanlar boğa ve sığır olmuşlardır.

Boğa Anadolu toplumlarında olduğu gibi Mezopotamya toplumları için de önemli bir sembol olmuş ve hem ritüellerinde hem de mitolojik efsanelerinde yer almıştır. Kumarbi mitosunda Fırtına Tanrısı Teşup, boğası Šeri'yle bir konuşma gerçekleştirmiş ve bu konuşmasında kendisinin artık en güçlü olduğunu, Kumarbi, Güneş Tanrısının bile kendisini yenmeyi bırakın da karşısına bile çıkmaya cesaret edemeyeceğini, tüm tanrıların kendisinden çekindiğini söylemiştir.¹⁰⁹

Ulukummi şarkısında Šerišu ve Tella isimlerinde boğalar geçmektedir. Bu hikayede Fırtına Tanrısı Teşup, Taşmişu'ya yemi karıştırmalarını, güzel kokulu ince yağın getirilerek bununla Šerišu isimli boğanın boynuzlarının yağlanması, Tella isimli boğanın da kuyruğunu altınla kaplamalarını söylemiştir¹¹⁰. Ulukummi şarkısı ismi verilen hikaye haricinde Hedammu mitosunda da boğa geçmektedir. Bu mitosta boğanın ne amaçla kullanıldığı tabletin kırık olmasından dolayı kesin bir şekilde tespit edilememektedir.

Mezopotamya kökenli olup Hurriler aracılığıyla Hitit kültürüne aktarılan Gılgamış mitosunda da boğa geçmektedir. Enkidu'nun Gılgamış'a gördüğü rüyayı anlatırken rüyasında, Anu, Enlil ve Göğün Güneş Tanrısının mecliste olduklarını, onlar meclisteyken Anu'nun Enlil'e göğün boğasının öldürüldüğü gibi sedir ağaçlarıyla kaplı dağların koruyucu tanrısı Huwawa'nın da öldürüldüğünü gördüğünü söylemiştir.¹¹¹

Boğa'nın yanı sıra sığır hayvanını da Hurri kökenli ya da aracılığıyla Anadolu'ya taşınmış olan mitolojik efsanelerde görebilmekteyiz. Kumarbi mitosunda sığır tanrılara zenginlerin sunu olarak sundukları hayvanlar arasında gösterilmiştir.¹¹² Tahıl ürünlerinden buğday ise fakirlerin sunularda kullandıkları sunu malzemesi olarak belirtilmiştir.

¹⁰⁹ Karauğuz, 2001, 146, 147.

¹¹⁰ Hoffner, 1998, s. 61.

¹¹¹ Karauğuz, 2001, s. 191, 192.

¹¹² CTH 344 §15 II 55 – 70: “Kumarbi [-dı]. *Ve o, şöyle söyleme[ye başladı]: “Ben kimden korktum? [ ] Kumarbi, bir [ ] gibi [-dı]. Kumarbi'ye O, şöyle söylemeye başladı: “[ ] taşı çağırın! Onu [ ] yerleştir! O bazaltı [ ] içine fırlattı. (Şöyle söylüyor): “Gelecekte onları çağırınlar! [ ] Kahraman beyler, zengin adamlar [koyunları ve] sığırları senin için kessin! Fakir adamlar [bulguru] senin için kurban etsin.! Kumarbi ağızdan [ ] için, hiç kimse [-mayacak]. Kumarbi (şöyle) söyledi. [ ]. Bir [ ] onu gördü. Onlar ülkelerin aşağı ve yukarısını [ ]”.* Karauğuz, 2001, 145, 146.

Gümüşün şarkısı isimli hikayede sığır görölmektedir. Metnin bu bölümünün bazı parçalarının hasarlı olmasından dolayı sığırın ne şekilde geçtiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak metnin gidişatından dolayı burada sığırın sunu olarak kullanılma ihtimalinin bulunduğunu söylenebilir.

Hedammu mitosunda sığır ve eşek benzetmede kullanılmıştır. Hedammu, kendisi için hazırlanan aşk şerbetini içmiş ve bira ile birlikte tatlı uyku Hedammu'nun bilincini almış ve o uykuya dalmıştır. Efsane anlatılırken hadammu'nun bu ağır uykusu sığır ve eşeğin uykusuna benzetilmiştir.¹¹³

2.2.2. Hurri Mitlerinde Geçen Küçükbaş ve Kanatlı Hayvanlar

Hurri kökenli ya da onların aracılığıyla Anadolu'ya geçen mitolojik efsanelerde küçükbaş hayvanlarla kanatlı hayvanlar yer almıştır. Bu hayvanlar kurt, köpek, kurbağa ve kuşlar olmuşlardır.

Tanrı Lama'nın şarkısı isimli mitolojik efsanede kurt geçmektedir. Kurt burada tanrı Lama gökyüzünde kralken henüz dünyada var olmayan bir hayvan olarak gösterilmiştir.¹¹⁴

Hedammu mitosunda köpek bir benzetmede kullanılmıştır. şauşga süslenip güzelleştiği zaman onu beğenen erkeklerin tanrıçanın peşinden koşmalarını köpek yavrularına benzetilmiştir.¹¹⁵

Ulukummi şarkısında kuşlar benzetme amaçlı kullanılmıştır. Ulukummi'nin Kumarbi'ye verilmesinden sonra kendisine isim verilirken tanrıların onu gök yüzünden kuş gibi saçmaları istenmiştir.¹¹⁶

¹¹³ Hoffner, 1998, s. 55.

¹¹⁴ CTH 343 ř5 A II 8 – 10: “[Uzun] yıllardır] Lama gökyüzünde [kral] idi. Ve bu yıllarda [ ] kurtlar [ ] yoktu.” Karauğuz, 2001, s. 151.

¹¹⁵ Hoffner, 1998, s. 54.

¹¹⁶ CTH 345 I ř12 A III 15 – 25: “Kumarbi kendi kendine söylenmeye başladı: “Kader tanrıçaları ve Ana tanrıçaların bana verdiği çocuğa ne isim [koyacağım?] Vücutundan (sapından) çekilen bir mızrak gibi fırladı. Varsın onun ismi Ulukummi olsun. O krallığa gök yüzüne gütsin. Güzel Kummiia şehrini sıkıştırsın. Teşup'a vursun. Onu saman gibi doğrasın. Onu bir karınca [gibi] ayakları ile ezsin. Onu

Hedammu mitolojik şarkısında kurbağa ve salyangozlar yer almıştır. Hedammu kendisi için hazırlanan aşk şerbetinden içmesinden sonra tatlı bir uykuya dalmıştır. Metnin devamında eksiklikler bulunmaktadır. Metnin devamında ise kurbağa ve salyangozları yemeğe devam ettiği belirtilmiştir.¹¹⁷

2.3. Hitit Mitlerinde Geçen Canlı Varlıkların Sembolik Değerleri

Hititlerin doğal çevre ve sakinlerine yaklaşımı siyasi, hukuki, dini ve mitolojik literatürden bilinmektedir. Tarih boyunca yılanlara canlıların ötesinde çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Hititler yılanı iyi ve kötü, karanlık ve ışık, ölümsüzlük ve şifa olarak algıladılar. Üstelik o dönemde yılan, isyanın, sinsiliğin, huzursuzluğun ve kötülüğün sembolik bir ifadesidir.¹¹⁸

Yılanlar, insanın dünyayı anlamasında ve inancında önemli rol oynayan canlılardır. Doğa ile uyum içinde yaşayan insanlar, düzenli olarak deri değiştirerek yeraltı dünyası ile bağlantılı olduğuna inandıkları yılanları diğer hayvanlardan ayırmak için hem saygı hem de korkularını göstermek için yuvalarına yerleştirmişlerdir.¹¹⁹ Bu durum arkeolojik ve filolojik veriler arasında yılanların da yer almasına neden olmuştur. Hititler, mevcut evrenin çelişkilerini içinde barındıran yılanı çeşitli anlamlar yüklediler. O zamanlar yılan sadece kozmik bir yaratık olarak değil, aynı zamanda tanrılarla iletişim aracı, ilahi bir güç ve insan kalbine girebilen bir yaratık olarak görülmektedir.¹²⁰

Anadolu toprakları asırlar öncesinden günümüze dek farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Küçük bir boy olarak yerleştikleri Anadolu'nun farklı yörelerinde zaman içinde gelişerek devletlere dönüşen bu toplulukların başında Hititler gelmektedir. Hint-Avrupalı bir kavim olarak M.Ö 2000 yılının başlarında Anadolu'ya geldikleri düşünülen Hititler zaman içerisinde güçlenerek bölgede Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya kadar dayanan sınırlarıyla büyük bir imparatorluk kurmuşlardır.

---

gevrek bir kamış gibi Taşmışu kıysın. Onu gökyüzünden aşağıya tüm tanrılar kuş gibi saçsın. Onu boş çömlek kapları [gibi] kırıp parçalasın". Karauğuz, 2001, s. 172.

¹¹⁷ Hoffner, 1998, s. 55.

¹¹⁸ Nermin Atilla, "Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen Yılan Üzerine Bir İnceleme", *Erciyes Akademi*, 36 (1), Kayseri 2022, s.69-81.

¹¹⁹ Medine Sivri ve Canan Akbaba, "Dünya Mitlerinde Yılan", *Floklar Edebiyat Dergisi*, 24 (96), Eskişehir 2018, s.53-64.

¹²⁰ Atilla, s.69-81.

Devletin ilk kralı olarak bilinen I. Hattuşuli tarafından kurulmuş olan devletin başkenti ise Çorum'un Sungurlu ilçesindeki Boğazköy'de yer alan Hattuşa'dır.

Bin tanrılı halk olarak tanınan Hititler, fethedilen toprakların tanrılarını siyasi birliği ve merkezi otoriteyi sağlama amacı güdülerek panteonlarına dahil etmişlerdir.¹²¹ Hitit panteonunu dolduran bu tanrılar Sümerce, Hattice, Hurrice isimler ile anılır olmuştur. Bilinen tanrılar dışında tanrılar listesinde yer alan birçok tanrısal varlığın olduğu da bilinen bir gerçektir. Hitit mitleri, dine kaynaklık etme vasfının haricinde panteondaki tanrılar hakkında bilgiler vermektedir. Bazı mitler, ritüellerin uygulanması sırasında karşımıza çıkmaktadır. Bu ritüeller, içlerinde mitsel parçalar barındırmaktadır. Mit konusunda özgünlük ihtiva etmeyen Hitit mitolojisi özünde Hatti, Hurri ve Mezopotamya'dan etkiler barındırmaktadır. Örneğin İlluyanka miti, kaybolan tanrı miti Hatti kökenlidir. Kumarbi efsanesi, Ullikummi efsanesi Hurri kökenli olup Gılgamış Destanı ise Mezopotamya kökenli mitlerdir.

Mitolojik anlatımlar sayesinde doğada oluşan kıtlık, kuraklık, yağmur, bereket gibi benzer olayların oluşumuna dair sorulara etiyolojik açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Oluşan her türlü durumda insanlarla beraber tanrılarda etkilenmişlerdir. Rahipler ise söz konusu mitolojik metinleri tanrıların hoşnutluğunu sağlamak için ritüellerde kullanmışlardır. Telepinu adlı tanrının kayboluşunu anlatan mit, dönemin insanlığına dair sosyal bir mesaj niteliğindedir. Tanrılar adına yazılmış birçok mit örneğinde de görüleceği gibi Telepinu miti, bir tanrının öfkelenmesi halinde insanlığın ve tabiatın bu durumdan olumsuz etkilenişinin öyküsüdür. Efsane genel hatları ile Telepinu'nun kızgınlığı sonucunda topraklarını ve halkını bırakarak gidişini anlatmaktadır. Ortadan kayboluşu ile etrafı sis kaplamış, kıtlık ve kuraklık başlayarak mevsimsel döngü bozulmuştur. Tanrıların Telepinu'yu aramaları başarısızlıkla sonuçlanırken, görevlendirilen kartalın bile bulamadığı tanrıyı Hannahanna'nın görevlendirdiği küçük bir arı bulmuştur. Uyurken bulduğu Tanrıyı ısırarak uyandırıp, ısırdığı yerlere bal mumu sürerek, kartalın kanatları üzerinde topraklarına geri getirmiştir¹²². Kaybolan tanrı Telipinu gibi İlluyanka mitide kış günlerinin sona ererek

¹²¹ Kürşad Demirci ve Burcu Falay, "Ana Hatlarıyla Hitit Dini", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20 (1) ,Sivas 2016, s.35-60.

¹²² Ali Narçın, *A'dan Z'ye Hitit (Uygurliklar Tarihi, Tarih, Tarih Sözlüğü)*, İstanbul 2015, s.20.

bolluk ve bereketin geri gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Kaybolan tanrı mitinde Telipunu'nun geri gelmesi ile baharın gelişi bu kez de Fırtına Tanrısının İlluyanka adlı ejderhayı yenmesiyle görülmektedir. Günümüzde anlatıla gelen dev masalları gibi, birçok öyküye kaynak olduğu düşünülen Hititlere ait İlluyanka adındaki dev yılan söylencesinde, Fırtına Tanrısı ile mücadelesi konu edilmektedir. Öykünün, Sümerlilerin bereket tanrısı Dumuzzi ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir. Öykünün Mezopotamya bölgesinde yayılması Hitit ve Sümerlilerin inanç alışverişinden kaynaklanmaktadır. Öykünün özü Sümerlere dayalı olsa da Anadolu topraklarındaki düşüncelere göre biçimlendirilmiştir.¹²³

"Göğün Krallığı" adlı efsane, tanrıların taht mücadelelerini konu alan anlatımlardır. Benzer motifler Mezopotamya ve Helen uygarlığı dahil birçok medeniyette görülmektedir. Arkaik dönemler sonrasında da devam eden bu tür çekişmeler devletlerin yönetiminde iktidar kavgası olarak görülebilen olaylardır. Bu yönlü olayların insanlık var oldukça da devam edeceği gerçeği, saltanatın, otoritenin, gücün ve saygınlığın vazgeçilmezliği kadar olağan bir durumdur. Efsaneye göre, dokuz yıl gökyüzünde kral olarak kalan Alalu, içmesi için eline kadehler veren Anu tarafından tahtından indirilince, çareyi yeraltı dünyasına sığınmakta bulmuştur. Anu'nun oğlu olduğu bilinen Kumarbi, tahtı zorla elde eden Anu'ya, içkiler Sunup, verdiği kadehleri içmesi için yalvararak, dokuz yılın sonunda Anu'yu tahtından uzaklaştırmayı başarmıştır. Gökyüzüne kaçmaya çalışan Anu'yu yakalayan Kumarbi onu aşağı çekerek üreme organlarını ısırarak koparır ve hadım eder. Anu, Kumarbi tarafından yutulan üreme organlarından yeni bir hayatın başlaması için beddua eder. Kumarbi'nin içinde, Fırtına Tanrısı, Aranzah (Dicle ırmağı), Tanrı Tasmisu gibi tanrılar oluşur. İlk doğan tanrı olarak Fırtına Tanrısı Teşup, Kumarbi'nin krallığına son verir¹²⁴.

Hitit Mitolojisi, Anadolu'nun en eski medeniyetlerinden biri olan Hititler tarafından yaratılmıştır. Bu mitolojide, doğaüstü varlıkların sembolik değerleri ve anlamları oldukça önemlidir. Hitit mitlerinde geçen canlı varlıkların sembolik değerleri, Hititlerin dünya görüşünü yansıtır. Birçok Hitit mitinde, aslan sembolik bir değere sahiptir. Aslan, gücün, cesaretin ve liderliğin sembolüdür. Hititler, aslanı kralın sembolü

¹²³ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Tanrı Yaratan Toprak: Anadolu*. İstanbul 2007, s.32.

¹²⁴ Yasemin Arıkan, *Hitit Mitolojisi Hakkında*, Ankara 1998, s.165.

olarak görürlerdi. Aslan aynı zamanda, savaşçıların koruyucu ruhu olarak da kabul edilirdi. Hitit mitolojisinde, tanrılar sık sık aslan kılığına girerek insanlara yardım ederlerdi. Hitit mitlerinde, boğa da önemli bir sembolik değere sahiptir. Boğa, bereketin sembolüdür. Hititler, boğayı tarımın ve hayvancılığın sembolü olarak görürlerdi. Boğa aynı zamanda, tanrıların sembolü olarak da kabul edilirdi. Hitit mitolojisinde, tanrılar sık sık boğa kılığına girerek insanlara yardım ederlerdi. Hitit mitlerinde, kuşlar da önemli bir sembolik değere sahiptir. Kartal, güç ve özgürlüğün sembolüdür. Hititler, kartalı savaşın sembolü olarak görürlerdi. Karga ise, ölümün sembolüdür. Hitit mitolojisinde, kargalar sık sık ölümün habercisi olarak görülürlerdi. Hitit mitlerinde, yılanlar da önemli bir sembolik değere sahiptir. Yılan, bilgeliğin sembolüdür. Hititler, yılanı bilginin sembolü olarak görürlerdi. Yılan aynı zamanda, iyileştirici güçlere de sahiptir. Hitit mitolojisinde, tanrılar sık sık yılan kılığına girerek insanlara iyilik yaparlardı. Sonuç olarak, Hitit mitolojisinde geçen canlı varlıkların sembolik değerleri oldukça önemlidir. Bu semboller, Hititlerin dünya görüşünü yansıtır ve kültürlerinin bir parçasıdır. Aslan, boğa, kuşlar ve yılanlar gibi canlı varlıkların sembolik anlamları günümüzde de hala kullanılmaktadır ve hayatımızın birçok alanında karşımıza çıkmaktadır.

Kumarbi adıyla da bilinen Göğün Krallığı adlı efsane Hititlerin Hurilerden aldığı önemli bir anlatıdır. Hititlerden Helenlere geçmiş olan Hesiodos'un Tanrıların Doğuşu (Theogoni) adlı eserinde de benzer bir söylenceye rastlanmaktadır¹²⁵. Ullikummi adıyla bilinen mitte de Kumarbi'de olduğu gibi tanrılar ve hanedan içerisinde cereyan eden taht kavgaları konu edilmiştir. Önceki mitte olduğu gibi sahnede yine Kumarbis görülmektedir. Ancak başroldeki bu kez, dev bir diorit taşından ibaret olan oğlu Ullikummi ile fırtına tanrı görülmektedir. Mitoz, yaşlı ve genç tanrıların taht mücadelesini konu edinirken, motif olarak Akad, Ugarit mitlerine benzer nitelikler taşımaktadır. Silsile halinde birbirini takip eden tanrılar arası taht kavgaları bu öyküde Fırtına Tanrı ve babası Kumarbis arasında geçmektedir. Kumarbis'in Fırtına Tanrı'ya rakip olarak yarattığı devin boyu göklere dek uzadığı anlatılmaktadır. Mitte, yardımına başvurulmuş Ea adlı tanrının, ambarlarda saklı tutulan, yeri ve göğü birbirinden ayırmış kutsal bıçağı kullanarak Ullikummi adlı dev diorit taşı biçimli yaratıkla savaşı konu

---

¹²⁵ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara 1997, s.300.

edilmektedir. Boğa, Fırtına Tanrısının kutsal hayvanı olarak Alacahöyük ortostatlarında ve İnandık Vazosu örneğinde kült sembolü olarak gösterilmiştir.

Hititlerde baş tanrı olarak bilinen göğün fırtına tanrısı Yazılıkaya'daki kaya kabartmasında olduğu gibi iki dağ tanrısı üzerinde ayakta betimlenirken sağ elinde bir iyilik sembolü tutarken görülmektedir. Aynı tanrı bazen kutsal silahı olarak bilinen topuzu ile kutsal boğaların çektiği arabasına binerken temsil edilmiştir. Bir İnandık Vazosunda ise tanrı farklı silah ve şekillerde boğanın üzerinde gösterilmiştir. Genel olarak tanrılar sol elinde taşıdığı sembol, sağ elinde tuttuğu silah, sırtında kanatları ve genellikle üzerinde dururken betimlendiği hayvanlarla ayırt edilmektedirler. Bazen de başlıklarında taşıdıkları boğa boynuzları kendilerine tanrısal bir görünüm kazandırmaktadır¹²⁶. Hititlere ait kabartmalı vazolarda bereketle ilişki içerisinde olan iki ana konunun Fırtına Tanrıya tapınım ve kutsal evlilik töreni olduğu görülmektedir. Kutsal olarak kabul edilen kadının toprak, boğanın gök, geyiğin ise doğadaki yaşamla ilişkilendirildiği, Eski Tunç Çağ'ından itibaren arkeolojik ve filolojik verilerle desteklendiği görülmektedir. Friz halinde düzenlenen İnandık Vazosunun yüzeyinde eski Hitit döneminin törenleri ve dini konularına yer verilmiştir. Önceleri silindir mühürlerde tasvir edilen kısa anlatımlı konular Hitit vazolarında devinimsel bir tarzda öykülenmiştir. Ritüellerin sadece bir sahnesi değil, film karelerini andıran parçalar, öykünün tümünü tamamlar niteliktedir. Müzik eşliğinde dans, akrobasi, kült yemeği, boğa kurbanı ve tapınımı gibi eylemler vazolar yüzeyinde görülen sahnelerdendir. Bu sahnelerin içeriğinde kutsal gelinin hazırlanışı, adak ve hediyelerin taşınması, kutsal birleşme gibi betimlemelerin yanı sıra tanrının hayvanı olarak bilinen boğa ve aslan figürleri güç ve bereketin sembolü olarak, betimlenen kült törenlerde sahne almaktadır. Frizlerde görülen bir figürün boğa ile ilişkili seri hareketleri farklı kesitler ile betimlenmiştir. Bu tarz bir anlatımın görüldüğü en bilinen örnek, Hüseyin Dede küçük vazosundaki “boğa üzerinde durma” sahnesidir. Vazodaki görsellerde Hititli erkek figür boğanın arkasında bağımsız bir şekilde zıplarken ikinci aşamada ise figürün boğanın arka bacağındaki kıvrıma basarak geriye doğru ters parende attığı görülmektedir. Üçüncü aşamasında boğanın üzerine çıkarak ters köprü pozisyonunda duran Hititli

---

¹²⁶ Savaş Özkan Savaş, “Hititlerde Fırtına Tanrısı ve Boğa Kültü Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar.”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, Ankara 2002, 5(2002), s.97-170.

erkek figür görülmektedir. Süreklilik gösteren bir stil olarak tanımlanan ardışık resimlemelerde görülen boğa üzerinde anlık bir atlama ya da boğanın mitolojik gücüne karşı koyma gibi kavramsal hareketler Ege coğrafyasına özgü olarak bilinse de en eski örneği Çatalhöyük duvar resminde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu dünyasındaki Hitit Çağ'ında boğa ve tanrısıyla uzlaşarak birlik sağlama düşüncesi ile boğa üzerinde durma sahnesiyle karşılaşılmaktadır. Boğa, bazen Fırtına Tanrısının hayvanı bazen de tanrının bizzat kendisi olarak görülürken, birtakım ritüellerin vazolardaki öyküsünde tanrı ile iletişim kurma amacıyla kurban olarak gösterilmiştir¹²⁷.

2.4. Anadolu ve Komşu Memleketlerin Kültürel Etkileşimi Bağlamında Sembolik Değerlerin Yorumlanması

Mezopotamya uygarlığı, Mısır uygarlığı, Hitit uygarlığı ve Yunan uygarlığı güçlü kültürel alışverişleri olan, ticaret, göç ve siyasi olaylarla etkileşim içinde olan kadim uygarlıklardır. Tarih öncesi çağların kalıntıları arasında boğa, inançla ilişkilendirilen bir tanrının simgesidir. Boğa tapınmasının, adı geçen medeniyetler arasında öne çıktığı görülmüştür ve sembolik anlamlarında benzerdirler. Bulunan benzerlikler, mitolojik anlatılar ve görsel betimlemeler karşılaştırılarak ortaya çıkarılmıştır. Boğaya tapınmanın kökenleri, Çatalhöyük boğa boynuzları ve Mezopotamya, Mısır, Hitit ve Yunan uygarlıklarının boğa tapınmalarıyla ilişkilendirilerek antik çağlara kadar götürülebilir. Çatalhöyük'ün boynuzu, bir tanrı sembolü olarak tanımlanan ilk saygı duyulan nesnelere biri gibi görülmektedir.¹²⁸

Kültürler arası etkileşim, insanlık tarihi boyunca süregelen bir olgudur. Bu etkileşim, farklı kültürlerin birbirleriyle temas etmesi sonucu ortaya çıkan bir süreçtir ve kültürler arasında bilgi, fikir, inanç ve değerlerin paylaşımını sağlar. Anadolu coğrafyası, tarih boyunca pek çok farklı kültürün etkisi altında kalmıştır ve bu etkileşim sonucunda sembolik değerler değişim göstermiştir. Sembolik değerler, kültürlerin inanç, düşünce ve yaşam biçimlerinin yansımasıdır. Bu değerler, bir toplumun ortak belleğini oluşturur ve o toplumun kimliğini belirler. Anadolu coğrafyası, tarih boyunca pek çok

¹²⁷ Tunç Sipahi, "Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler", *Anatolia*, S.40, Ankara 2014, , s. 21-46.

¹²⁸ Gülser Aktan, "Çatalhöyük'te Çıkarılan Boğa Boynuzlarını Anlamlandırmada Antik Dönem Mitolojilerindeki Boğa Figürü", *İdil*, Cilt: 7, Sayı: 50, Bursa 2018, s.1221.

farklı kültürün etkisi altında kalmıştır ve bu etkileşim sonucunda sembolik değerler değişim göstermiştir.

Anadolu'nun sembolik değerleri arasında en önemlilerinden biri, şüphesiz ki dinî sembollerdir. Anadolu'da pek çok farklı dinî inanç bir arada yaşamıştır ve bu inançların sembolik değerleri de Anadolu kültürüne yansımıştır. Örneğin, Hristiyanlık inancının sembolik değerleri arasında haç, İsa figürü, melekler ve azizler yer alırken, İslam inancının sembolik değerleri arasında ise hilal, yıldız, cami, minare ve Kâbe yer almaktadır. Anadolu'da sembolik değerler arasında yer alan bir diğer önemli unsur ise dil ve edebiyattır. Anadolu coğrafyası, tarih boyunca pek çok farklı dilin konuşulduğu bir bölge olmuştur. Bu dillerin etkisiyle Anadolu'da zengin bir edebiyat geleneği oluşmuştur. Özellikle Türk edebiyatı, Anadolu'da gelişmiş ve sembolik değerlerle dolu bir edebiyat dalı haline gelmiştir. Anadolu'nun sembolik değerleri arasında yer alan bir diğer önemli unsur da müziktir. Anadolu coğrafyası, tarih boyunca pek çok farklı müzik türünün etkisi altında kalmıştır. Özellikle Türk müziği, Anadolu topraklarında gelişmiş ve sembolik değerlerle dolu bir müzik dalı haline gelmiştir. Anadolu coğrafyası tarih boyunca pek çok farklı kültürün etkisi altında kalmıştır ve bu etkileşim sonucunda sembolik değerler değişim göstermiştir. Bu sembolik değerlerin incelenmesi, Anadolu kültürünün derinliklerine ulaşmamızı sağlar ve bu kültürün zenginliğini keşfetmemize yardımcı olur. Kültürler arası etkileşim, insanlık tarihinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan sembolik değerler, insanlığın ortak belleğini oluşturur.

Mezopotamya ve Hitit inançları arasındaki iki medeniyetin panteonunda "dağ ve boğa"nın Tanrı'nın en güçlü simgesi olması, Anadolu boğasının Mezopotamya boğası ile yakın bir çağrışıma sahip olduğunu düşündürmektedir. Yazılıkaya Galerisi A'da Hepat ve Tesup'a bir boğa kabartması eşlik ediyor. Hepat ve Çatalhöyük Toprak Ana'nın pek çok sembolik benzerlik aracılığıyla Çatalhöyük'te gök tanrının henüz insan biçiminde temsil edilmediği, bunun yerine boğa sembolizmiyle ana tanrıça tapınmasına eklendiği söylenebilir. Sümer mitolojisinde bu fikri desteklemek için İnanna'dan bahsedilir, ancak onun gücü genellikle bir boğaninkine benzetilir. Ancak İnanna, Sümer mitolojisinin baş tanrısı değildir. Boğa benzetmesi, onun Rab Tanrı kadar güçlü olduğunu göstermek içindir. Bu bağıntıdan Çatalhöyük boğa başı ve boynuzlarının hem Toprak Ana'nın gücünü desteklediği hem de Rab Tanrı'nın erkek formundaki varlığını temsil ettiği

söylenbilir. Beyses Sultan tapınağı kaidesinin köşesine ve Çatalhöyük kaidesinin köşesine bakıldığında, Çatalhöyük köşelerinin dini önemi yine Beyses Sultan tapınağı tarafından doğrulanmaktadır. Eski Yunan, Mısır, Hitit ve Mezopotamya İncil inançlarının etkileşimi, mitolojik anlatılarla izlenmiştir. Adlandırılmış uygarlıkların ana tanrıları gökyüzünü, gökleri temsil eder. Cennetin tanrıları, yağmur, şimşek ve fırtına gibi doğal güçler aracılığıyla insanların hasatlarının kaderini belirlemektedir. Bereket veya kıtlık getiren göksel güç, tarıma katkısı ve gücü nedeniyle boğa ile sembolize edilir ve bu nedenle boğalar kutsal kabul edilmiştir. ¹²⁹

---

¹²⁹ G. Aktan, a.g.m., s.1226-1227.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CANLI VARLIK SEMBOLİZMİ BAĞLAMINDA ANADOLU COĞRAFYASININ DİĞER KÜLTÜRLERLE ETKİLEŞİMİ

3.1. Anadolu- Mezopotamya Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi

Anadolu ve Mezopotamya, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu uygarlıkların kültürel, dini ve sosyal yaşamlarında çeşitli sembolik benzeşimler ortaya çıkmıştır. Bu benzeşimlerin değerlendirilmesi, bölgedeki tarihi ve kültürel bağlantıları anlamak için önemlidir.

Tanrı ve Tanrıça Sembolleri: Hem Anadolu hem de Mezopotamya uygarlıklarında, tanrı ve tanrıçalar önemli bir yere sahiptir. Bu tanrılar, bereket, savaş, doğa ve daha birçok alanı temsil eder. İnanna (veya İştâr) gibi tanrıçalar hem Mezopotamya hem de Anadolu'da benzer şekillerde tasvir edilmiştir.

Şekil 1. Anadolu- Mezopotamya Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi

Hayvan Sembolleri: Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarında hayvanlar, güç ve koruma sembolleri olarak kullanılmıştır. Boğa, aslan ve kartal gibi hayvanlar, her iki bölgedeki sanat eserlerinde sıkça rastlanan motiflerdir.

Doğa Sembolleri: Her iki bölgede de doğa, yaşamın devamlılığını ve bereketi temsil eden sembollerle vurgulanır. Bu semboller arasında ağaçlar, bitkiler ve su bulunmaktadır.

Mimarlık: Anadolu ve Mezopotamya'daki yapılar, benzer mimari özelliklere sahiptir. Zigguratlar, tapınaklar ve saraylar, her iki bölgede de dini ve yönetsel merkezler olarak kullanılmıştır.

Yazı Sistemleri: Hem Anadolu hem de Mezopotamya uygarlıkları, kendi yazı sistemlerini geliştirmişlerdir. Sümerlerin çivi yazısı ve Hititlerin hiyeroglif yazısı gibi yazı sistemleri, her iki bölgede de bilgi aktarımında kullanılmıştır.

Anadolu ve Mezopotamya arasındaki sembolik benzeşimler, bu bölgelerde yaşayan uygarlıkların kültürel ve tarihi bağlantılarının bir göstergesidir. Bu benzeşimler sayesinde, arkeologlar ve tarihçiler bölgedeki uygarlıkların etkileşimlerini ve gelişimlerini daha iyi anlayabilirler. Ayrıca bu benzeşimler, bölgedeki insanların ortak değerlere sahip olduğunu ve bu değerleri sanat, mimari ve yazılı eserlerle ifade ettiklerini göstermektedir.

Anadolu ve Mezopotamya, insanlık tarihinin en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış iki önemli coğrafyadır. Bu coğrafyalarda yaşayan toplumlar, yüzyıllar boyunca birbirleriyle etkileşim halinde olmuş ve birçok sembolik benzeşim ortaya çıkmıştır. Bu sembolik benzeşimler, toplumların kültürel birikimlerinin yanı sıra, tarihi, dini ve mitolojik unsurların da bir yansımasıdır.

Anadolu ve Mezopotamya'nın sembolik benzeşimleri arasında en önemlilerinden biri, güneş kültüdür. Her iki coğrafyada da güneş, yaşamın kaynağı olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da Hititler, Mezopotamya'da ise Sümerler güneşin önemini vurgulayan inanç sistemleri geliştirmişlerdir. Her iki toplumda da güneş sembolü, tapınaklarda ve diğer dini yapıların süslemelerinde sıkça kullanılmıştır. Bir diğer sembolik benzeşim ise, bereket tanrıçalarıdır. Anadolu'da Kybele, Mezopotamya'da

İnanna veya İştar olarak bilinen bereket tanrıçaları, her iki coğrafyada da önemli bir yer tutmuştur. Bu tanrıçalar, doğurganlık ve bereketin sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da Kybele kültü, Roma döneminde de etkisini sürdürmüştür. Bunların yanı sıra, her iki coğrafyada da yılan sembolü önemli bir yer tutmaktadır. Yılan hem olumlu hem de olumsuz anlamlarıyla toplumların kültüründe yer almıştır. Anadolu'da yılan sembolü, Hititler'de güç ve kudretin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Mezopotamya'da ise yılan, bilgelik ve tıp ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda her iki coğrafyada da aslan sembolü önemli bir yer tutmaktadır. Aslan, güç ve kudretin sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da Hititler, Mezopotamya'da ise Asur ve Babil imparatorlukları, aslan sembolünü sıkça kullanmışlardır. Ayrıca, aslan sembolü, her iki coğrafyada da kralların taç giyme törenlerinde önemli bir yere sahiptir. Bunların yanı sıra, her iki coğrafyada da su sembolü önemli bir yer tutmaktadır. Su, hayatın kaynağı olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da Hititler, Mezopotamya'da ise Sümerler su tanrılarına tapmışlardır. Ayrıca, her iki coğrafyada da su sembolü, doğurganlık ve bereket ile ilişkilendirilmiştir. Anadolu ve Mezopotamya'nın sembolik benzeşimleri, toplumların kültürel birikimleri ile tarihi, dini ve mitolojik unsurların bir yansımasıdır. Güneş kültü, bereket tanrıçaları, yılan, aslan ve su sembolleri gibi unsurlar, her iki coğrafyanın kültüründe önemli bir yer tutmuştur. Bu sembolik benzeşimlerin incelenmesi, tarihi ve kültürel açıdan önemli bir zenginliği ortaya çıkarmaktadır. Tarımın gelişmesiyle birlikte ekin yetiştirip hasat edenler için önemli bir bereket sembolü haline gelmiş ve bu heykel tarihte her zaman önemli bir yer tutmuştur. Zaman içinde başlayan heykel sanatı inanca dayalıdır.

Tanrılar, tanrıçalar, bilim ve güç, ifade dilleri olarak var olmaya devam etti. Kadın imgesi, figürden stilize edilmiş idole, idolden Venüs'e, Küba'ya ve daha birçok isim ve biçime kadar bir kült konusu oldu, ancak Ana Tanrıça olarak kalmıştır. Heykelde ve sanatın diğer alanlarında köklü değişimleri ve farklı oluşumları beraberinde getirmiştir. Geleneksel sınırları aşan deneyimli heykelin çok yönlülüğü, sanatçının stilini ortaya çıkarmada kritik öneme sahiptir. Bugünün heykeltıraşları, yeni formlar yaratıp orijinal olmaya çabalarlarken, genellikle geleneksele geri döndüklerini keşfettiler.

Frig kültürünün etkin olduğu tüm bölgelerde Frig Ana Tanrıçası'na tapınma konusunda zengin bir malzeme bulmak mümkündür. Orta Anadolu'nun en özgün ve

unutulmaz anıtlarından bazıları, tanrıça adına inşa edilen tapınağın kùlt cepheleeri, sunakları, nişleri ve tanrıça ve görevlilerinin temsilleri biliniyor, ancak diğereeri yeni keşfedilmiştir. ¹³⁰Ana Tanrıça Anadolu'da, çağ ve toplumlara göre, Vuruşema, Kubaba, Kybele, Lat, Ma, Hepat, Marienna, Rhea, Artemis adıyla anılır. Anadolu'nun en eski yerli halkı olan Hattilerin baş tanrısı bir tanrıçadır. Anadolu'daki Ana Tanrıça tapınmasının son üyesi Efes Artemis'idir. Birkaç yıl sonra Hristiyan inancının doğmasıyla birlikte Artemis'e olan inancın, belki de en önemli figürü olan İlahi Varlıkların Annesi Meryem Ana'ya inanca dönüştüğü ileri sürülmektedir. Bu kùlt Hititler ve Frigler gibi medeniyetlerde uzun süre hüküm sürmüş ve Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar gibi imparatorluklar ve daha birçok medeniyette çeşitli tanrıça sembolleri ile günümüze kadar gelmiştir. Yunan mitolojisinde Artemis, Roma mitolojisinde Diana olarak anıldığı ve kutsal dinlerde çeşitli adlar altında tanrıya tapınıldıktan sonra bile anne imgesinin kutsallığının devam ettiği açıktır. Antik çağın sonunda Anadolu'nun en büyük dini merkezi olarak bilinen Efes, bu önemini uzun süre koruyabilmiş ve çağın sonlarına doğru adı silinen ana tanrıça Kibele olarak anılmıştır. Kibele Tarikatına ait Anadolu Artemis heykeli, bakire bir tanrıça olarak göğüs sembolizminin en belirgin ve dikkat çekici örneğidir. Tanrıçanın doğurganlığı, ritmik olarak yerleştirilmiş göğüslerle güçlü bir şekilde vurgulanır. Bütün bu memeler hayata hayat veriyordu. Efes Artemis, doğanın tanrıçasıdır. Doğurganlığı, sembolize etmektedir. Boyuna dolanan bir gerdanlığın altında dört sıra halinde dizilmiş onlarca göğüs (Polymashos: birçok memeli) bolluk ve doğurganlık anlamına gelir. Boynu, bekaretinin simgesi olan dolunay şeklindeki bir diskle çevrilidir. Alnındaki hilal, onun ay tanrıçası olduğunu gösterir. Diskin her iki tarafında beş grifon veya kartal başlı aslan vardır. Altı katlı eteği dikdörtgen panellere bölünmüştür. Her kare bir aslan, boğa, keçi, grifon, sfenks ve arı ile kabartılmıştır. Bunlar, Artemis'in doğa üzerindeki egemenliğinin sembolleri olarak kabul edilir. Efes Artemis heykelinin değişmeyen kutsal sembollerinden biri de üç rakamıdır. Bu sayı ile Artemis'in üçlü karakteri dile gelmektedir; bakire, kadın ve anne. ¹³¹

---

¹³⁰ Lynn Roller, *Ana Tanrıçanın İzinde*, İstanbul 1999, s. 350.

¹³¹ Rüştü Karaca, "Ana Tanrıça Kybele"(http://informadik.blogspot.com.tr/2017/). Erişim Tarihi:25.05.2023

Şekil 2. Ana Tanrıça Kybele

3.2. Anadolu- Suriye Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi

Anadolu ve Suriye, tarihin derinliklerinde birbirleriyle sıkı bağlar içinde olan iki toprak parçasıdır. Bu bağlar, coğrafi, kültürel ve tarihi birçok faktörden kaynaklanmaktadır. İki bölgenin sembolik benzeşimleri de bu bağların en önemli ifadesidir. Anadolu ve Suriye'nin sembolik benzeşimleri, özellikle mitoloji, dinler ve kültürler arası etkileşimlerde kendini göstermektedir. Anadolu, tarihinin birçok döneminde farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürlerin birçoğu, Suriye'nin de içinde bulunduğu Orta Doğu coğrafyasından gelmiştir. Bu nedenle, Anadolu ve Suriye arasında sembolik benzeşimler oluşmuştur. Örneğin, Anadolu'da tapınakların önemli bir yeri vardır. Tapınaklar, insanların tanrılara yaklaşmak için gittikleri kutsal mekanlardır.

Suriye'de ise tapınaklar kadar önemli olan yer altı şehirleri bulunmaktadır. Bu şehirler, insanların savaş zamanlarında korunmak için yaptıkları yeraltı sığınaklarıdır. Anadolu'daki tapınaklar ve Suriye'deki yeraltı şehirleri arasında sembolik bir benzeşim vardır. İkisi de insanların güvenliği için yapılmış yapılar olup, insanların kendilerini korumalarını sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra, Anadolu ve Suriye arasında sembolik benzeşimler aynı zamanda mitoloji ve dinler arasında da kendini göstermektedir. Anadolu'da Hititler'in tanrıçası Kubaba, Suriye'de ise Kibele olarak adlandırılır. İki tanrıça da doğurganlıkla ve bereketle ilişkilendirilir. Benzer şekilde, Anadolu'da Zeus olarak adlandırılan tanrının Suriye'deki karşılığı Baal'dır. MÖ 1. yüzyıl Antik Yunan

tarihçisi Diodoros Siculus, Frigler'in Kibele tapınımı hakkında şöyle diyor: Kybele'ye gelince, eski zamanlarda onlar (Frigler) sunaklar yaptılar ve her yıl ona kurban töreni düzenlediler ve onun için Frigya'daki Pessinus'ta görkemli bir tapınak inşa ettiler ve saygı gösterdiler. En parlak törenleri orada yaptılar. Frigya Karlı Midas bütün bu ibadetlerde yer alarak saygısını gösterdi ve tanrıçanın heykelinin yanına panterler ve aslanlar yerleştirdiler. Çünkü tanrıçanın ilk önce bu hayvanlar tarafından emzirildiğine inanıyorlardı.¹³² Ana Tanrıça Matar (Kibele), Frigler'in diğer tanrı ve tanrıçalar arasında en çok değer verdiği, en sevilen tanrıçaydı. Kybele'nin kutsal alanları genellikle kayalar üzerine kurulmuştur. Frigler tanrıçalarına olan bağlılıklarını sunmak için Pessinus (Ballıhisar)'ta Ana Tanrıça'ya özel bir kült merkezi kurmuşlardır. Bu tapınakta sadece Attis ve Gallos denen rahipler yaşardı ve tapınağın siyasal dokunulmazlığı vardı. Bu kutsal kentten dini ve ticari yönetimi bu rahipler tarafından yapılmaktaydı.¹³³ Anadolu'nun en eski mitoslarından birisi de Frigya ile özleştirilmiş olan Ana Tanrıça Matar/Kibele mitoslarıdır. Frigya'daki yazılı kaynakların azlığı dolayısıyla, Klasik Devir yazarları tarafından kaleme alınmış olan Kibele ve Attis söylencesinin çok çeşitli anlatımları bulunmaktadır.¹³⁴

Pausanias'ın versiyonu şöyledir: Yunan tanrısı Zeus bir gece rüyasında orgazm olur ve bütün spermleri gökyüzünden yeryüzüne düşer. Bu spermlerin düştüğü topraktan hem kadın hem erkek organları taşıyan Agdistis adında bir hermafrodit doğar. Diğer tanrılar Agdistis'ten pek hoşlanmazlar ve onun erkeklik organını keserler. Penisin toprağa düştüğü yerden badem ağacı meydana gelir. Nehir Tanrısı olan Sangarios'un (Sakarya Nehri) kızı Nana, bu ağaçtan bir badem kopararak göğsüne koyunca hamile kalır. Bu hamilelikten de Attis adı verilen bir oğul doğurur. Annesi Attis'i terkeder fakat onu bir keçi besler ve büyütür. Çok yakışıklı bir genç olan Attis'e, o zamanlarda tamamen bir dişi olan Agdistis ilk görüşte âşık olur. Attis kralın kızıyla evlenmek için Pessinus'a gider. Büyük bir şölen düzenlenir ancak tam düğün sırasında Agdistis gelince, Attis çıldırarak penisini kesip atar ve kendisini hadım ederek öldürür. Agdistis

---

¹³² Suzan Akkuş Mutlu , “Ön asya Toplumlarında Sıtma Hastalığı ve TedaviYöntemleri”, Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma, (Ed.: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı.2017, s.7-8.

¹³³ Akkuş-Mutlu, s.6

¹³⁴ Özmen, s.393

buna o kadar üzülür ki, onun bedeninin bozulmadan korunmasını sağlar.¹³⁵ Mitosun diğer bir versiyonunda ise kahramanlar Kibele ve Attis olarak geçmektedir: Zeus ümitsizce Kibele'yle evlenme peşindedir. Fakat Kibele'nin kendisine karşılık vermediğini gören Zeus bir plan yapar ve spermlerini yakındaki bir kayanın üzerine boşaltır. Bundan Agdistis adlı bir hermofradit (çiftcinsiyetli) doğar. Dionysos Agdistis'i sarhoş eder ve erkeklik organını kesip yere atar. Kanlarının düştüğü yerden bir nar ağacı çıkar. Irmak Tanrı Sangarios'un kızı Nana, ağacı görünce bir nar kopararak göğsüne koyar ve hamile kalır ve Attis'i doğurur. Başına bela getireceğini düşünen Nehir Tanrısı Sangarios kızına hemen bu çocuğu terk etmesini tembihler. Sokağa atılan Attis, yakışıklılığı sayesinde hemen gelip geçenler tarafından beslenir büyütülür. Bal ve teke sütü ile beslendiği için ona teke sütü anlamına gelen 'Attagus' ya da güzel anlamına gelen 'Attis' adı verilir. Çocuk büyüyüp genç bir delikanlı olunca hem Agdistis hem de Kibele çocuğa âşık olurlar ve aralarında bir rekabet yaşanır. Pessinus kralı Midas'ta Attis'i beğenmiş ve kızı ile evlendirmek ister. Bunun üzerine Agdistis Attis'i çıldırtır ve bir çam ağacının altında erkeklik organını keserek ölmesine neden olur. Kibele büyük bir üzüntü içerisinde bir cenaze töreni düzenleyerek Attis'in organını toprağa gömer. Attis'in akan kanlarında çamın etrafında menekşeler meydana gelir. Kralın kızı da olanlara dayanamaz ve kendini öldürür. Kibele onu da törenle toprağa verince topraktan bir badem ağacı yükselir. Agdistis yaptığına pişman olarak Zeus'a yalvarınca, Zeus Attis'in vücudunun bozulmayacağını, saçlarının uzamaya devam edeceğini ve küçük parmağını sürekli oynatacağına dair söz verir. Bunun üzerine Agdistis, onun cesedini Pessinus'a götürür, orada bir törenle gömülmesini sağladıktan sonra bir de rahipler tarikatı kurarak onun adına bir bayram tahsis eder. Frigler, Ana Tanrıça'nın sevgilisi Attis'e her yıl ilkbaharda kavuştuğuna ve bu şekilde doğanın tekrar canlandığına, Attis'in tekrar gömülüp toprağın altına gittiği aylarda ise doğanın da canlılığını yitirdiğine inanmaktaydılar.¹³⁶ Kibele onuruna yapılan törenlerinin çok kanlı olduğu bu konuda çalışan araştırmacılar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu törenlerde Attis mitinde görülen kanlı kastrasyon sahnelerine rastlanır ve tanrıçaya yaranmak için kendinden geçen müritlerin kendilerine zarar verdikleri bilinir. Göğüslerini yumruklayıp

---

¹³⁵ Grimal, s.27

¹³⁶ Akkuş-Mutlu, s.10

cinsel organlarını parçalayarak kan döktükleri, cinsel organlarını keserek kendilerini hadım ettikleri bir seremoni yaşanır.

Genelde kayalık ve ormanlık alanlarda, özellikle çam ormanlarıyla kaplı dağların yamaçlarında bulunan mağara içleri veya büyük kayaların oyukları, Ana Tanrıça'ya adanmış tören ve kutlamaların geçtiği tipik kutsal alanlardandır. Bu kutsal alanlar aynı zamanda bir adakta bulunma yeridir ¹³⁷. Ana Tanrıça adına düzenlenen törenlerde yer alan kişilerin görev ve statülerine göre bir isim verilmekteydi. Meter gizem ayinleri yoluyla katılan kişilere Mystes deniliyordu. Gallos'lar Tanrıça'nın hadım olmuş, kadınsı rahipleriydiler ve ayinleri yönetirlerdi. Metragyrtes'ler sokaklarda dilenerek tapınak için para yardımı sağlardı. Korybant'lar törenlerde müzik yapan Frig kökenli genç delikanlılardan meydana geliyordu. Tanrıçanın törenlerinde tef, zil, çalpara, kaval, flüt gibi müzik aletleriyle gürlleme, gümbürdeme, çınlama sağlanarak ayine katılanlar coşkulu, tahrik edici bir esrimeye sürüklenir, adeta çılgıncasına kudurmuş bir şekilde dans ederler ve bu hissizleşmenin sonunda da ellerinde bıçaklarla vücutlarının çeşitli yerlerini keserlerdi¹³⁸. Böylece her yıl mart ayında baharın geldiği kabul edilerek, Kybele-Attis mitini baştan sona ritüelleştirmek adına Kibele onuruna törenler düzenlenirdi. Bu törenlerin esas kısmı 15 Mart'ta başlayıp 27 Mart'a kadar devam eden Attis Bayramı'nı (Attideia) da içine alan yas törenleriydi. 15 Mart'ta Conna İnatrat adıyla Saz-kamış günü gerçekleştirilir ve Attis'in Gallus Nehri üzerinde bulunan sazlıklara bırakılıp çobanlar tarafından kurtarıldığına inanılan günün kutlaması yapılır ve tapınaklara Kannophoros denilen kamış-saz taşıyıcıları bu kutsal aletlerini taşırlardı. 16 Mart'a gelindiğinde müritler 9 gün kendilerini dünya nimetlerinden mahrum etme törenleri düzenler ve oruç tutarlardı. Bu süreçte şarap, ekmek, hurma, nar, kümes hayvanları, balık, domuz tüketilmezdi. Yine bu dönemde Ana Tanrıça'nın sevgilisinden ayrı kaldığına inanıldığı için dindarlar da ayrıca cinsel oruç tutarlardı.¹³⁹

22 Mart Arbor İnatrat yani Ağaç Günü olarak isimlendiriliyordu. Efsanelere göre bugün Attis kendisini hadım ettiği ve yaşamını yitirdiği kutsal çam ağacıyla birlikte Dendrophori olarak adlandırılan Ağaç Taşıyıcıları tarafından Palatinus Tepesine çıkararak

¹³⁷ Meriç Aygün Ekin, *Metropolis İonia III: Ana Tanrıça Kutsal Mağaları*, İstanbul 2013, s.83.

¹³⁸ M. A. Ekin, a.g.e., s.69.

¹³⁹ M. A. Ekin, a.g.e., s.71.

Attis'in efsanesini yeniden yaşatırlardı. Attis'i sembolize eden çam ağacının gövde kısmı yün bantlarla sarılarak dallarına mor menekşeler asılırdı.¹⁴⁰ Gecenin bitiminde tanrıçaya adanan bu bölgede çam ağacı kesilir (ektome) ve bir koç kurban edilerek çam ağacının kökleri bu kurbanın kanıyla yıkanırdı. Bu adaktan sonra dinsel alay Roma'yı dolaşarak yas tutup göğüslerini döverlerdi¹⁴¹.

23 Mart Attis için düzenlenen cenaze hazırlıklarının yapıldığı bir yas günü idi. Süslenmiş olan cenaze, meydanın orta yerine konularak ağıt yakma ritüeli gerçekleştirilirdi. Tüm gün yas tutulan bugün de müritler çığlıklar atarak, göğüslerine vurarak ve kendilerini keserek yaralarlardı¹⁴². Bugün Roma'da da yas günü olarak kutlanır ve Salli'ler (Mars'ın dans eden rahipleri) Kibele'nin rahipleri gibi kutsal davullarını çalıp kalkanlarını vurarak dinsel alaya karışırlardı¹⁴³

24 Mart *Dies Sanguinis*veya *Sanguem* denilen Kan Günü olarak bilinmektedir. Başrahip kutsal çam ağacının etrafında vahşi bir dans seremonisi için başlama işareti verir ve Kibele'nin kutsal çalgıları olarak bilinen tefler, kavallar ve çalparalar çalınmaya başlar idi. Müritler göğüslerini döver, kollarını ve omuzlarını keserek akan kanlarını kutsal ağaca ve sunaklara serperlerdi. Bu seremoni sonunda müritler sırasıyla Attis'e öykünerek kırık bir cam parçası yardımıyla kendilerini hadım ederler ve sonrasında müritlere dine girişlerinin kabulü olarak Kibele rahipleri tarafından bir dövme yaptırılırdı. 24 Mart'ı '25 Mart'a bağlayan gece ise Attis'in sembolü olan kutsal çam ağacı kütüğü başka bir zaman yakılmak üzere gömülüyor ve gecenin sonunda Attis'in yeniden doğuşunun müjdesi veriliyordu¹⁴⁴.

25 Mart bayramın üçüncü günü ve Attis'in yeniden dirilişinin canlandırıldığı gün olması dolayısıyla oldukça önemliydi. Hilaria olarak adlandırılan ve sevinç-şenlik

---

¹⁴⁰ Ömer Çapar, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kibele) Tapınımı". *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 29/1-4, 167-209.s.180-181

¹⁴¹ Çiğdem Dürüşken, *Roma Dini*, İstanbul 2003, s.82-83.

¹⁴² M. A. Ekin, a.g.e, s.72.

¹⁴³ Ç. Dürüşken, a.g.e, s. 82.

¹⁴⁴ M. A. Ekin, a.g.e, s.72.

günü olarak kutlanan bugün de Attis'in ilkbaharın gelmesiyle birlikte ölüm uykusundan uyanması ve dirilişi, aşırıya kaçan eğlenceler ve ziyafetlerle kutlanmaktaydı.¹⁴⁵

Bugün aynı zamanda Taurobolium (Şekil 3) adı verilen boğa kurbanı da gerçekleştirilmekteydi¹⁴⁶. Prudentius'tan aktaran Dürüşken, törenin ayrıntılarını şu şekilde anlatmaktadır: Yer altına açılan derin çukurlarda kurban törenleri yapılır. Rahip, alnında bir kuşak ve başında altından bir taçla, zengin ipekler içinde çukura indirilir. Çukurun üst kısmı delikli levhalarla dokunmuştur. Kurbanlık boğanın yanları ve boynuzları çelenklerle, alnında parlak metal bir parçayla süslenmişti. Boğa kurban edildikten sonra kutsal bir mızrakla göğsü delinir ve sıcak kan akar. Kan buharlaşır ve damla damla deliğe damlar. Çukurdaki rahip, önce başını damlayan damlaların altına sokar, sonra bu kan giysilerine ve tüm vücuduna bulaşır. Kan yanaklara, kulaklara, dudaklara ve burun deliklerine sızar. Gözlerini bu kanla yıkarsın, dilini ıslatırsın ve pıhtılaştıran kanı içersin. Diğer polisler boğanın cesedini alıp götürür. Katliamdan kanlı sakalları ve kanlı kafalarıyla rahipler çıkar. Bu ritüelin ardından kendisine ilahi bir can bahşedildiği ve bu canın kurban edilen boğadan çıktığı anlatılır. Rahip ölümsüz olup yeniden doğar (aeternam'da renatus). Ve artık kendisi tanrıdır.¹⁴⁷

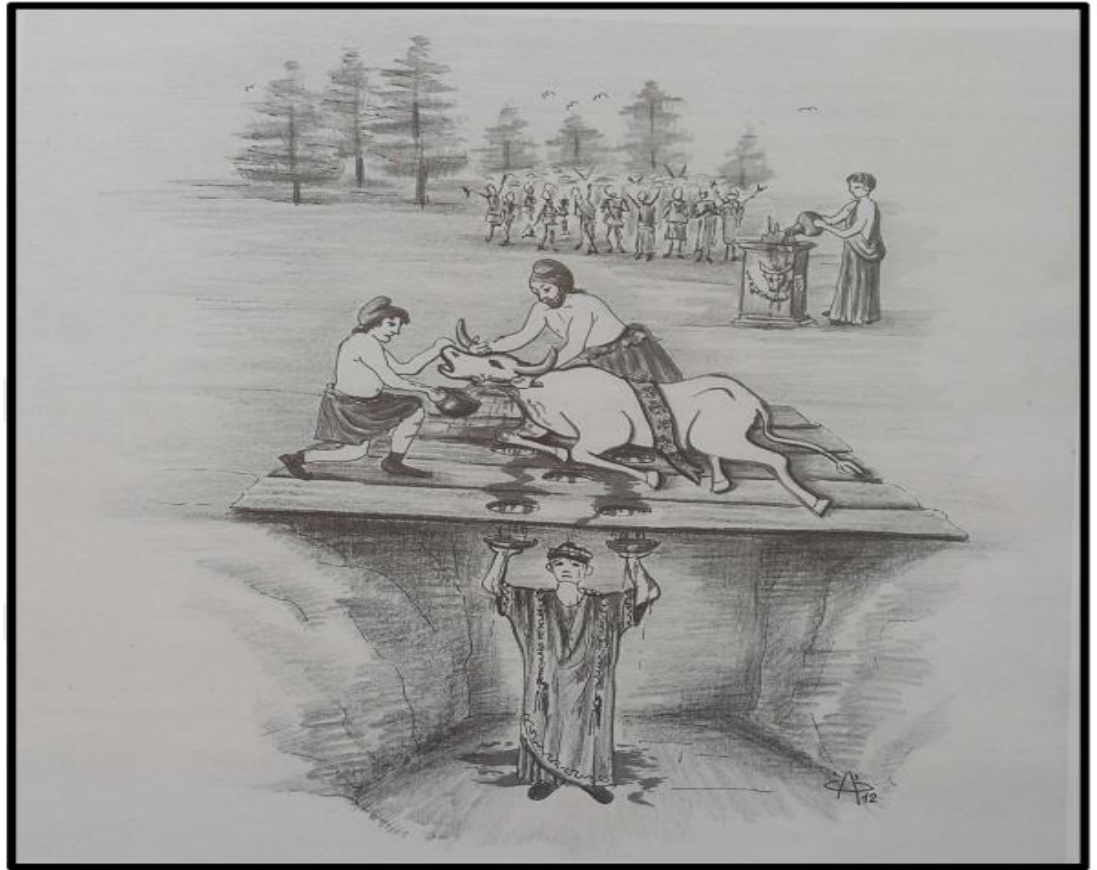
Şekil 3.Boğa Kurban Töreni (Taurobolium)

---

¹⁴⁵ Ö.Çapar, 1978, s.181

¹⁴⁶ M. A. Ekin, a.g.e, s.71.

¹⁴⁷ Ç.Dürüşken, 2000, s.80.

Kaynak: (Meriç, 2013, s.73, illüstrasyon: Özcan Atalay)

26 Mart'ta Requietio adı verilen bir dinlenme günü uygulanır ve kutlamalarda yorgun düşen müritler ruhlarını ve bedenlerini dinlendirirlerdi. Bugün aynı zamanda Roma'da Tanrıça'nın gümüş heykeli, siyah meteorit taşıyla birlikte Palatinium tepesine götürülerek oradan araba ya da tahtirevan yardımı ile Porta Capena'ya taşınmaktaydı. 27 Mart Lavito günü olarak adlandırılan gün olup, Roma'daki törenlerde tanrıçanın heykeli bir alay içerisinde Roma dışındaki Tiber nehrinin döküldüğü Almo deresine götürülerek burada yıkanır¹⁴⁸. Yıkanma işleminden bir süre sonra Tanrıça'nın Roma'ya dönmesi için yakarılıyordu¹⁴⁹. Attis onuruna yapılan bu haftadan sonra Roma'da MÖ 194'te kutlanmaya başlayan Megalesia bayramı düzenlenmekte ve Nisan ayının onuncu gününe kadar Kibele'nin söylencelerinin konu alındığı tiyatro gösterileri yapılarak Circus'ta düzenlenen atlı araba yarışlarının düzenlenmesiyle son

¹⁴⁸ Ömer Çapar, *Roma Tarihinde Magna Mater (Kibele) Tapınımı*, Ankara 1978, 29/1-4, s.167-209.

¹⁴⁹ M. A. Ekin, a.g.e, s.80.

bulmaktaydı¹⁵⁰. İyonya'daki Attis ibadetini gösteren bir delil parçası, Efes'te Augustian Bazilikası'nın altında bulunmuştur. MÖ 1. yüzyıla tarihlenen pişmiş toprak heykelcik sırtüstü yatan bir genci göstermektedir. Belirgin olarak bağlanmamış bırakılan erkek cinsel organları hariç, vücudu sıkıca kumaş şeritlere sarılıyken, kafasında sivri kep, Attis'in figürlerinde sıkça görülen elementlerdir. Heykelcikte betimlenen figürün, kendi kendini hadım etme yoluyla ölüm tasviriyle, Attis'i temsil ettiğine inanılmaktadır. Diğer benzer eserlerdeki bununla ilgili olarak belirtilen paralellikler, MÖ 2. yüzyıl veya daha sonraki dönemlere tarihlenirler ve farklı bir sahneyi, bir çam ağacının altında, üreme organları dökülen genç bir Attis'i göstermektedirler. Efes buluntusu, oldukça açık bir biçimde hadım edilmemiş bir genç göstermektedir ve sargılar aynı şekilde bir bebeğin kundaklaması da olma ihtimali vardır. Eser, Helenlerin Meter'in Anadolu kültürü üzerindeki etkisinin bir başka örneğini sunmaktadır¹⁵¹.

3.3. Anadolu- Mısır Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi

Anadolu ve Mısır arasındaki sembolik benzeşimlerin en önemlilerinden biri, güneş kültüdür. Hem Anadolu hem de Mısır kültürlerinde güneş, hayatın kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, güneş sembolü her iki kültürde de oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle, Anadolu'daki Hititler ve Mısır'daki Firavunlar, güneş sembolünü sık sık kullandıkları yapıtlarında göstermişlerdir. Bir diğer sembolik benzeşim ise, aslan sembolüdür. Hem Anadolu hem de Mısır kültürlerinde aslan, güç ve kudret sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da Hititler döneminde yapılan taş kabartmalarında ve Mısır'da Firavunlar döneminde yapılan heykellerde sık sık aslan sembolü kullanılmıştır. Ayrıca, Anadolu ve Mısır arasındaki sembolik benzeşimler arasında, yılan sembolü de bulunmaktadır. Hem Anadolu hem de Mısır kültürlerinde yılan, bilgelik ve sağlık sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da Hititler döneminde yapılan kabartmalarda ve Mısır'da Firavunlar döneminde yapılan heykellerde sık sık yılan sembolü kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, Anadolu ve Mısır arasındaki sembolik benzeşimler arasında, nilüfer çiçeği sembolü de bulunmaktadır. Hem Anadolu hem de Mısır kültürlerinde nilüfer çiçeği, saflık ve güzellik sembolü olarak kabul edilmiştir. Özellikle Mısır'da nilüfer çiçeği, Firavunların tahtının üzerinde bulunmuştur. Hem

¹⁵⁰ Ç. Dürüşken, a.g.e, s.102.

¹⁵¹ Lynn Roller, a.g.e, s.90.

Anadolu hem de Mısır kültürlerinde güneş, aslan, yılan ve nilüfer çiçeği gibi semboller, benzer anlamlar taşıdığı için sık sık kullanılmıştır. Bu sembolik benzeşimlerin incelenmesi hem Anadolu hem de Mısır tarihinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.4.1. Güneş Barkası

Nil Nehri, Mısırlılar için yaşamın kaynağıdır, bu yüzden dinlerinde de çok önemli bir yere sahiptir. Gökyüzündeki Samanyolu'nu Nil Nehri'ne benzetirler ve gökyüzünde, Nil'in üzerinde olduğu gibi teknelerle yolculuk yapılabileceğine inanırlar.¹⁵² Güneş Tanrısının gece ve gündüz yolculuğu tekne üzerinde gerçekleşmektedir. Gündüzleri gündüz teknesi "mesektet", geceleri ise gece teknesi "mandjet" ile yolculuğunu yapıyordu. Eski Krallık döneminde özellikle IV. Hanedan zamanında piramitlerin yanına en az bir adet Güneş barkası yani Güneş teknesi konuyordu. Bu tekne günümüze kadar gelmiştir. Bu teknenin yapımı için sedir ağacı kullanılır.¹⁵³ Bu ağaç da Levant bölgesindeki Byblos şehrinden geliyor. Yeni Krallığın Firavunları özellikle Güneş Kışlasını takdir ettiler ve birçok kışla satın aldılar. Bazı Mısır tanrılarının kendi tekneleri ve gemileri vardır. Bunlardan en önemlisi güneş tanrısının gemisidir. Özellikle gece yolculuklarında diğer tanrı ve tanrıçalar güneş tanrısının koruması altındadır ve korkunç yılan Apep'e karşı Ra'nın yanında savaşırlar. Mezar tasvirleri bazen bu kabuğu tırmıklayan çakal veya yılan başlı tanrı ve tanrıçaları tasvir eder. Ölmek üzere olanların ve firavunların en çok istediği şey o kışlada olmaktır. Halk arasında bu olayı anlatan bir ritüel de vardır. Ra'nın havlamasının yanı sıra, tanrı Amon'un da bir havlaması vardı ve Ra'nın soyut havlamasının aksine, Amon'un havlaması insanlar tarafından yapıldı ve Thebes şehrinde tutuldu. Bu havlama, Opet festivalinin görkemli töreni sırasında alandan kaldırılır ve tanrı resminin üzerine yerleştirilir. Festival sırasında heykel Karnak Tapınağı'ndan Luksor Tapınağı'na bu şekilde taşınır. Başka bir havlama tanrı Osiris'e aittir. Abydos'taki Dendera Tapınağı'nın

---

¹⁵² Joshua Mark, *Ships of the Gods of Ancient Egypt World History Encyclopedia*, [Erişim Tarihi: 27.05.2023, <https://www.worldhistory.org/article/1062/ships-of-the-gods-of-ancient-egypt/>].

¹⁵³ Geraldine Pinch, *Mısır Mitolojisi*. (Çev.Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul 2019, s.40.

tavan kabartmasında, tanrı Osiris'in bir görüntüsü kabuğa yerleştirilir, mezara taşınır ve sonra geri getirilir. Bu eylemin amacı Osiris'in dirilişini temsil etmektir. ¹⁵⁴

3.4.2. Dikilitaş/ Obelisk

Dikilitaşın amacı insanları ve olayları anmak ve tanrıları onurlandırmaktır. Bir kaide üzerinde duran, konik başlı, kare gövdeli sütun görülmektedir. Kafanın konik kısmının da Benbenit olduğu düşünülüyordu. İnşaat, Eski Krallık'tan Roma dönemine kadar devam etti. Aswan bölgesinden sağlam bir granit taş olarak inşa edilmiştir. En önemlisi, Yaratıcı Güneş Tanrısı'nın kutsal tepesini temsil ediyordu. Dikilitaşlar, biri Güneş'i, diğeri Ay'ı, gece Güneş'i temsil eden çiftler halinde düzenlenmiştir. III. Dikilitaşların kutsanması Thutmose'dan sonra başlamış ve Roma dönemine kadar devam etmiştir. Dikilitaş aynı zamanda güneş saati olarak da kullanılmaktadır. Aswan Dikilitaşı, Firavun'un huzurunda törenle bir kaide üzerine dikilir. Dikilitaşı II. Ramesses inşa etmiştir. Aswan'dan İskenderiye'ye Mısır'ın her yerinde dikilitaşlar bulunmuştu, ancak Thebes ve Heliopolis'te yoğunlaştıkları görülmekteydi. Bunun nedeni, güneş tanrısının kutsandığı yer olmasıdır. Dikilitaşlar genellikle güneş tanrısını onurlandırmak için tapınak bahçelerine dikilir. Heliopolis Dikilitaşı I. Senusret döneminde dikilmiştir. Dikilitaşlar, katı bir granit bloğunun dört tarafında da yazıt bulunan çeşitli boyutlarda taşlardır ve orta Krallık'ta tapınakların önüne çiftler halinde kurulmaya başlamıştır. ¹⁵⁵

3.4.3. Ben-ben Taşı

Benbenit, Mısırlılar tarafından kullanılan en yaygın sembollerden biridir. Heliopolis bölgesinde, Yaratıcı Güneş Tanrısı'nın bir tezahürü olduğuna inanılan bir monolit vardır. Bu taş Benben taşı denir. Bu taş güneş tanrısının kadim sulardan çıkıp yerleştiği ilk toprağı temsil eder. Mısır tarihinin en eski zamanlarından beri muska ve oymaların yapıldığı bir nesnedir. Piramidin inşası da bu taştan esinlenmiştir. Bunun birçok örneği var, özellikle Yeni Krallık'ta bulunmaktadır. ¹⁵⁶ Bunun dışında geleneksel olarak “Güneş Kursu” da Güneş Tanrısı'nın en yaygın tezahürüdür. Bazen yanında

---

¹⁵⁴ Joshua Mark, s. 120.

¹⁵⁵ Afet İnan, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Ankara 2020, s.293.

¹⁵⁶ Joshua Mark, s.101.

şahin kanadı ya da Uerus yılanı bulunmaktadır. Ben-ben taşı, tarihi geçmişi ile önemli bir taş türüdür. Adını, Antik Mısır'da kullanılan ben-ben adlı beyaz kireç taşından almaktadır. Antik Mısır'da, bu taşın tapınaklarda ve piramitlerde kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca, bu taşın, antik Mısır'da tanrıların varlığına işaret ettiği düşünülmektedir. Ben-ben taşı, beyaz renkli ve parlak bir görünüme sahiptir. Bu özelliği nedeniyle, Mısır mitolojisinde güneş tanrısı Ra'nın sembolü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, bu taşın, insanların ruhunu temsil ettiği düşünülmektedir. Ben-ben taşı, sadece Antik Mısır da değil, diğer uygarlıklarda da kullanılmıştır. Örneğin, Roma İmparatorluğu'nda, bu taşın heykelerde ve mimari yapılarında kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca, Orta çağ Avrupa'sında da ben-ben taşı kullanımı yaygındı. Günümüzde ben-ben taşı, özellikle mücevherat sektöründe kullanılmaktadır. Bu taşın beyaz rengi ve parlak görünümü, mücevherat tasarımlarında sıklıkla tercih edilmektedir. Ayrıca, bu taşın sağlık açısından da faydaları olduğu düşünülmektedir. Özellikle, zihinsel açıdan rahatlama yardımcı olduğu ve stresi azalttığı belirtilmektedir. Ben-ben taşı, tarihi geçmişi ve sembolik anlamları ile önemli bir taş türüdür. Antik Mısır'dan günümüze kadar uzanan kullanım alanları ve özellikleri ile ben-ben taşı, kültürümüzde önemli bir yere sahiptir.

3.4.4. Güneş Tanrısının Sembolleri Olan Bitkiler

Eski Mısırlılar, tanrıların ve tanrıçaların ağaçlarda yaşadığına inanmaktadır. Bu inanç totemizm ile ilişkilidir ve bu inanış ilerleyen zamanlarda yavaş yavaş değişmiştir ama her zaman tanrıların, özellikle de tanrıçaların kutsal bitkisi olmuş ve giderek daha çok onunla anılmıştır. Horus akasya ağacı, Wepwawet ılgın ağacı ve Ra firavunun incir ağacıdır. Hathor, İsis ve Nut gibi güneş tanrılarıyla ilişkilendirilen tanrıça unvanlarından biri de Firavunların Meryem Ana figürüdür. Bu tanrıçalar mezar kabartmalarında "Firavun'u besleyen ağaç" olarak temsil edilirler. Kutsal ağaç kavramı zamanla bu tanrıçaların ayrılmaz bir parçası haline geldi ve firavunun ölümünden sonra tanrıçalar mumyalanarak tanrıçanın rahmini tasvir eden ahşap tabutlara yerleştirilmiştir. Mısır'da hem beyaz hem de mavi renklerde mevcut olan nilüfer çiçeği, kayıtlı tarihten beri kokusu ve güzelliği nedeniyle Mısırlıların zihinlerinde kutsal bir yer edinmiştir. Nilüfere olan bu ilgi elbette bu bölge insanların inançlarına da yansımıştır. Tanrı Nefertem'in simgesi olan nilüfer çiçeği, ısı ve güneş tanrısı ile güneş tanrısının simgesi olmuştur. Bu bitkinin 'ilahi ışık' ile 'kaotik karanlığı' birleştirdiğine inanılıyor. Bitki

geceleeri suya çiçek boyar. Sabah tekrar toprağa çıkar ve çiçek açmaktadır. Bu nedenle umut ve yeniden doğuşla ilişkilendirilir. Ölüler Kitabı, güneş tanrısı Ra'nın bir nilüfer çiçeğinden çıktığını söyler. Güneş tanrısıyla ilişkilendirilen bir diğer bitki de hurma ağacıdır. Palmiye ağacının başındaki taç nedeniyle Mısır'da güneşle ilişkilendirilir ve Ra'nın "kutsal ağacı" olarak kabul edilir. Firavun ağacı Mısır'da da "kutsal ağaç" olarak kabul edilmektedir. Çünkü sadece "hayat veren su" olan yerde yetişir.¹⁵⁷

3.4.5. Güneş Tanrısı'nın Sembolleri Olan Hayvanlar

Bennu/ Feniks/ Balıkçıl Kuşu

Bennu adı 'parlayan' veya 'yükselen' anlamına gelir. Bennu, Nil'in en yaygın kuşlarından biridir ve Heliopolis bölgesinde saygı görür. Kuşlar, kaosun karanlık sularından ilk çıkan, çığlıklarıyla sessizliği bozan ve ilk sesleri çıkaranlardır. Karanlık sudan çıktıktan sonra Kutsal Tepe olan Benben taşının üzerine konuldu. Bennu kuşu, Heliopolis güneş tanrısı Ra'nın enkarnasyonuydu ve onun ceset olduğuna inanılıyordu. Heliopolis'te Bennu kuşu, Benben taşının veya kutsal söğüt ağacının üzerinde otururken tasvir edilmiştir. Her 30 yılda bir, Bennu kuşunun gücünü ve canlılığını geri kazanması adına bir festival düzenleniyor. Bennu kuşu güneş tanrısı Ra, Atum ve Osiris'i temsil eder. Bennu kuşu, güneş gibi defalarca yeniden doğduğu için "Yıldönümü Kralı" olarak anılır. Herodotos'a göre Bennu kuşu her 500 yılda bir kendini ateşe teslim eder ve yumurtasından yeniden doğar. Piramit Belgelerinde gri bir kuyruksallayan olarak görünür, ancak daha sonra bir balıkçıl ile bir tutulmuştur.¹⁵⁸ Doğa, binlerce yıldır insanları hayran bırakan bir güzellik kaynağıdır. İnsanlar doğanın sunduğu güzellikleri keşfetmek için yıllarını harcamışlardır. Bu keşifler sonucunda, dünya üzerinde birçok farklı tür keşfedilmiştir. Bu türlerden bazıları, Bennu, Feniks ve Balıkçıl Kuşu gibi efsanelerde yer alan türlerdir. Bennu, Mısır mitolojisinde yer alan efsanevi bir kuştur. Bennu, güneşin doğuşunu simgeleyen bir kuştur ve yeniden doğuşun sembolüdür. Bennu, aynı zamanda yaratılışın da sembolüdür. Efsaneye göre, Bennu kendini güneşin doğuşunda yakar ve küllerinden yeniden doğar. Bu nedenle, Bennu yeniden doğuşun ve sonsuzluğun sembolü olarak kabul edilir. Feniks de Bennu gibi efsanelerde yer alan bir

¹⁵⁷ Heike Owasu, *Symbole Agyptens*, Holand 1998, s.27.

¹⁵⁸ Richard Wilkinson, *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, (Çev.Ahmet Fethi Yıldırım), İstanbul 2016, s.72.

kuştur. Feniks, Yunan mitolojisinde yer alan bir kuştur ve yeniden doğuşun sembolüdür. Efsaneye göre, Feniks kendini ateşte yakar ve küllerinden yeniden doğar. Bu nedenle, Feniks yeniden doğuşun ve sonsuzluğun sembolü olarak kabul edilir. Balıkçıl Kuşu ise gerçek bir türdür ve dünya genelinde yaygın olarak bulunur. Balıkçıl Kuşu, avlanmak için suda balık avlayan bir kuştur. Balıkçıl Kuşu, uzun boyunlu ve ince gövdeli bir kuştur. Bu özellikleri sayesinde suyun içinde kolayca hareket edebilir ve balık avlayabilir. Bennu, Feniks ve Balıkçıl Kuşu gibi türler, doğanın sunduğu güzelliklerin sadece birkaç örneğidir. Bu türler, insanların hayal gücünü ve yaratıcılığını tetikleyen efsanelerde yer alırken, gerçek hayatta da doğanın sunduğu zenginliği gösterirler. Doğa, insanların hayatındaki önemli bir faktördür ve bu türler de doğanın sunduğu zenginliği göstermektedirler.

Mayıs Böceği/ Bok Böceği

Kutsal Mayıs böceğinin ismi Kepri/Kheper ya da Khepera olarak geçmektedir ve “vücut bulan (yaratılan)” ya da “vücuda getiren (yaratan)” anlamlarına gelmektedir. Yeniden doğuşu, metamorfozu ve yenilenmeyi temsil eder ve güneş tanrısı Ra'nın dört ana formundan biri olan ilahi Cockchafer, piramit metinlerinde güneş tanrısı adına anılır. Ayrıca Ra Günü'ndeki teknelerle de ilişkilendirilir. Kutsal keçi, bir gübre yığınına yumurta bırakır, bu pisliği bir deliğe sokar, oraya sürükler ve oraya yerleştirir. 40 gün sonra yumurtadan çıkan yavrular rahimde (göbek) beslenir. Mısırlılar, bok böceğinin sadece erkek olduğuna ve güneş tanrısı gibi tek başına var olduğuna inanıyorlardı. Bok böceği kendi formunda veya bok böceği yüzlü bir insan olarak tasvir edilmiştir. Bu böcek muskalarının çoğu taştan veya fayanstan yapılmıştır. Karnak tapınağının bahçesinde devasa bir Scarabe heykeli durmaktadır. Mayıs Böceği ve Bok Böceği, doğal yaşamın önemli parçalarından olan böceklerdendir. Bu iki böcek türü, farklı özellikleri ve yaşam alanları ile dikkat çekmektedir. Mayıs Böceği, sıcak yaz aylarında çalılıarın, ağaçların ve otlakların üzerinde sıkça görülen bir böcek türüdür. Genellikle yeşil renkte olan bu böcekler, uzun antenleri ve kanatları ile dikkat çekerler. Mayıs Böcekleri, özellikle erkekleri ile ünlüdür. Erkek Mayıs Böcekleri, şarkı söyleyerek dişileri çekmeye çalışırlar. Bu şarkı, insan kulağına hoş gelen bir melodiye benzer ve sıcak yaz gecelerinin vazgeçilmez seslerinden biridir. Bok Böceği ise daha farklı bir yaşam alanına sahip olan bir böcek türüdür. Genellikle çöplerin, hayvan dışıklarının ve diğer organik atıkların üzerinde yaşarlar. Bu böcekler, doğal döngünün bir parçası

olarak organik maddelerin parçalanmasına yardımcı olurlar. Bok Böcekleri, kahverengi veya siyah renkte olabilirler ve küçük boyutları ile dikkat çekerler. Her ne kadar farklı yaşam alanlarına sahip olsalar da Mayıs Böceği ve Bok Böceği'nin doğal yaşamda önemli bir yeri vardır. Bu iki böcek türü, doğanın dengesi için önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, son yıllarda insan faaliyetleri nedeniyle doğal yaşamın dengesi bozulmaktadır. Tarım ilaçları, çevre kirliliği ve habitat kaybı gibi faktörler, böcek türlerinin yok olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, doğal yaşamın korunması için insanların daha duyarlı olması gerekmektedir. Mayıs Böceği ve Bok Böceği gibi böceklerin doğal yaşamdaki önemi büyüktür. Bu böceklerin korunması ve yaşam alanlarının korunması, doğal dengenin sağlanması için önemlidir. İnsanların doğal yaşama saygı göstermesi ve koruma çalışmalarına destek vermesi, gelecek nesillerin de doğanın güzelliklerinden faydalanmasını sağlayacaktır.

Firavun Faresi

Firavun faresi, tanrı Atum'un "kutsal hayvanı"dır. Daha sonra Ra'nın kutsal hayvanı olmuştur. Yılan düşmanlığı nedeniyle Heliopolis din adamları tarafından Güneş Kültü'ne kabul edilmiştir. Efsaneye göre tanrı firavun faresi kılığına girmiş ve Apep yılanıyla savaşmıştır. Bu hayvanlar yeraltı dünyasının iyi ruhları olarak kabul edilirler ve tasvirlerinde güneş ve yılan Uraeus sembolleri ile temsil edilirler¹⁵⁹. Firavun faresi, Mısır Firavunlarının sembol hayvanı olarak tarihte yerini almış bir kemirgen türüdür. Adını Firavunlar dönemindeki Mısır toplumundan almıştır. Bu hayvan, Firavunlar tarafından kutsal kabul edilir ve özel bir yere sahiptir. Firavun faresinin tarihi, MÖ 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. O dönemlerde, bu hayvanın kemikleri ve dişleri, Firavunların mezarlarında bulunmuştur. Firavun faresi, Mısır'da yaşayan diğer hayvanlardan farklı olarak, halk arasında da saygı görürdü. Bu saygınlığı, Firavunların onu sembol hayvanı olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır. Firavun faresi, Mısır'da çok özel bir yere sahipti. Öyle ki, bu hayvanın öldürülmesi bile Firavunlar tarafından yasaklanmıştı. Firavun faresi, aynı zamanda Mısır'ın bereket tanrısı olan Anubis'in de sembol hayvanıdır. Anubis, ölümlerin tanrısı olarak bilinir ve Firavun faresi de bu nedenle ölümlerle ilişkilendirilmiştir. Firavun faresinin bir diğer özelliği de görünümüdür.

---

¹⁵⁹ Heike Owasu, s.255.

Bu hayvan, beyaz renkli ve uzun kuyruklu bir kemirgendir. Gözleri ise kırmızı renklidir ve bu da ona mistik bir hava katmaktadır. Firavun faresinin kemikleri ve dişleri, Firavunlar tarafından değerli kabul edilirdi ve bu nedenle sıklıkla mezarlarında kullanılırdı. Mısır toplumunda Firavun faresi, sadece sembolik bir anlam taşımazdı. Aynı zamanda bu hayvanın tüyleri, Mısır'da kullanılan çeşitli ilaçların yapımında da kullanılırdı. Özellikle kalp hastalıklarına iyi geldiği düşünülen bu ilaçlar, Firavun faresinin tüylerinden elde edilirdi. Firavun faresi, günümüzde de hala varlığını sürdüren bir kemirgen türüdür. Ancak artık sadece Mısır'da değil, dünyanın birçok yerinde yaşamaktadır. Yine de Mısır'da hala kutsal bir hayvan olarak kabul edilmekte ve turistler tarafından ilgi görmektedir. Sonuç olarak, Firavun faresi Mısır toplumunda çok özel bir yere sahip olmuştur. Hem sembolik hem de pratik anlamda kullanılan bu hayvan, Mısır'ın tarihi ve kültürel mirası içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bugün bile, Firavun faresi hakkında anlatılan efsaneler ve hikayeler, insanların ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Arı

Nil Vadisinde M.Ö 3000 yılından beri arıcılığın binlerce yıldır yapıldığı bilinmektedir. Arıların ürünü olan bal hem gıda olarak hem de tıbbi merhem olarak kullanılmaktadır. Efsaneye göre güneş tanrısı Ra'nın döktüğü gözyaşları arıya dönüşmüştür. Bu nedenle Tanrı'nın tapınaklarında arı tasvirleri görülmektedir¹⁶⁰

Yılanlar

Yılanlar, eski Mısır inançlarının ilk günlerinden beri var olan canlılardır. Mısır edebiyatındaki en eski büyüler yılanlara, özellikle de kobralara karşı koruyucu büyülerdir. Yılanlar, düzen ve kaos arasındaki savaşın her iki tarafında yer alır. Güneş tanrısının düşmanı Apep adında bir yilandır. Yunanca'da uraeus olarak adlandırılan bu yılanın Mısır'daki karşılığı, "yerleşik" anlamına gelen "iaet"tir. Yaratıcı tanrı Ra Atum çocuklarını karanlık denizde kaybettiğinde onları bulması için Göz Tanrıçasını gönderdi. Ve Göz Tanrıçası çocuklarıyla geri döndüğünde, Güneş Tanrısının kendi

¹⁶⁰ Heike Owasu, s.257.

gözlerini yeniden canlandırdığını görünce çok kızdı. Bu sırada güneş, onu tüm tanrılardan daha güçlü bir yılanla dönüştürerek ona ateşli zehir verir. Güneş Tanrısına ve halefine karşı çıkanlara karşı kullanmasını ister. Güneş tanrısı gökyüzünde kaybolduğunda, Mısır tahtını oğlu Geb'e devreder ve ona yer altında yılanlarla savaşmasını emreder. Üç kobra benzeri tanrıça, Mısır'da yılan biçiminde görülen en yaygın tanrıçalardır. Sazlıklarda Wadith, tarlalarda Renenutet ve çöl tepelerinde Meletseger'dir.¹⁶¹ Tanrıça Urset'in adı "yeşil olan" anlamına gelir. O bir yılan tanrıçasıdır. Tanrıça, Mısır tacında bir güneş kursu tutarken tasvir edilmiştir. Ve "büyük sihir" sıfatını kazanır. Ayrıca güneş tanrısı Ra'nın gözü olduğuna inanılıyor. Tanrıça metinlerde "Güneyin Hanımı" olarak anılır. Tanrıça Huaret, saldırmaya hazır bir kobra şeklinde tasvir edilmiştir. Bu tanrıçaya Kuzey Delta şehri Buto'da tapılır ve tapınağına Ateş Evi anlamına gelen Pernu adı verilir. Yılan Apep, güneş tanrısı Ra'nın baş düşmanıdır ve çözümlenin, karanlığın ve hiçliğin gücünü temsil eder. Rahibe'nin karanlık sularında var olan bir yaratıktır. Eser, özellikle Güneş Tanrısının gece yolculuğunun yedinci ve on ikinci saatlerinde gemiye saldıran ve tanrı Set tarafından durdurulan güneşin Yeni Krallık tasviriyle tanınmaktadır.¹⁶² Bu teknede Hathor, Neith, Geb gibi birçok tanrı ve tanrıçalar da bulunmaktadır. Yılan Apep'i sürekli öldürmelerine karşın Apep her gün yeniden doğmakta ve her gece tekrardan saldırmaktadır. Bu inanç muhtemelen yılanın deri değiştirmesinden dolayı yenilenmeyi temsil ediyordu. Yeni Krallık döneminde yazılan Apep'in Kitabı'nda Apep'e karşı yapılması gereken büyü ve ritüeller yazmaktadır ve birçok tapınakta bu büyü ve ritüeller rahipler vasıtasıyla yapılmıştır.

Mnevis Boğası

Mnevis boğası Heliopolis'in kutsal hayvanlarından biridir ve Güneş Tanrısı Ra'nın "Ba'sı" ya da "Gücü" olarak görülüyordu. Tarihçi Manetho 16 'ya göre II. Hanedanlık'tan itibaren Heliopolis'te tapınılıyordu. Aslında ayrı bir tanrı olmasına karşın Heliopolis kültürünün içine dahil edilmiştir. Memfis'teki Apis boğasından sonraki en önemli boğasıydı. Heliopolis rahipleri tarafından Apis boğasının babası ilan edilmiştir. Tabut Metinleri'nde ismi Nem-Uer'dir. Mnevis boğasının tezahürü ise

¹⁶¹ Geraldine Pinch, s.325.

¹⁶² Geraldine Pinch, s.340.

boynuzlarının arasında ‐Güneş diski ve Uraeus Yılanı‐ olan bir boğa ‐eklinedir. Mnevis boğaları öldükleri zaman özenle hazırlanan bir törenle Heliopolis'teki Ana Güneş Tapınağı'nın kuzeyine gömülürlerdi. Akhenaton döneminde de tapınılmaya devam edilmiştir. Mnevis boğası, Yunan-Roma dönemindeki tapınaklarda yer alırdı ve Serapis ile birleşmiş ve Serapis-Osormnevis Tapınağı yapılmıştır¹⁶³. Antik Mısır'ın zengin kültürü, birçok sembol ve tanrıya ev sahipliğı yapmıştır. Bu sembollerden biri de Mnevis Boğası'dır. Mnevis Boğası, Antik Mısır döneminde kutsal bir hayvan olarak kabul edilmiştir ve birçok ritüelde kullanılmıştır. Mnevis Boğası, özellikle Heliopolis bölgesinde kutsal kabul edilirdi. Bu bölge, Antik Mısır'ın en önemli dini merkezlerinden biriydi ve güneş tanrısı Ra'nın doğduğu yer olarak bilinirdi. Mnevis Boğası, Ra'nın bir sembolü olarak kabul edilirdi ve güneş tanrısının bedenini temsil ederdi. Mnevis Boğası'nın özellikleri arasında siyah renkli olması, boynuzları ve gözlerinin mavi olması yer alır. Ayrıca, boğanın kuyruğunda beyaz bir tüy bulunması da önemlidir. Bu özellikler, Mnevis Boğası'nın kutsallığını vurgular. Mnevis Boğası, Antik Mısır'da birçok ritüelde kullanılırdı. Özellikle, boğanın doğum günü olan 1 Ocak'ta kutlamalar yapılırdı. Bu kutlamalar sırasında, boğa üzerinde danslar yapılır ve dualar edilirdi. Ayrıca, Mnevis Boğası'nın ölümü de önemli bir ritüeldi. Boğanın ölümü, güneş tanrısı Ra'nın yeniden doğuşunu simgelerdi. Mnevis Boğası'nın kutsallığı, ölümünden sonra da devam ederdi. Boğanın bedeni mumyalanır ve Heliopolis'teki tapınağa gömülürdü. Ayrıca, Mnevis Boğası'nın mumyası üzerinde çeşitli semboller ve yazıtlar yer alırdı. Bugün, Mnevis Boğası hakkında pek çok bilgiye sahibiz ancak hala pek çok sır da saklı kalmaktadır. Antik Mısır'ın bu kutsal sembolü, tarihin derinliklerinden günümüze kadar ulaşmıştır ve kültürümüzde önemli bir yer tutar. Mnevis Boğası Antik Mısır'ın kutsal sembollerinden biridir ve özellikle Heliopolis bölgesinde büyük önem taşımıştır. Bu kutsal hayvan, güneş tanrısı Ra'nın bedenini temsil ederdi ve birçok ritüelde kullanılırdı. Bugün bile, Mnevis Boğası kültürümüzde önemli bir yere sahiptir ve Antik Mısır'ın zengin kültürünü yansıtır.

---

¹⁶³ Handan Ünlü Haktanır, *Bir Avuç Mısır*, İstanbul 2010, s. 67.

3.4. Anadolu- Trans Kafkasya Sembolik Benzeşimleri ve Değerlendirilmesi

Kafkasya bölgesi, tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve farklı medeniyetlerin etkisi altında kalmıştır. Bu etkileşimler sonucu, bölgede benzersiz sembolik ifadeler ve motifler ortaya çıkmıştır. Bu sembolik ifadeler ve motifler, Kafkasya halklarının kültürel kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Trans Kafkasya bölgesi, Güney Kafkasya'nın batısında yer alan bir bölgedir. Bu bölge, tarihsel olarak Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında paylaşılmıştır. Bölgedeki sembolik ifadeler ve motifler, bu üç ülkenin kültürlerinde benzerlikler göstermektedir. Bölgedeki sembolik ifadelerin başında, güneş sembolü gelmektedir. Güneş, Kafkasya halklarının kültüründe önemli bir yere sahiptir. Güneş sembolü, güneşin doğuşu ve batışı ile ilişkilendirilerek, hayatın döngüsünü temsil etmektedir. Ayrıca, güneş sembolü, aydınlık ve umutlu geleceği simgelemektedir. Diğer bir sembolik ifade ise, "çark" motifidir. Çark motifinin kökeni, Orta Asya'da bulunmaktadır. Ancak, çark motifinin Kafkasya halkları tarafından benimsenmesiyle birlikte, farklı anlamlar kazanmıştır. Çark motifinin en önemli anlamlarından biri, hayatın devamlılığıdır. Ayrıca, çark motifinin dört noktası da dört elementi temsil etmektedir: toprak, su, hava ve ateş. Bölgedeki diğer bir sembolik ifade ise, "gül" motifidir. Gül motifinin kökeni Pers kültürüne dayanmaktadır. Ancak, gül motifinin Kafkasya halkları tarafından benimsenmesiyle birlikte, farklı anlamlar kazanmıştır. Gül motifinin en önemli anlamlarından biri, aşktır. Ayrıca, gül motifinin güzelliği ve kokusu, hayatın güzelliklerini simgelemektedir. Bölgedeki diğer sembolik ifade ise, "kartal" sembolüdür. Kartal sembolü, Kafkasya halklarının kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kartal sembolü, güçlü ve özgür ruhlu insanları temsil etmektedir. Ayrıca, kartal sembolü, yükseklik ve özgürlük duygusunu simgelemektedir. Bölgedeki sembolik ifadelerin değerlendirilmesi sonucu, bu sembollerin Kafkasya halklarının kültüründe önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu semboller, Kafkasya halklarının tarihindeki önemli olayları ve yaşam tarzlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, bu sembollerin günümüzde de kullanılması, Kafkasya halklarının kültürünün devamlılığını göstermektedir. Trans Kafkasya bölgesindeki sembolik ifadeler ve motifler incelendiğinde, bu sembollerin Kafkasya halklarının kültüründe önemli bir yere sahip

olduğu görülmektedir. Bu sembollerin günümüzde de kullanılması, Kafkasya halklarının kültürünün devamlılığını göstermektedir.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Nesib Muhtarov, “Oğuz, Kerimli Kurganlarındaki Arkheoloji İşlerin Hesabatı”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Bak 2019, s. 1- 6.

Sonuç

Hayatımızın her anını kuşatan semboller, işlevlerini maneviyatlarından alırlar. Bu özellikler, sembolü benzer kavramlardan ayırmakta ve sembole özgün bir yapı kazandırmaktadır. Benzer kavramlarda bulunan bu sembolün en belirgin özelliği, “kendini değil, görünmeyen bir hakikati işaret etmesidir. Dini sembolizmde bu hakikat, dini bir hakikate veya azize karşılık gelir ve sembol kendisine değil azize, kendi dışında bir hakikate gönderme yapar. Sembolleri bir ifade aracı olarak kullanmanın kutsal doğası, sembollerde tam olarak temsil edilmemiştir. Yani hiçbir sembol, ne kadar betimleyici olursa olsun, gerçeği tam olarak temsil edemez ve gerçeği ifade etmekte yetersiz kalır. Şüphesiz semboller tarihten günümüze ışık tutar. Bugün geçmişimizi anlamlandırmada semboller yadsınamaz bir araç olmuştur. Bilhassa yazı öncesi döneme ışık tutmaya yarayan semboller bize gizli perdelerin ardında çok önemli ipuçları sunar.

Anadolu ve Mezopotamya, insanlık tarihinin en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış iki önemli coğrafyadır. Bu coğrafyalarda yaşayan toplumlar, yüzyıllar boyunca birbirleriyle etkileşim halinde olmuş ve birçok sembolik benzerlik meydana getirmişlerdir. Bu sembolik benzerlikler, toplumların kültürel birikimlerinin yanında, tarihi, dini ve mitolojik unsurların da bir yansımasıdır. Anadolu mitolojisine baktığımızda diğer uygarlıkların yanı sıra karşımıza özellikle Hitit Medeniyeti çıkmaktadır. Hitit mitlerinde geçen canlı varlıkların sembolik değerleri, Hititlerin dünya görüşünü yansıtır. Hitit mitolojik belgelerinin incelenmesi sonucunda mitolojik efsanelerde en çok geçen büyükbaş hayvan boğa/sığır/öküz grubu olmuştur. Küçükbaş hayvanlarda ise koyun hayvanının mitolojik efsanelerde geçen küçükbaş hayvan olduğu tespit edilmiştir. Kanatlı hayvanlara bakıldığı zaman ise kartal ve arı en çok kullanılan kanatlıgillerden olmuşlardır.

Mezopotamya, Mısır, Hitit ve Yunan uygarlığı sağlam kültürel alışverişleri olan, ticaret, göç ve siyasi olaylarla etkileşim içinde olan kadim uygarlıklardır. Tarih öncesi çağların kalıntıları içerisinde boğa, inançla bağlantılı bir tanrının simgesidir. Boğa tapınmasının, söz edilen medeniyetler arasında öne çıktığı görülmüştür ve sembolik anlamlarında benzerdirler. Bulunan benzerlikler, mitolojik anlatılar ve görsel betimlemeler karşılaştırılarak meydana çıkarılmıştır. Kültürler arası etkileşim

mitolojilere ve dolayısıyla sembolizme ivme kazandırmıştır. Bu doğrultuda mitolojik hikayeler ve sembolizm bize anlamlandırma hususunda yol gösterici olmuştur.

KAYNAKLAR

- Adam, B. (2015), “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, (Ed: Baki Adam), Grafiker Yayınları, Ankara, s.
- Akgül, M. (2012). *Mit, Din ve Toplum ilişkisi.*, R. Duran (Ed.). Mitoloji ve Din. (Birinci Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Akkuş Mutlu S., (2017), “Ön asya Toplumlarında Sıtma Hastalığı ve TedaviYöntemleri”, Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma, (Ed.: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı.2017, s.7-8.
- Aktan, G. (2018), “Çatalhöyük’te Çıkarılan Boğa Boynuzlarını Anlamlandırmada Antik Dönem Mitolojilerindeki Boğa Figürü”, *İdil Dergisi*, C: 7, S: 50, 1226-1227.
- Akurgal, E. (1993), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- Akurgal, E. (1997). *Anadolu Kültür Tarihi. TÜBiTAK Popüler Bilim Kitapları*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Başak Matbaacılık, Ankara.
- Alp, Ö. (2009), *Orta Asya’dan Anadolu’ya Kültürel Sembollere Giriş*, 1. Basım, Eflatun Yayınevi, Ankara.
- Arıkan, Y. (1998). *Hitit Mitolojisi Hakkında*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Atila, N. (2022), “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen Yılan Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes Akademi*, 36 (1), s.69-81.
- Bahadır, A. (2010), *Jung ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Barnard, A. (2012), *Simgesel Düşüncenin Doğuşu* (Çev. M. Doğan), İstanbul.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*, Karam Yayınları, Çorum.
- Beckman, G. (1983). Hittite Birth Rituals, STBOT 29, Otto-Harrosowitz-Wiesbaden.
- Bilgin, V. (2011), *İbadet Şekilsel ve Toplumsal*, Emin Yayınları, Bursa.

- Bulut, H. (2021), “Kemik Objelerde Sembolik Uygulamalar: Prehistorik Çağların Gizli Kalmış Sembolizmi”, *Anadolu*, 47, s.201-223.
- Cassirer, E. (2005), *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev. Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul.
- Cauvin, J. (2000), “The Symbolic Foundations of the Neolithic Revolution in the Near East”, (Ed. Ian Kuijt), *Life in Neolithic Farming Communities, Social Organization, Identity and Differentiation*, New York. s. 235- 251.
- Cohen, A. P. (1999), *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, (Çev. Mehmet Küçük), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çağlar, B. (2008), *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeler Üzerine Bir İnceleme*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.
- Çapar, Ö. (1978). “Roma Tarihinde Magna Mater (Kibele) Tapınımı”. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 29/1-4, 167-209.
- Çınar A. (2004), *Varoluşçu Teoloji Paul Tillich’te Din ve Sembol*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Demirci, K ve Falay, B. (2016). Ana Hatlarıyla Hitit Dini. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20 (1) , s.35-60.
- Deniz, D. (2011), *Dersim İnanç Sembolizmi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Dictionnaire Larousse (1993), Cilt 6, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul.
- Dietrich, O. and Notroff, J. (2017), “A Decorated Bone “Spatula” from Göbekli Tepe. On the Pitfalls of Iconographical Interpretations of Early Neolithic Art Neolithics”, *A Newsletter of Southwest Asian Lithics Research* 1.16, s. 22-31.
- Dietrich, O. and Notroff, J. (2017), *Erken Neolitik Dönem Göbekli Tepe, Yukarı Mezopotamya’da Sosyal Karmaşıklığın İlk Adımları*, Aktüel Arkeoloji.

- Dürüşken, Ç. (2003). *Roma Dini*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Elçin, G. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş (8. Baskı)*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (1992), *İmgeler Simgeler*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (2000), *Kutsal Mimari ve Sembolizm, Din ve Fenomenoloji Mircea Eliade 'ın Eserlerine Toplu Bakış*, (Yayına Hazırlayan: Constantin Tacou), (Çev. Havva Köser), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Eliade, M. (2003), *Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Konusunda Metodolojik Düşünceler, Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, (Ed: Mircea Eliade ve Joseph M. Kitagawa), (Çev. Mehmet Aydın, Mehmet Şahin Mehmet Soyhun), Konya.
- Eliade, M. (2005), *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, (Çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya.
- Eliade, M. (2017), *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Lale Arslan Özcan), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ergun, M. (2004). "Türk Ağaç Kültü inancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı", *Bellekten*, 46 (1998/1), 71-80
- Eyüboğlu, i. Z. (2007). *Tanrı Yaratan Toprak: Anadolu*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Floriotti, D., H. (2015), "Eski Yakındoğu'da Nar Sembolizmine Dair: Bir Derleme Çalışması", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 12, İzmir, s.19-38.
- Guénon, R. (2010), *İnisasyona Toplu Bakışlar I-II*, (Çev. Mahmut Kanık), Hece Yayınları, Ankara.
- Günenç, A. Y. (2000), "Bilim ve Teknik "Başlangıçta Anadolu Vardı..." Sayı: 394, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul, s. 58-62,
- Haas, V. (1994), *Geschichte Der Hethitischen Religion*, Brill, Leiden-New York-Koln.
- Haktanır, H. (2010). *Bir Avuç Mısır*. Rüstem Kitabevi, İstanbul.

- Harari, Y. (2016). *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, Kolektif Kitap, İstanbul.
- Hodder, I. (1982), *Symbols in Action*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hodder, I. (2010), ed. Religion in the Emergence of Civilization. Çatalhöyük as a Case Study, Cambridge.
- Hodder, I. (2013), *Sembolik ve Yapısalcı Arkeoloji*, (Ed. Colin Renfrew ve Paul Bahn), Arkeoloji-Anahtar Kavramlar, (Çev. Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Hoffner, H. (1998). *Hittite Myths*. Scholar Press Atlanta, Georgia.
- Hodder, I. (2014), ed. Religion at Work in a Neolithic Society: Vital Matters. Cambridge.
- İnan, A. (1992). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Karauğuz, G. (2001). *Hitit Mitolojisi*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kassian, A. (2000). *Two Middle Hittite Rituals Mentioning Ziplantawia, Sister of the Hittite King Tuthaliya III*, Paleograph, Moscow.
- Kılıç, Y. ve Eser, E. (2019), “Göbekli Tepe Ne Anlatıyor: Doğum, Ölüm ve Hayat Döngüsü”, *Iğdır Üniversitesi III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi*, Iğdır, s.746-766
- Kınal, F. (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları, Ankara.
- Kızıl, H. (2018), “Dinî Sembolizm Üzerine”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/2 Yıl: 9 C: IX, S: 20, s.328-351.
- Kızıl, H. (2018), İşlevleri Açısından Dini Sembol, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 10, S: 21, s.30-42.
- Kirman, M. A. (2011), *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

- Kuban, D. (1970), *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Kuşçu, E. (2011), *Din Fenomenolojisi Wilfred Cantwell Smith Örneği*, Sarkaç Yayınları, Ankara.
- Lévy-Bruhl, L. (2006), *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Mark, Joshua J. (2017). Ships of the Gods of Ancient Egypt. World History Encyclopedia. [Erişim Tarihi: 27.05.2023, <https://www.worldhistory.org/article/1062/ships-of-the-godsof-ancient-egypt/>]
- Meriç, A. E. (2013). *Metropolis İonia III: Ana Tanrıça Kutsal Mağaları*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler Bir Giriş Metni*, (Çev.Tayfun Atay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Muhtarov, N. (2010). “Oğuz, Kerimli Kurganlarındaki Arkheoloji İşlerin Hesabatı”, *Milli Elmler Akademiyası, Arkheologiya ve Etnografya İnstitutu Hesabatları*, yy., Bakı, s.1- 6.
- Narçın, A. (2015). *A'dan Z'ye Hitit* (Uygurluklar Tarihi, Tarih, Tarih Sözlüğü), Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Owasu, H. (1998). *Symbole Agyptens*. Schirner Verlag.
- Oyman, N. R. (2019), “Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi”, *ARIŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, 14, 4-22.
- Özalp, H. (2016), “İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?”, *Bilimname Düşünce Platformu*, XXX, 2016/1. s.67.
- Özdöl Kutlu, Serap (2018), “Erbaba'dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel”, *Belleten*, 82/ 293, s.1-30.
- Özfirat, A. (1994), *Eski Çağ'da Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Pinch, G. (2019). *Mısır Mitolojisi*. (Çev.) Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul.
- Roller, L. E. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kibele Kültü*. Homer Kitabevi. İstanbul.
- Roller, L.E. (1999) *Ana Tanrıçanın İzinde. In Search of God The Mother The Cult of Anatolian Cybele* © University of California Press. Homer Kitabevi, İstanbul.
- Roller, L.E. (2004), *Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu Kybele Kültü*, (Çev. B. Avunç), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi/Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi* (Çev. K. Akten ve E. Cengiz) (3. Baskı) İmge Kitapevi, Ankara.
- Savaş, S. Ö. (2002) "Hititlerde Fırtına Tanrısı ve Boğa Kültü Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar.", *Anadolu Arşivleri*, 5, s. 97-170.
- Schmidt, C. (2007), *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alan Göbeklitepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çev. Rüstem Aslan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Schwarz, F. (1997), *Kadim Bilgelik Yeniden Keşfi*, (Çev. Ayşe Meral Aslan), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Sevin, V. (1991), *Anadolu Arkeolojisinin Abc'si*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Sipahi, T. i. (2014). "Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler". *Anatolia*, 40, 21-46.
- Sivri, M. - Akbaba, C. (2018), "Dünya Mitlerinde Yılan", *Folklor/Edebiyat*, 24 /96, s.53-64.
- Süel, A. (2015), *The Religious, Significance and Sacredness of the Hittite Capital City Sapinuwa, Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference in Honour of Franca, Pecchioli, Daddi*, Eds. Anacleto D'Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri, Firenze University Press, France.
- Tillich, P. (1958), *"Dynamics of Faith"*, Harper & Brothers, New York.

- Tillich, P. (2002), “*Din Dilinin Doğası*”, (Çev. Aliye Çınar), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XI, Sayı: 2, s. 227-236.
- Tokat, L. (2004), *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Tökel, D. A. (2001). “*Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler*”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*,S. 16, s.59-80.
- Ünal, A. (2007). *Multilinguales Handwörterbuch Des Hethitischen*, Verlag, Dr. Kovac, Hamburg.
- Uzunoğlu, E. (1993), *Tarih Öncesinden Demir Çağ’a Anadolu’da Kadın” Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın, Anadolu Kadınının 9000 Yılı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Watt, M. (2012), *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, (Çev. Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Wilkinson, R. (2016). *Eski Mısır’ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*. (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Yayan, G. & Demirtaş, S. (2020). “*Mitolojik Sembollerin Abidin Elderoğlu’nun Eserlerine Yansıması*”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6/33, s. 1148-1160.
- Yıldız, S. (2019), *Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar*, İksad Yayınevi, Ankara.